Ion Țurcanu

ODISEEA
UNEI IDEI ISTORICE

Chișinău • 2013

CUPRINS

ARGUMENT

Am adunat între coperţile acesti mici cărţi cîteva materiale scrise la etape și în împrejurări diferite. Motivul unei astfel de inițiative editoriale este nevoia de a insista asupra unei pagini importante a istoriei Basarabiei, care, drept urmare a unor împrejurări nefaste, fie politice, fie de mentalitate, dar poate și din lipsa viziunii și a predispoziției pentru abordări nonconformiste și netradiționale, nu a fost cercetată nici pe departe așa cum s-ar fi cuvenit. Este vorba de originea denumirii Basarabia. În ultimii patru-cinci ani, am publicat mai multe studii la această temă, printre ele și două cărți. Acestea au fost primite diferit de cei interesați de astfel de teme. Unii s-au arătat curioși și sincer interesați de încercarea de a da un alt răspuns la această întrebare, de vreme cea vechea interpretare a fenomenului părea să facă abstracţie de realitățile istorice, alții, dimpotrivă – și aceștia s-au arătat a fi cei mai mulți, în orice caz, în scris – au respins încercarea. O parte din aceștia de la urmă și-au arătat dezacordul cu oarecare îngăduință, încercînd măcar să mimeze o polemică științifică, chiar dacă erau dezavantajați de lipsa argumentelor, pe cînd o altă parte au reacţionat de pe pozițiile unui trufaș „protest patriotic" sau poate pur și simplu din supărare că s-a găsit un cineva care, nitamnisam, s-a apucat să pună la îndoială o părere la care au subscris un secol și jumătate zeci și zeci de istorici, supărare care pe ici-colo a fost exprimată cu destulă agresivitate, cu atît mai dur și mai ireverețios, cu cît supărații se vedeau lipsiți de faptele cu care și-ar fi putut susține mesajul lor pur declarativ.

Tocmai nevoia de a răspunde la astfel de manifestări eminamente subiective a determinat această inițiativă editorială, deși din punct de vedere științific reacțiile la reflexele demagogice, fals patriotice, exprimate în limbaj contondent, sînt în general inutile. Iată de ce am introdus în acest modest florilegiu de texte trei materiale care caută să răspundă cumva la astfel de reacţii. Dar, mai mult decît atît, pentru a nu repeta ceea ce am spus în studiile și cărțile apărute anterior și mai ales pentru a nuanța, a face mai clare principalele observații și concluzii din aceste scrieri și, eventual, de a corecta unele inadvertenţe, care sînt inevitabile în lucrările ce își propun viziuni și tratări noi, am hotărtît să deschid această carte cu o succintă privire de ansamblu asupra chestiunii privind originea numelui Basarabia, pe care am intitulat-o *Odiseea unei idei istorice* și care a dat și titlul cărții.

ODISEEA UNEI IDEI ISTORICE

Probabil, multă lume care a auzit de numele Basarabia s-a întrebat sau se întreabă de unde s-a luat el. S-ar prea putea însă ca o asemenea curiozitate să nu existe sau să fie exprimată foarte slab: din variate motive, pe foarte mulți nu-i interesează astfel de lucruri, iar alții, ceva mai inițiați în istoria românilor, știu că, la începuturile ei, Țara Românească a fost condusă de niște domni care se numeau Basarabi, și asta le este deajuns ca să vadă legătura. Anume așa au înțeles originea numelui Basarabia și cei mai mulți istorici români. În unul din studiile sale asupra istoriei Chiliei și Cetății Albe, Nicolae Iorga observa: „Cu mult cel mai important din argumentele ce se pot aduce pentru stăpînirea Munteniei în partea de sud a Moldovei e chiar numele persistent de «Basarabia» pe care-l poartă în mod exclusiv aceasta pînă foarte tîrziu. Pentru ca acest nume să se fi încetățenit atît de bine, în însăși țara denumită și la vecini, domnia băsărăbească în aceste regiuni a trebuit să fie altceva decît un accident trecător”[1]. Deci, în acest caz, asemănarea numelor s-a dovedit a fi mai puternică decît orice alt argument.

Și totuși chiar și asemănarea, atît de evidentă, avea nevoie de argumente. Ele au început să fie căutate cu mult pînă Iorga să ajungă la formula de mai sus. Cele dintîi au fost invocate de B. P. Hasdeu, care nu se sfia să le ia de peste tot, chiar și de acolo unde în mod cert acestea nu se aflau. Cu energia sa debordantă și cu imaginația sa nemărginită, el ajunse să demonstreze că numele Basarab ar proveni de la dacicul inventat de el *Sarabă*, îl răstălmăcește pe Miron Costin pentru a-l face să spună că „numele de Basarabie, dat provinciei de peste Prut, se datorește Basarabilor de la Giurgiu”, iar anumite documente de la Alexandru cel Bun demonstrează, în viziunea lui, că pe atunci „fruntaria” dintre Moldova și Țara Românească ar fi trecut prin Bacău și Bîrlad[2]. De la o vreme însă abordările sale, animate de un

[1] N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, București, 1899, p. 74.

[2] B. P. Hasdeu, *Scrieri, vol. 8, Istoria critică a românilor,* Chișinău, 2008, p. 41, 111-135; idem, *Basarabii. Cine? De unde? De cînd?*, București, 1894, p. 7-19. Vezi și *Etymologicum Magnum Romaniae*, t. IV, București, 1898, p. VIII, XIX, XXV, XXIX, XXXIII, XXXV-XXXVII, XLVII, LI-LX.

naționalism frivol și suspect, voit epatante, prea des gratuite și nu arareori bazate pe falsuri, au început să fie ocolite chiar și de cei care, dintr-un firesc și în fond sănătos patriotism, voiau să creadă că Basarabia pruto-nistreană a fost cîndva, într-un trecut imemorial, parte a Țării Românești.

S-au început alte căutări. Cînd se caută niște argumente istorice, este cu neputință să nu poată fi găsite. Dacă se caută cu orice preț, veridicitatea lor nu contează. Încă în secolul al XIX-lea, prin eforturile lui Timotei Cipariu, urmat de Hasdeu, a fost lansată ideea că argumentele căutate ar putea fi găsite în titulatura unor domni munteni, acestea fiind mențiunile că ei ar fi stăpînit „pînă la marea cea mare" și „către părțile tătărești". Sintagma de la urmă, formulată și altfel – „încă și spre părțile tătărești", „peste părțile tătărești", „stăpîn peste țările tătărești" ș.a. – avea să devină o adevărată obsesie pentru partizanii ideii unei stăpîniri muntene în stînga Dunării de Jos. Primul care a încercat să demonstreze puterea de argument istoric a acestei expresii a fost Dimitrie Onciul. Citînd un hrisov de la 1387 ce conținea titulatura domnească a lui Mircea cel Bătrîn, el conchidea cu de la sine putere că „posesiunea «spre părțile tătărești» era o stăpînire mai veche. Ea cuprindea părțile cucerite pe la mijlocul secolului al XIV-lea de la tătari, între Ialomița și Marea Neagră. Partea de peste Prut a acestei posesiuni, fiind unită cu Moldova, a fost numită «Basarabia», ca parte ce fusese în stăpînirea Basarabilor din Țara Românească"[3]. Dar aceste afirmații nu erau însoțite de nici o mărturile verificabilă: o mențiune documentară, o cronică, o dată, un loc, un eveniment, în sfîrșit, orice ar fi putut atesta prezența muntenilor în acel spațiu.

Iorga a fost istoricul care a acordat cea mai mare atenție Basarabiei medievale, preocupat fiind mai ales de extremitatea ei sudică. El a preluat ideea mai veche despre o posibilă stăpînire munteană „peste părțile tătărești", precizînd chiar că aceasta s-ar fi putut realiza în 1387 sau încă în 1382[4]. Dar, referindu-se la un alt context istoric, el observa pe bună dreptate că „titlurile princiare nu reprezintă totdeauna o realitate, ci foarte adeseori numai o amintire sau o pretențiune, un deziderat"[5]. Exemple care confirmă această observație sînt destule. Astfel, în titulatura stufoasă a regelui Ungariei, Sigismund de Luxemburg, din prima jumătate a secolului al XV-lea, figurau, în afară de multe alte componente, Galiția, Cumania și Bulgaria, pe cînd cea dintîi aparținea Poloniei, cea de-a doua dispăruse în urmă

[3] D. Onciul, *Mircea cel Bătrîn*, în „Scrieri istorice", vol. II, București, 1968, p. 244-245.

[4] N. Iorga, p. 61. Vezi și idem, *Istoria românilor*, vol. III, ed. a II-a, București, 1993, p. 242, 244.

[5] Idem, *Istoria românilor*, p. 240, nota 9.

cu peste 150 de ani, iar ce de-a treia se afla sub dominație otomană cu mult înainte ca el să fi ajuns rege. Constatarea repetată a acestui fapt l-a facut, în cele din urmă, pe Iorga să-și exprime îndoiala că titulatura domnilor munteni ar putea fi un argument valid în favoarea stăpînirii lor în teritoriul din vecinătatea Chiliei. Referindu-se la acest tip de informație istorică și în special la un titlu domnesc de la sfîrșitul anului 1392 care conținea formula „domn... pînă la hotarele Tatariei", el observa că „din acestea nu este nici o lămurire asupra stabilirii muntenilor în Chilia"[6]. Drept urmare, a căutat să fundamenteze vechea idee pe alte fapte, ca de ex. proiectata campanie antiotomană din 1408 a lui Sigismund de Luxemburg, tratatul de Lublau, din martie 1412, trecerea prin Moldova, la 1424, a împăratului bizantin Ioan al VIII-lea sau conflictul teritorial moldo-muntean din 1429. Dar examinarea atentă a tuturor acestor fapte nu avea să aducă niciun plus de lumină în chestiunea stăpînirii muntene în extremitatea sudică a teritoriului pruto-nistrean; ba dimpotrivă, faptele invocate mai degrabă resping o atare posibilitate[7]. De exemplu, referindu-se la mențiunea din unele surse bizantine a trecerii, în 1424, a împăratului Ioan al VIII-lea pe la Chilia din Valahia Mare, Iorga trage concluzia că acest oraș ar fi aparținut pe atunci Țării Românești, doarece numai aceasta putea să se numească Valahia Mare[8]. În realitate, situația era tocmai inversă: destui cărturari europeni, ca Dlugosz, Bonfinius, Cureus, Leunclavius, Cluverius, Stritter și Gebhardi, iar dintre români Dimitrie Cantemir și Constantin Cantacuzino[9], precum și un număr de hărți din secolele XVI-XVII, ca cele ale lui Sebastian Münster și N. Sanson d'Abeville, arată foarte clar că de obicei numele de Valahia Mare îl purta Moldova, pe cînd Țara Românească era numită Valahia Mică.

O importantă sursă bizantină pe care Iorga a contat mult pentru a-și susține punctul de vedere în chestiunea apartenenței politice a Chiliei în prima jumătate a secolului al XV-lea a fost opera istoricului din a doua jumătate a acestui secol, Laonikos Chalkokondyles. „S-a invocat, zice el, mărturia lui Chalcocondilas, care spune că Țara Muntenească ține de la Ardeal pînă la Marea Neagră, la dreapta avînd Istrul pînă la vărsare, iar în stînga Moldova. Moldova-de-jos are, după același, ca vecini pe «dacii de la

[6] Idem, *Studii istorice*..., p. 63.

[7] Vezi despre asta I. Țurcanu, *Descrierea Basarabiei*, Chișinău, 2011, p. 146-167.

[8] N. Iorga, *Studii istorice*..., p. 84.

[9] D. Cantemir, *De antiquis et hodiernis Moldaviae nominibus*, în „Opere complete", IX, tomul 1, București, 1983, p. 47; idem, *Historia moldo-vlachica*, tot acolo, p. 419-421, 425; Constantin Cantacuzino, *Istoria Țării Rumânești*, în „Cronicari munteni", vol. I, București, 1961, p. 24.

Istru» și, de altă parte, pe sarmați, adecă ruși și lituani"[10]. Să vedem însă ce zice istoricul bizantin. Mai întîi, la Chalkokondyles nu există „Muntenia" sau „Țara Muntenească", ci Dacia, care însă nu este altceva decît o parte a Daciei antice, după ce aceasta s-a despărțit în „două state, în Bogdania (adică Moldova – *I.Ț.*) și în Țara aceasta de la Istru" (*ἔστε τήν Βογδανίαν καί αύτήν παρ᾿Ἴστρον χώραν*), cu un singur popor, care „vorbește aceeași limbă"[11]. „Țara lor (a dacilor de la Istru – *I.Ț.*) începînd din Ardeal, Dacia peonilor, citim în continuare, se întinde pînă la Marea Neagră. Întinzîndu-se spre mare, are de-a dreapta fluviul Istru, iar la stînga țara așa-numită Bogdania"[12]. Comparînd cele două citate, putem observa o necoincidență principială în conținutul lor. Iorga zice „Țara Muntenească... pînă la Marea Neagră, la dreapta avînd Istrul pînă la vărsare, iar în stînga Moldova", ceea ce urmărește să impună ideea că Muntenia stăpînea un anumit teritoriu între Dunărea de Jos și Moldova. Numai că Chalkokondyles zice cu totul altceva, și anume că „Țara lor..., întinzîndu-se spre mare, are de-a dreapta fluviul Istru, iar la stînga țara așa-numită Bogdania". Deci, nici pomeneală că Muntenia s-ar fi aflat între Dunăre și Moldova, la el (Muntenia) se „întinde spre mare", nu „pînă la mare", cum zice Iorga, iar Istrul se află de-a dreapta sa, dar nu pînă la vărsare în mare. Avem, așadar, două expuneri total diferite. Istoricul bizantin mai adaugă: „De la dacii de lîngă Istru pînă la lituani și sarmați se întinde Bogdania neagră, care-și are reședința domnească în numita Leucopolichni" (*ἡ μὲν μέλαινα Πογδανία, ἡ ἐν τῇ Λευκοπολίχνῃ καλουμένῃ τὰ βασίλεια ἔχουσα, ἀπὸ Δακῶν τῶν παρὰ τὸν Ἴστρον ἐπὶ Λιτουάνους καὶ Σαρμάτας διήκει*)[13]. Mențiunea este cît se poate de clară: Bogdania neagră adică Moldova, se întindea de la Istru, unde se afla populația sa, numită daci, adică valahi sau români, pînă la vecinii săi din nord și est. Dacă ar mai exista vreo îndoială în spusele cărturarului bizantin că partea sudică a spațiului pruto-nistrean era pe atunci posesiune a Moldovei, aceasta este spulberată de mențiunea că reședința domnească se afla la Leukopolis, adică la Cetatea-Albă. Am putut constata și de data aceasta că sursa istorică, invocată de Iorga pentru a susține ideea unei stăpîniri muntene în stînga Dunării de Jos, demonstrează tocmai contrariul.

[10] N. Iorga, *Studii istorice*..., p. 72-73.

[11] Laonic Chalcocondil, *Expuneri istorice*, trad. de V. Grecu, București, 1958, p. 63, 93.

[12] *Ibidem*, p. 63.

[13] Λαόνικος Χαλκοκονδύλης, *Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν δέκα*/Laonici Chalcocondylae, *Historiarum demonstrationes ad fidem codicum recensuit*, emendavit annotationibusque criticis instruxit Eugenius Darkó, I, Budapest, 1922, p. 125; v. și Laonic Chalcocondil, *Expuneri istorice*, p. 93.

Totuși el nu a renunțat la această idee. Chiar dacă nu avea dovezi sigure pentru a o susține, se credea îndreptățit să afirme că „Mircea munteanul «băsărăbia» acest mal dunărean”[14], adică malul stîng al brațului Chilia al Dunării. El nu se vede dator să demonstreze cu date istorice convingătoare posesiunea domnitorului respectiv în spațiul vizat, ci numai amintește un adevăr ca și arhicunoscut: stăpînirea îndelungată și incontestabilă a Basarabilor asupra acestui teritoriu. În fond, orice demonstrație reclamată de nevoia de a convinge că acest teritoriu a aparținut domnilor munteni se reducea la observația sa mai veche, după care era suficientă mențiunea numelui Basarabia cu referire la sudul spațiului pruto-nistrean pentru a fi siguri de „domnia băsărăbească în aceste regiuni”.

Istoriografia de după Iorga a rămas, desigur, la punctul său de vedere, chiar dacă argumentarea vechii idei a variat pe ici-colo în nuanțe neesențiale, în dependență de imaginația istoricilor, dar nu foarte rar și de climatul politic. Totuși, chiar și în perioada naționalismului ceaușist, ideea aceasta nu a făcut mare carieră. Nu pentru că nu ar fi avut audiență sau, cu atît mai mult, că ar fi fost lipsită de suport ideologic și politic. Dimpotrivă. Problema era cu totul alta, adică aceeași: lipsa de dovezi sigure, clare, neîndoielnice. Vechiul argument „spre părțile tătărești” fusese întors pe toate fețele, părțile respective fuseseră plasate peste tot – în stînga Dunării de Jos și mult mai sus în spațiul pruto-nistrean, în Deltă, în nordul Dobrogei, în sudul Moldovei din dreapta Prutului, între Siret și Ialomița, dincolo de Nistru – fără să se fi putut identifica un teritoriu anume. În cele din urmă, plictisiți de căutări și discuții deșarte, istorcii au pierdut interesul pentru această temă. Dar ideea în sine nu a fost părăsită. Lipsa datelor istorice era înlocuită de convingerea nestrămutată că numele Basarabia provenea, indiscutabil, de la dinastia muntenească a Basarabilor, această convingere fiind mai mult decît un adevăr – ea își luase de mai multă vreme statut de crez și, deci, de imperativ. Drept care, orice tentativă de punere la îndoială a acestui crez era interpretată ca un sacrilegiu, istoricilor care ar fi abordat, intenționat sau incidental, acest subiect revenindu-le sarcina imperioasă de a-l trata numai în spiritul acestui crez.

Dar timpul trece, lumea se schimbă, iar părerile vechi și fără suportul faptelor se erodează și se compromit de la sine. Ideea provenienței muntene a numelui Basarabia devenea tot mai jenantă și asta a dat naștere la primele formulări în public a îndoielii privind relevanța ei istorică. Unul dintre

[14] N. Iorga, *Lucruri noi despre Chilia și Cetatea Albă*, în: N. Iorga, Studii asupra evului mediu românesc, ed. îngrijită de Șerban Papacostea, București, 1984, p. 299.

primii istorici care a îndrăznit să încalce vechiul tabu istorico-ideologic a fost A. A. Bolșacov-Ghimpu, care avea să facă observația, complet distonantă cu contextul istoriografic din acea vreme, cum că ținutul Basarabia dintre Prut şi Nistru s-a numit aşa „probabil nu după numele domnitorului Basarab..., ci fiindcă a fost locuit în parte de cumani, ce erau denumiți şi «basarabi», între altele deoarece numele, într-adevăr de origine cumană, Basarab, era doar nume propriu”[15]. Această observație, sigulară, cum am mai spus, în climatul de atunci, deși nu întru totul conformă cu anumite realități istorice bine cunoscute, nu se făcea totuși pe teren gol, ci se baza pe o informație consistentă, acumulată de științele istorice și filologice, privind convietuirea îndelungată a cumanilor cu românii, afirmarea celor dintîi în spațiul românesc și pătrunderea multor cuvinte cumane în limba română. Mai tîrziu, Florin Constantiniu, unul dintre cei mai de seamă istorici români din ultimele cîteva decenii, avea să observe foarte îngăduitor că „titulatura lui Mircea cel Bătrân nu «strălucește» prin precizie”, reiterînd în treacăt și ideea mai veche privind „rolul cumanilor la începuturile societății medievale românești”[16]. În sfîrșit, recent, un tînăr și promițător istoric, Marian Coman, avea să atace îndrăzneț și magistral ideea stăpînirii muntene în extremitatea sudică a spațiului pruto-nistrean, ajungînd, în baza analizei unei bogate informații documentare și în special cartografice, la concluzia că „argumentul Basarabiei, invocat de atîțea istorici pentru a susține o stăpînire timpurie a domnilor munteni la gurile Dunării, nu este valid”[17]. În ceea ce privește sintagma „către părțile tătărești”, el avea să observe „că orice încercare de a localiza geografic precis o regiune desemnată printr-o formulă atît de neclară, nu este doar imposibilă, ci ratează complet înțelegerea ei”. Iar relativ la titulatura lui Mircea cel Bătrîn va opina că, intitulîndu-se astfel, acesta „nu dorea să delimiteze întinderea stăpînirii sale spre răsărit, dovadă că nici nu face acest lucru, ci mai degrabă să sublinieze că el era singurul «mare voievod și domn singur stăpînitor» în tot spațiul care se întindea pînă înspre «părțile tătărești»”. E o părere, din titlu nu rezultă așa ceva, mai ales că, tocmai prin ambiguitatea ei, formula respectivă nu arată pînă unde anume ar fi dorit domnitorul să-și întindă posesiunea,

---

[15] Al. A. Bolșacov-Ghimpu, *Cronica Țării Moldovei pînă la întemeiere*, București, 1979, p. 164.

[16] Fl. Constantiniu, *O nouă ipoteză despre numele Basarabiei*, ”Clipa. Magazinul actualității culturale românești”, dec. 2011.

[17] M. Coman, *Basarabia – inventarea cartografică a unei regiuni*, în „Studii și materiale de istorie medie”, XXIX, 2011, p. 213.

dar pentru subiectul de față această interpretare nu are nici o importanță – fapt e că este demonstrată gratuitatea unei expresii care o perioadă îndelungată a făcut carieră în cercetarea istorică.

Sigur că ar fi fost firesc ca inițiativa cercetării chestiunii privind originea numelui Basarabia să fi aparținut istoricilor basarabeni, dar de la Alexandru Boldur, care în urmă cu nouă decenii a lansat ideea necesității unei atare preocupări[18], fără să o și realizeze, nu a mai revenit nimeni la acest subiect. E adevărat că în curînd aveau să vină și vremuri potrivnice pentru astfel de interese. Din păcate, inițiative de acest gen nu s-au manifestat nici în cele peste două decenii care au trecut de la proclamarea independenței Republicii Moldova, cînd acestea nu ar mai fi fost primejduite din partea factorului politic. Istoricii basarabeni par să nu fi cunoscut niciodată semnificațiile reale ale acestei probleme. Cînd, în urmă cu mai bine de două decenii, a început apropierea tot mai strînsă a spațiilor românești separate de rîul Prut, basarabenii au înțeles să-și însușească automat toate realizările istoriografiei românești, delaolaltă cu preceptele ei dominante, fără să încerce să le pună vreodată la îndoială. De altfel, medievistica basarabeană era pe atunci ca și inexistentă, și din păcate, nu a evoluat prea mult nici de atunci încoace.

În continuare, voi povesti despre propriile mele încercări de a desluși această problemă destul de încurcată și despre reacțiile care au urmat și cu care – cele mai multe din ele – a trebuit să mă războiesc.

Vreo șapte-opt ani în urmă, anumite obiective de cercetare mi-au cerut să mă documentez în chestiunea privind originea numelui Basarabia. Trecînd pe rînd de la articole și monografii la documente, am constatat cu oarecare stupefacție că nu există nicio mărturile istorică suficient de credibilă, care să susțină ipoteza originii muntenești a acestui nume. Am putut observa că titulatura domnească, pe care s-a bătut peste o sută de ani monedă ce se voia de mare preț, nu poate fi luată drept sursă istorică pe motivul foarte simplu că nu și-a propus niciodată să releve o realitate istorică, obiectivul ei fiind cu totul altul, acela de a supralicita autoritatea aceluia care își aroga titlul respectiv. Cît privește formula „către părțile tătărești" din titlurile domnești, care i-a pus în situații jenante pe atîția istorici români prin conținutul ei confuz, fără localizare în timp și în spațiu, am putut constata că aceasta, în forma respectivă sau exprimată oarecum altfel, viza o cu totul altă realitate, nici aceasta suficient de distinctă, decît susțineau cei care credeau că ar fi putut fi o aluzie la teritoriul din stînga

[18] Al. Boldur, *Istoria Basarabiei*, ed, a 2-a, București, 1992, p. 419.

Dunării de Jos. Ea a putut fi constatată în actele oficiale ale Ungariei, Moldovei, în corespondența papală, fără să desemneze vreodată un teritoriu anume, ci mai degrabă o orientare spre pămînturile ocupate cîndva de tătari la răsărit de Carpați și încă mai sigur spre spațiul stăpînit de ei efectiv dincolo de Nistru, așa cum se vede într-un privilegiu dat de Alexandru cel Bun negustorilor lioveni la 1408 și reînnoit de Ștefan al II-lea, în 1434, și Petru Aron, în 1456[19]. Renunțarea la astfel de „argumente" era reclamată chiar de nevoia salvării reputației istoriografiei românești, care pe alte tărîmuri avea realizări notabile.

Dar în legătură cu dovezile privind mitica posesiune munteană din stînga Dunării de Jos ar trebui să reținem încă un detaliu. Deși, cum am văzut, Iorga credea că sudul Basarabiei ar fi făcut parte din Țara Românească măcar pe vremea lui Mircea cel Bătrîn, totuși el este nevoit să constate că nu există danii muntenești în acest teritoriu („n-avem acte de danie în părțile răsăritene"[20]), detaliu mult prea relevant cînd în discuție se află o astfel de problemă. Și, dacă peste aceasta se poate trece cumva, dat fiind că daniile presupun o stăpînire îndelungată, atunci mult mai greu poate fi explicat faptul de ce aici nu s-au găsit niște mărturii materiale ale prezenței muntenilor, de ex. măcar o monedă muntenească din acea perioadă; este evident că, dacă ar fi existat o astfel de stăpînire, monedele muntene, ca și alte dovezi materiale de aceeași proveniență, nu aveau cum lipsi din această zonă. Bineînțeles că găsirea cîtorva monede muntenești în sudul Basarabiei nu ar fi o mărturie sigură că regiunea respectivă ar fi făcut parte din Țara Românească, pe cînd lipsa completă a materialului numismatic, ca și a altor mărturii materiale, din epoca Basarabilor în acest teritoriu demonstrează fără putință de tăgadă nu doar inexistența unei stăpîniri politice a acestora în nordul gurilor Dunării, ci, în general, orice fel de prezență a Țării Românești aici. Și, în sfîrșit, un alt argument, poate și mai puternic, în același sens este faptul că nici un călător străin prin Țările Române și nici un istoric sau geograf care au strîns informație despre aceste țări nu invocă măcar un indiciu sigur ce ar confirma posesiunea moldovenească a muntenilor.

Adaug că lipsa faptelor reale, convingătoare, i-a îndemnat pe unii istorici, mai puțin scupuloși cu sursele istorice, să apeleze la demonstrații cu

---

[19] M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. II, Iași, 1932, p. 630/632 (în originalul slavon/în traducere).

[20] N. Iorga, *Basarabia noastră*, în „Neamul românesc în Basarabia", București, 1995, p. 145.

totul deplasate, ridicole chiar. Astfel, din faptul că în sudul Moldovei se află un sat numit Olteni unii istorici, mai vechi și mai noi, au tras concluzia despre oltenizarea Moldovei de către primii domni munteni. Tot așa, numele unui membru al sfatului domnesc al lui Mircea cel Bătrîn, schimonosit de vreun copist agramat astfel că a ajuns să pară a fi tătăresc, le-a sigerat altora ideea, pe cît de curajoasă pe atît de patriotică, a stăpînirii muntene asupra tătarilor, etc. Deci, ca să nu mai insist și asupra altor date la fel de plictisitoare, cînd nu sînt hazlii, nu am putut constata nici o mărturie concretă, oricît de măruntă, oricît de nesemnificativă, fie și indirectă, care ar fi atestat faptul stăpînirii muntene pe timpul lui Mircea cel Bătrîn, sau din vremea de pînă la și de după el, în extremitatea sudică a teritorului pruto-nistrean. Era evident, prin urmare, că trebuia căutată o altă explicație a originii numelui Basarabia.

Aflarea adevărului în privința originii numelui Basarabia se arăta din capul locului extrem de anevoioasă. Pe de o parte, părerea tradițională, deși complet lipsită de suportul faptelor, era înrădăcinată în mentalitatea istoricilor, mai mult decît în cunoștințele lor, atît de puternic, încît a încerca să o combați, ar fi însemnat să ridici împotrivă-ți un număr mare de cunoscători ai istoriei medievale a românilor, dar mai ales ura patriotică ce ar fi izbucnit cu mare forță din subsolurile și de la marginile domeniului. De altă parte, și de fapt asta era problema reală, se afla slaba și nesigura muniție documentară cu care trebuia început un drum atît de greu. Dar dorința de a găsi răspunsul a fost mai mare decît greutățile și prejudecățile.

În mod normal, cercetarea trebuia pornită de la realitățile Moldovei medievale timpurii și, întîi de toate, de la sursele de informație de aici, eventual, de le cronici și poate de la niște documente, dar o astfel de informație, în orice caz, una explicită lipsește. În mod paradoxal (vom vedea mai spre sfîrșitul textului, de ce paradoxal), cronicarii moldoveni nu menționează niciodată o Basarabie în spațiul istoric al Moldovei. Numele de Basarabia se întîlnește la Miron Costin, dar în cu totul alt context. „Mare greșală, zice el în *Cronica țărilor Moldovei și Munteniei*, fac cei ce dau la iveală hărți și scriu că… o parte oarecare a țării noastre (a Moldovei – *I.Ț.*) s-ar fi numit Basarabia", după care adaugă, foarte rezervat însă, fără să intre în substanța discuției: „În ceea ce privește țara noastră, că partea aceea de la mare s-ar fi numit cîndva Basarabia, de unde s-a început aceasta, nu cunosc nici o pricină demnă de crezămînt"[21]. În *Poema polonă*, scriitorul este însă mai

[21] Miron Costin, *Cronica țărilor Moldovei și Munteniei*, în: Miron Costin, Opere, Chișinau, 1989, p. 217-218.

explicit, sugerînd, rezervat totuși, care erau principalele motive („pricini") ale dezbaterii. „Giurgiul și Brăila sînt amintiri veșnice ale domnilor munteni, Basarabii. De la dînșii și-a luat numele în aceste locuri Basarabia; deși această provincie a glorificat pe nedrept numele lor prin autorii mapelor geografice, căci Basarabii au stăpînit scurtă vreme numai o parte a Miziei la cotul mării și au numit-o astfel. Dar ce au a face cu acestea cîmpiile Cetății Albe? Toată această cîmpie pînă la Euxin este o parte a Moldovei adevărate și multe privilegii ale pîrcălabilor de Cetatea Albă o mărturisesc"[22]. Trecînd peste unele detalii secundare și mai mult sau mai puțin confuze, ca „Mizia" și „cotul mării", precum și peste „mapele geografice", la care voi reveni mai încolo în alt context, putem observa foarte bine că, în viziunea lui Costin, pe teritoriul Moldovei nu a existat niciodată o regiune care s-ar fi numit Basarabia, după cum nu a existat nici o posesiune munteană în acel spațiu.

Ajunși aici, trebuie să depășim o confuzie istoriografică privind receptarea numelui de Basarabia în Moldova medievală. În screrile mai vechi s-a afirmat părerea, reiterată în ultima vreme, după care, în viziunea lui Miron Costin, acest nume desemna Țara Românească[23]. De fapt, în deplin acord cu tradiția cărturărească și de cancelarie a Moldovei medievale, Costin nu admite denumirea Basarabia în sine, atît pentru partea sud-estică a Moldovei, cît și pentru Muntenia (bineînțeles că, tot așa ca și ceilalți cărturari moldoveni, el nu folosește niciodată numele de Țara Românescă), opinînd că, în cel de-al doilea caz, cei care au scris Basarabia în loc de Muntenia au confundat numele țării cu cel al familiei primilor domnitori munteni: „pe semne că după acești domni sau după această familie s-a încurcat cel care întîi a scris despre Basarabia, cum că Țara Muntenească s-ar fi numit Basarabia"[24]. De la Hasdeu încoace, toți cei care s-au referit la pasajul despre Giurgiu și Brăila din *Cronica polonă* au reținut nu numai că aceste cetăți se aflau în Basarabia muntenească, dar au mers mult mai departe pentru a susține că învățatul cronicar moldovean ar fi avut în vedere, prin numele de Basarabia, partea sud-estică a Moldovei, de lîngă mare. Dacă

[22] Idem, *Istoria în versuri polone despre Moldova și Țara Românească*, trad. și ed. de P. P. Panaitescu, București, 1929, p. 458-459. M. Coman citează distorsionat acest fragment de text. După ce vorbește despre Basarabia moldovenească, el continuă: „De la dînșii [de la domnii munteni] și-a luat numele în aceste locuri Basarabia" (M. Coman, *Basarabia*..., p. 207). Or, am văzut, Costin spune cît se poate de limpede că aici e vizat teritoriul în care erau amplasate cetățile Giurgiu și Brăila.

[23] M. Coman, p. 208.

[24] Miron Costin, *Cronica țărilor Moldovei și Munteniei*, p. 218.

însă fragmentul respectiv se citește atent, nepreconceput, atunci se poate vedea prea lesne că e vorba de cu totul altceva. Astfel, Costin zice: „Giurgiul și Brăila sînt amintiri veșnice ale domnilor munteni, Basarabii. De la dînșii și-a luat numele în aceste locuri Basarabia; deși această provincie a glorificat pe nedrept numele lor prin autorii mapelor geografice, căci Basarabii au stăpînit scurtă vreme numai o parte a Miziei la cotul mării și au numit-o astfel". Așadar, „această provincie" sau „aceste locuri", unde se aflau Giurgiul și Brăila, și-au luat numele de la „domnii munteni, Basarabii", dar nejusitificat, pentru că numele lor în legătură cu aceste locuri a fost „glorificat pe nedrept prin autorii mapelor geografice". Deci, ambele scrieri ale lui Costin se pun de acord că Basarabia nu era numele țarii, ci era proiecția greșită a numelui dinastic Basarabi asupra țării care se numea altfel, invenție a unor străini, alcătuitori de hărți sau de alte materiale. Aceste afirmații nu erau nici pe departe reflexele unei atitudini subiective a cărturarului, ele erau expresia limpede a felului cum se înțelegea pe atunci în Moldova fenomenul respectiv. Vorba e că pe vremea sa, și chiar mult mai devreme, de ex. în unele documente vechi ale cancelariei moldovenești, ca cel menționat mai sus, de la 1408, Țara Românească era desemnată întotdeauna cu numele dinastiei, altfel spus, nu este vizată țara, ca atare, cu numele Valahia sau Muntenia, ci doar cei care o stăpîneau, fapt pentru care se folosea numele propriu „Basarab" (*Басараб*) și sintagma adjectivală „pămîntul Basarabilor" (*Басарабская земля*).

Aceeași, dar totodată alta, era și atitudinea lui Cantemir față de acest nume. El recunoaște caracterul adecvat al acestuia, dar numai nu pentru Țara Românească, pe care în textele sale latine o numește întotdeauna Valahia, mai rar Ungrovlahia. În *Hronicul*, scris de autor în românește, uneori Valachia este redată drept Țara Muntenească (referirile, în acest sens, la notițele sale istorice, care au servit la scrierea acestei lucrări și a *Descrierii Moldovei* și care au fost editate foarte tîrziu ca opere aparte, nu ar fi îndreptățite, întrucît acestea sînt excerpte din cele mai variate scrieri, greu sau chiar imposibil de verificat, însoțite pe alocuri de comentariile sale). Faptul că în textul latin el nu scrie Muntenia, ci Valachia, nu era întîmplător, deoarece nu putea să nu știe că de ex. la Bonfinius, Rutenia (fiind avută în vedere probabil doar partea ei vestică) era numită *Montana*[25], de aceea e de presupus că el făcea deosebire între denumirile Valahia și Tara Muntenească, teritoriul vizat de aceasta din urmă fiind văzut doar ca parte a

[25] Antonii Bonfinii, *Rerum Ungaricarum decades quatuor, cum dimidia*, Hanoviae, 1606, p. 392.

întregii Țări Românești. În cele două scrieri istorice de referință, *Hronicul* și *Descrierea Moldovei*, denumirea Țara Românească cu sensul ei actual nu se află; dacă se întîlnește totuși uneori, aceasta fie că este o inconsecvență, fie o operațiune postcantemiriană de înlocuire a numelui Valahia cu Țara Românească, după o practică încetățenită demult în scrisul istoric românesc. În viziunea lui, Țara Românească era fosta Dacie nord-dunăreană, Valahia dinaintea formării statelor medievale românești, așa cum o spune foarte clar în *Hronic*: „toată Tara Românească carea apoi s-au impărtit în Moldova, Munteniască și Ardealul". În *Istoria Imperiului Otoman*, tradusă de Iosif Hodoș în urmă cu un secol și jumătate, Cantemir face o referire la delimitarea teritorială dintre Moldova și Valahia, în care cea din urmă este numită *Romania*[26]. Este însă în afara oricărei îndoieli că traducătorul a înlocuit Valachia cu Romania. Cît privește numele de Basarabia, la Cantemir acesta se referă invariabil la partea sudică a teritoriului pruto-nistrean, niciodată la Țara Românească.

Dar în contextul subiectului acestor rînduri, aspectul cel mai interesant al viziunii cantemiriene în chestiunea privind numele în discuție e că el este primul cărturar român care arată legătura acestuia cu dinastia Basarabilor. Pornind de la o informație pe care a luat-o din scrierile istoricilor germani din sec. al XVI-lea, Cureus și Leunclavius, el zice „că o samă de români și mai denainte și mai pre urmă de prada lui Batîe să fie fost rămas neclătiți pre locurile sale și ales prin cetățile de la Cetatea Albă, precum am și mai dzis, pănă la Severin; și precum acel nărod băsărăbăsc, sculîndu-să de pe cîmpii Bassarabiii, să să fie tras spre pădurile Oltului și acolo de ciia să fie rămas locași; de la carii și astădzi familia băsărăbeștilor în Țara Românească să trage, luînd adecă stăpînitoriul sau banul lor de atuncea nume de pe numele nărodului, din care familie și domni vestiți au ieșit în Țara Muntenească, precum cursul istoriii înainte la locul său va arăta"[27]. Evident că „nărodul băsărăbăsc" a dus cu el în Țara Românească numele comun purtat de reprezentanții săi, adică acela de basarabeni, nu al spațiului cu numele de Basarabia, care a rămas la locul său. Așadar, în viziunea lui Cantemir, mișcarea a fost inversă decît cea susținută de părerea tradițională a istoriografiei românești: numele Basarabi și Basarabia au apărut în zona Oltului de dincolo de Prut. Acestea sînt nume foarte vechi, din perioada anterioară invaziei tătaro-mongole. Cantemir ține să sublinieze acest lucru

---

[26] Dimitrie Cantemir, *Istoria Imperiului Otoman*, I. București, 1876, p. 177.

[27] Idem, *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor,* în „Opere", București, 2003, p. 1423.

cînd zice de ex. „Bassarabia, carea acmu cu nume tătărăsc să chiamă Bugeac” sau „Bugiacul, care țară s-au chemat și Bassarabia”, „Bugeacul odată s-au fost chemînd Basarabia”, „Bugeac care este Basarabia anticilor”, dar mai ales atunci cînd susține, greșit bineînțeles, că acest nume ar fi provenit de la tribul tracic al besilor[28].

S-a afirmat uneori că numele de Basarabia ar avea mai degrabă o origine cărturărească decît populară[29], altfel spus, nu ar fi existat între Prut și Nistru o tradiție a acestui nume, după care el s-ar fi putut transmite din veac în veac pînă la noi. Luată în întregime, toată informația pe care o cunoaștem, referitoare la acest subiect, nu dezminte o astfel de părere, numai că în una din scrierile sale, Cantemir spune că extremitatea sudică a teritoriului pruto-nistrean „poartă astăzi în popor numele de «Basarabia»”[30], ceea ce, evident, sugerează ideea tradiției. Nu știm însă dacă învățatul principe a făcut această mențiune în baza contactului său cu realitățile basarabene sau au dedus-o din cărțile citite. De aceea, deși nu putem nega existența tradiției acestui nume, totuși argumentația în favoarea ei trebuie considerată insuficentă. Dar pentru cercetarea originii numelui, aceasta este o chestiune minoră.

Cantemir cunoștea și ideea despre o posibilă stăpînire munteană în partea sudică a Moldovei, însă referirile sale la acest subiect exclud posibilitatea ca teritoriul respectiv să fi făcut parte din Țara Românească. Într-o notă din *Istoria Imperiului Otoman*, menționată în treacăt mai sus, el observă: „De cîte ori arunc ochii asupra chartei Ungariei, totdeauna mă prinde mirarea cît de absurd și eronat se văd acolo delineate limitele Romaniei (Valahiei – *I.Ț.*) și Moldovei; și n-am văzut chartă, nici veche și nici modernă, care în privința aceasta să nu fie plină de cele mai groase erori. Așa, de pildă, cetățile Kilia și Akkerman se pun în Romania, pe cînd ele niciodată nu i-au aparținut; ele se țin de Moldova și sînt în distanță de mai bine de trei sute de mile de la confinele Romaniei”[31]. Iar în *Hronicul*, vorbind despre istoricul maghiar Bonfinius, îl citează, parafrazîndu-l oarecum confuz, zicînd că, după ce a cucerit Țara Muntenească cu cetatea Severinului, regele Ungariei, Carol I Robert de Anjou, a luat în stăpînire și „alaltă țară a Vlahiii, carea n-are ape (carea se înțelege Basarabia sau precum

---

[28] *Ibidem*, p. 1421-1422; idem, *Historia moldo-vlachica*, p. 423; idem, *Descrierea Moldovei*, Chișinău, 1992, p. 85; idem, *Istoria Imperiului Otoman*, p. 62, 187, 273.

[29] M. Coman, *Basarabia*..., p. 188.

[30] Dimitrie Cantemir, *Historia moldo-vlachica*, p. 143.

[31] Idem, *Istoria Imperiului Otoman*, p. 177.

noi acmu cu nume tătăresc îi dzicem Bugiacul) și se întinde pînă la Marea Neagră” și astfel acestea au intrat „subt ascultarea crailor ungurești”, ceea ce, adaugă Cantemir, „nici iaste de credzut”[32]. Vedem, așadar, că în aceste referiri Basarabia pruto-nistreană e vazută mai degrabă ca posesiune a Ungariei. Uneori scrierile sau hărțile ungurești o arătau ca parte a Țării Românești atunci cînd aceasta din urma era prezentată ea însăși ca posesiune a Ungariei. Anume hărțile de acest tip sînt vizate în nota de mai sus a lui Cantemir și exact la astfel de „mape geografice” se referea mult mai devreme Miron Costin. Principele moldovean nu exagera deloc, cînd spunea că numărul acestor hărți era foarte mare. Ele nu sînt o raritate nici în textele actuale de istorie a Ungariei. E oarecum antologică în acest sens o hartă contemporană, care arată că pe vremea lui Ludovic cel Mare (secolul al XIV-lea) Ungaria se întindea de la linia ce leagă Triestul cu Stettinul, la vest, pînă dincolo de Podolia și Volînia, la est, iar de la nord spre sud, de la Marea Baltică pînă la Marea Neagră.

O hartă contemporană a Ungariei de pe vremea lui Ludovic cel Mare (mijlocul sec. XIV), care cuprinde și țările române. Cea mai mare parte a teritoriului dintre Prut și Nistru este arătată ca fiind populată de cumani

[32] Idem, *Hronicul*..., p. 1420.

În concluzie, Cantemir știa că din timpuri foarte vechi, anterioare întemeirii statelor românești și chiar mai înainte de invazia tătaro-mongolă, între Prut și Nistru se afla o regiune care se numea Basarabia. El nu admitea în principiu, tot așa ca și Miron Costin, că aceasta, ori măcar o parte a ei, ar fi aparținut vreodată Țării Românești sau Ungariei. Dimpotrivă, el era convins, bazîndu-se de astă dată și pe informațiile culese în scrierile istorice din secolele XV-XVI, că o parte a basarabenilor de aici (a „nărodului băsărăbăsc") s-a refugiat, sub presiunea mongolilor, spre vest, în zona Oltului și mai departe spre Severin, de unde acolo a apărut numele Basarabilor, viitorii fondatori ai Țării Românești.

Aspectul tulbure ale acestei viziuni este localizarea Basarabiei moldovenești, care, la rîndul său, are două momente neclare: de ce aceasta este plasată doar în sudul teritoriului dintre Prut și Nistru, dar mai ales de ce el o identifică cu Basarabia de pe vremea sa? Nu este ușor de găsit răspuns la aceste întrebări. Cantemir nu a avut o metodă riguroasă, cu adevărat științifică, în scrierea lucrărilor sale istorice, din care cauză informația din ele – excepție făcînd pînă la un punct *Descrierea Moldovei*, care de fapt nu poate fi considerată un studiu istoric – este haotică și de multe ori contradictorie. Astfel, am văzut că adeseori el zice că Basarabia era totuna cu Bugeacul, dar chiar în *Descrierea Basarabiei*, al cărei text este destul de ordonat și de sobru, se spune foarte clar că Bugeacul era doar o parte din Basarabia, care, în afară de acesta, mai cuprindea și ținuturile Chiliei, Ismailului și Cetății Albe (*Ipsa regio quatuor hodie provinciis absolvitur: Buziacensi, Akiermanensi, Ciliensi et Ismailensi*)[33]. Deci, el însuși demonstrează că, teritorial, Basarabia și Bugeacul erau diferite. Cît privește identificarea Basarabiei vechi, cea anterioară întemeierii Moldovei, amintirea căreia s-a transmis peste veacuri, cum susține Cantemir, cu Basarabia din vremea sa, se pare că aici hotărîtoare a fost realitatea politică de sub ochii săi, pentru care probabil că nu a văzut motive să o raporteze la realitățile istorice din vemurile de demult. Altfel spus, nu s-a văzut motivat să explice cum Basarabia de „pre vremea năpădzii lui Batîe" a putut deveni Basarabia din sudul teritoriului pruto-nistrean de la începutul secolului al XVIII-lea, formal parte a Țării Moldovei, dar în fapt stăpînită de turci și tătari. Chestiunea esențială rămîne totuși de ce Basarabia de pe timpul „prădzii lui Batîe", așa cum o vedea Cantemir, era cuprinsă între cursurile de jos ale rîurilor Prut și Nistru și litoralul Mării Negre.

---

[33] Idem, *Descrierea Moldovei*, p. 29; idem, *Descriptio Moldaviae*, în "Operele principelui Demetriu Cantemiru", tomul I, București, 1872, p. 19.

O hartă a Poloniei și Ungariei, de Sebastian Münster, în care Valahia, Moldova și Basarabia sînt presentate izolat una de alta

Nu avem surse în care am putea vedea suporturile unei atare viziuni. Cantemir a fost un prizonier al cărților, un ostatic al informației pe care a adunat-o și cercetat-o în cantități foarte mari, însă, cu foarte puține excepții, fără să o supună unei serioase analize critice, ci transmițînd-o cititorilor în formă brută, așa cum a cules-o din cărțile citite, fără o abordare strict științifică și, principalul, fără încercarea de a ajunge la rădăcina lucrurilor. Din această cauză, părerea sa asupra fenomenelor pe care le relatează este de fapt părerea autorilor citați, pe care arareori îi pune la îndoială. Unul din momentele cele mai interesante ale *Hronicului* său este o referire la Chalkokondyles, unde parcă ar polemiza cu părerea acestuia, menționată mai sus, după care Moldova (Bogdania neagră, cum îi zice istoricul bizantin) și-ar fi avut capitala, în secolului al XV-lea și mai devreme, la Leukopolis. „Iară Laonicos Halcocondilas dzice precum cel mai vechiu al moldovenilor scaun au fost *λευκόπολις*, adecă Cetatea Albă; carea nu poate să să înțăliagă că doară au fost scaunul șederii domnilor după înturnarea lui Dragoș Vodă de la Ardial, căci de ar fi fost vreodată Cetatea Albă scaunul domniii, hronicile Moldovii, carile scriu viața domnilor de la Dragoș Vodă încoace, aceasta nepomenit n-ar fi lăsat. De care lucru fără prepus

să poate înțălége că Cetatea Albă au fost scaunul stăpînitorilor acelor români carii și mai denainte și pe vrémea prădzii lui Batîe prin cetățile de pre marginile Dunării neclătiți au rămas, adecă de la Marea Neagră până la Severin”[34]. Observăm însă că, respingînd părerea că Cetatea Albă ar fi putut fi capitală a Moldovei voievodale, Cantemir admite ca fiind aproape sigur că anume aici s-a aflat centrul administrativ și politic al „acelui nărod băsărăbăsc, care, sculîndu-să de pe cîmpii Bassarabiii, să să fie tras spre pădurile Oltului” și spre Severin. Deci, Cantemir interpretează pasajul menționat din istoria lui Chalkokondyles în sensul că în prima jumătate a secolului al XIII-lea partea sudică a teritoriului pruto-nistrean se numea Basarabia și avea capitala la Cetatea Albă. Dar, așa cum am văzut din unele pasaje ale *Hronicului*, menționate mai sus, această concluzie a sa pare să se mai bazeze și pe anumite parți din operele istoricilor germani Leunclavius și Cureus. Și e foarte posibil să fi cunoscut și marele dicționar istoric al lui Louis Moreri, editat în 1674, care pare să fi preluat ideea cărturarului bizantin referitoare la Cetatea Albă, fără însă să arate destul de clar dacă aceasta era considerată centru politic și administrativ sau doar principalul oraș din regiunea cu numele de Basarabia[35]. Cînd citea în cronicile polone, de ex. la Martin Cromer, că partea de jos și dinspre mare a Moldovei se numea Basarabia (*ita ut inferior & maritima ora, quam Bessarabiam vocant, in qua Belogrodum arx est, & Kilia*)[36]. Cantemir lua această informație ca pe un adevăr indiscutabil. Iar cînd întîlnea la același sau la Dlugosz ori la oricare alt cărturar polon din evul mediu sintagma „nostra Valachiae” ce viza Moldova, el nu se îndoia că la timpurile respective jumătatea nordică a teritoriului pruto-nistrean într-adevăr era stăpînită de Polonia, astfel că în afara acestei influențe rămînea doar partea sudică, *ita ut inferior & maritima ora*, despre care știa că din secolul al XV-lea se afla sub controlul turcilor sau cel puțin în aria lor de influență. Această convingere era cu atît mai sigură, cu cît aceeași părere o putea întîlni și în unele scrieri ale istoricilor din alte țări europene, părere care în curînd avea să migreze în hărțile din acea vreme. În multe hărți din secolele XV-XVII în care este reprezentat teritoriul est-carpatic, Moldova este arătată la vest de Prut, partea sudică a spațiului pruto-nistrean are numele de Basarabia, iar partea nordică nu are nici un nume. Așa sînt câteva hărți din *Cosmografia* lui Sebastian Münster, între care o hartă a Poloniei, alta a Poloniei și Ungariei, o a treia a Tran-

[34] Dimitrie Cantemir, *Hronicul*..., p. 1422.
[35] L. Moreri, *Le grand dictionnaire historique*..., томе 2, Basle, 1731, p. 228.
[36] Martini Cromeri, *De origine et rebus gestis polonorum*, Basel, 1568, p, 312.

O hartă contemporană înfățișînd Polonia, Lituania și Ungaria la sfîrșitul sec. XV, în care aproape toată Moldova este prezentată ca posesiune polonă, iar jumătatea sudică a Basarabiei e arătată ca aparținînd Turciei

silvaniei ș.a., și tot așa este reprezentat acest spațiu în harta *Romania*, din 1584, a lui G. Gastaldi. În hărțile în care este reprezentată Polonia de la sfîrșitul secolului al XV-lea, aproape toată Moldova este arătată ca posesiune polonă. Astfel de hărți se întîlnesc și astăzi. În alte materiale cartografice, Basarabia este arătată la sud, iar Moldova la nord, fie în jumătatea de sus a spațiului pruto-nistrean, cum se poate vedea pe o hartă a lui Münster, din 1550, sau în toată partea nordică dintre Carpați și Nistru ori numai între Carpați și Prut. În general, exceptînd harta lui Reichersdorffer, din 1541, nu se cunoaște nici o altă hartă aparte a Moldovei înainte de Cantemir. De obicei, în cartografia europeană țările române erau prezentate de hărțile Ungariei, Poloniei și ale Imperiului Otoman, deoarece predomina părerea că acestea aparțineau sau aparținuseră, la anumite momente, uneia sau cîtorva din aceste țări mai mari. Evident că atare reprezentări erau formate numai în baza informațiilor ce veneau din aceste țări sau în urma călătoriilor întreprinse de cartografi ori de informatorii lor în spațiile stăpînite efectiv sau măcar pretinse de aceste puteri. Această viziune asupra reprezentării cartografice a țărilor române poate fi surprinsă și în unele

O hartă a Europei de Est la 1401 din atlasul lui J. B. Bury (1903), în care Basarabia și Moldova sînt prezentate fiecare aparte și totodată ca posisuni ale Ungariei (frgm.)

atlase contemporane prestigioase, ca cele ale lui J. B. Bury și W. R. Shepherd[37]. Bineînțeles că niciun cartograf medieval sau de la începutul epocii moderne nu și-a dat osteneala să afle precis cînd și ce parte a Moldovei s-a aflat în posesia Poloniei, a Turciei sau a Ungariei. Nu se cunoaște ca printre de obicei numeroșii informatori ai cartogarfilor, cum este de ex. cazul lui Münster[38], să se fi aflat vreun român sau cunoscător nemijlocit al spațiului românesc. De aceea protestele lui Miron Costin și Cantemir împotriva hărților ungurești puteau fi adresate cu aceleași temeiuri și multor materiale scrise și cartografice polone sau turcești, preluate automat de alcătuitorii de hărți din Germania, Austria, Franța, Italia sau Olanda.

Toate materialele acestea, plus scrierile care le-au inspirat și care s-au inspirat din ele, plus realitatea din vremea lui Cantemir, cînd partea sudică a teritoriului pruto-nistrean cu numele de Basarabia se afla sub autoritatea Turciei, l-au determinat pe învățatul principe să nu-și poată în chipui Basarabia decît plasată în acest spațiu. Pe deasupra, deși el susține

[37] W. R. Shepherd, *Historical Atlas*, New York, 1911; 1923, 1926; *Atlas to Freeman's Historical Geography*, ed. by J. B. Bury, 3d ed., 1903.

[38] M. McLean, *The Cosmographia of Sebastian Münster. Describing the World in the Raformation*, Aldershot, 2007, p. 159-161.

ideea existenţei unei Basarabii timpurii, anterioare invaziei tătaro-mongole, totuşi nu o argumentează cu date sigure, altfel spus, avem în acest caz o pledoarie pentru ceva, în loc de demonstraţie a ceva, situaţie pe care ştiinţa istorică nu se poate baza. Iar asta înseamnă că istoricul care caută răspunsul la întrebarea de unde s-a luat numele de Basarabia nu se poate opri aici, el trebuie să caute alte surse de informaţie.

În literatura istorică din ultima vreme a apărut „ipoteza originii cartografice" a acestui nume. Astfel, M. Coman consideră că „denumirea de Basarabia dată regiunii de la nordul gurilor Dunării a apărut în secolul al XVI-lea printr-o confuzie terminologică a cartografilor occidentali". Explicaţia este următoarea: „denumirea sub care apărea Ţara Românească în harta polonă a lui Wapowski (cărturar polon, anii 1450–1535 – *I.Ţ.*) a fost interpretată de Münster şi apoi de alţi cartogarfi occidentali ca aparţinînd unei regiuni distincte situată undeva între Moldova şi Valahia"[39]. Se poate însă uşor observa că aceste afirmaţii nu se arată deloc constructive, întrucît sînt în flagrantă contradicţie cu logica unei demonstraţii istorice, care cere dovezi sigure şi preîntîmpină întrebările fără răspunsuri convingătoare. Iată cîteva întrebări de acest fel: cum a fost cu putinţă ca denumirea de Basarabia dintre Carpaţi şi Dunăre, dacă în genere a existat aşa ceva, să fi fost proiectată, trecînd peste Moldova din dreapta Prutului, asupra părţii sudice a spaţiului pruto-nistrean? Apoi: de ce anume asupra acestui spaţiu, şi nu ceva mai la nord, între, să zicem, Orhei şi Hotin, sau de ce nu peste sudul Moldovei de la vest de Prut? Să fi fost Münster cel atît de lăudat chiar atît de distrat, încît să nu fi observat că a încurcat cu totul pămînturile de pe harta lui Wapowski? Dacă însă încercăm să luăm lucrurile acestea mai în serios şi să le analizăm cu atenţie, atunci vom observa că de fapt autorul acestei „ipoteze cartografice" nu a văzut harta lui Wapowski, despre care zice că Münster ar fi înţeles-o greşit, mutînd pămînturile acolo unde nu s-au putut afla, pentru că, observă autorul ipotezei, „nu s-a păstrat nici un exemplar". Şi atunci, dacă nu ai văzut-o, cum poţi să zici că Münster a falsificat-o pentru ca astfel Basarabia să apară în partea sudică a teritoriului pruto-nistrean? Dar dincolo de întrebările acestea, la care nu se poate răspunde, sînt de făcut cîteva observaţii principiale în raport cu părerea că numele de Basarabia ar fi invenţia unor cartografi distraţi. Mai întîi, nici o hartă europeană, de pînă la Münster şi de după el, nu desemnează Ţara Românească, mai bine

[39] M. Coman, p. 212-213.

O hartă a Poloniei și Ungariei, de la 1540, a lui S. Münster cu reprezentarea aparte a Basarabiei, iar partea dintre Prut și Siret împărțită între Moldova, la nord, și Marea Valahie, la sud (frgm.)

zis, Valahia, cu numele de Basarabia. Harta pierdută a lui Wapowski nu avea cum să facă excepție de la această regulă. Dacă va fi existat un astfel de nume pe harta, necunoscută astăzi, a lui Wapowski, atunci acesta nu putea viza altceva decît teritoriul dintre Prut și Nistru, asta însemnînd că numele de Basarabia a apărut în hărțile europene mai devreme decît o arată hărțile lui Münster[40]. În al doilea rînd, e un adevăr elementar că o hartă se alcătuiește în baza informației culese la fața locului, în nici un caz in-

[40] Contrar părerii unor cercetători (M. Popescu-Spineni, *România în istoria cartografiei pînă la 1600*, I, București, 1938, p. 107; V. Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV*, ed. a 2-a, Chișinău, 1992, p. 47; D. Moldovanu, *Toponimia Moldovei în cartografia europeană veche (cca 1395-1789)*, în „Tezaurul toponimic al României. Moldova", vol. I, partea a 4-a, Iași, 2005, p. XXV), cum că pentru prima dată acest nume ar fi fost arătat pe globul lui Martin Behaim, se pare că el nu se află acolo, dar asta nu exclude posiblitatea să se fi conținut în alte materiale cartografice de la sfîrșitul secolului al XV-lea sau începutul celui de-al XVI-lea. Vezi un studiu foarte bine documentat asupra activității cartografice a lui Behaim: *Geschichte des Seefahrers Ritter Martin Behaim*, ed. F. W. Ghillany, Alexander von Humboldt, Nürnberg, 1853. E cunoscută și părerea că în 1540 ar fi apărut și harta lui Gerhard Mercator *Valahia, Serbia, Bulgaria și Romania*, în care este reprezentat și sudul teritoriului dintre Prut și Nistru cu numele de Basarabia, dar se pare că edițiile acestei hărți sînt mai tîrzii.

Harta Moldovei a lui Georg Reichersdorffer, 1541

vers, altfel spus, este de neconceput ca numele de Basarabia pentru partea sud-estică a Moldovei să fi fost importat, prin intermediul hărților, de la Basel, Stuttgart sau Freiburg. În al treilea rînd, Georg Reichersdorffer, care din porunca regelui Ungaraiei, Ferdinand I de Habsburg, a vizitat Moldova în două rînduri, în anii 1527 și 1535, a cunoscut statutul real al acestei țări, inclusiv al părții din extremitatea ei sud-estică, aflînd tot atunci, fără îndoială, și numele de Basarabia, nume care îl găsim în harta sa din 1541. În istoriografie, cel puțin în cea română, s-a susținut uneori, și astăzi pare a se susține și mai tare, că acest diplomat neamț de la curtea regelui ungar nu ar fi alcătuit nici o hartă, că de fapt harta foarte cunoscută, de la 1595, atribuită lui, ar fi fost opera unui anonim[41]. Mărturisesc că această părere am împărtășit-o și eu multă vreme: nu numai că harta cu pricina nu am găsit-o în cele două ediții, din 1541 și 1550, ale *Corografiei* sale, dar numele de Basarabia nu l-am văzut nici în textul acestei scrieri[42]. Nu m-au con-

[41] M. Coman, p. 196-197.

[42] G. Reichersdorffer, *Moldaviae quae olim Daciae pars, Chorographia*, Viena, 1541; 1550.

trariat neconcordanțele faptice din textul scrierii și de pe hartă, pentru că acestea sînt un lucru comun pentru informațiile textuale și mai ales cartografice medievale – pur și simplu constatarea lipsei hărții în *Corografie* mi s-a părut deajuns ca să mă îndoiesc că Reichersdorffer ar fi putut alcătui așa ceva. Dar dincolo de faptul că Iorga, care probabil a putut vedea o hartă de la 1541 a acestuia în vreuna din numeroasele biblioteci și arhive europene pe care le-a vizitat, menționînd-o în una din cărțile sale[43], revenirea mea repetată la Reichersdorffer m-a determinat să iau în seamă cel puțin două fapte care îndeamnă la reacreditarea paternității reichersdorffiene a acestei hărți. Primul e că în această hartă numele de Basarabia indică un teritoriu foarte restrîns în stînga Dunării de Jos, mai jos de codrii Tigheciului. Dacă admitem că numele respectiv începe să fie raportat la extremitatea sudică a teritoriului dintre Prut și Nistru în urma acaparării otomane a cetăților Chilia și Cetatea Albă, în anul 1484, așa cum se arată cît se poate de rezonabil, atunci trebuie să observăm că, exceptînd unele detalii mai mult sau mai puțin confuze, inerente tuturor materialelor cartografice din vremea aceea, harta exprimă adecvat această situație. O hartă cu o astfel de reprezentare a Basarabiei nu putea nicicum să apară la 1595, deoarece de la 1538 autoritatea Turciei se extinde pînă la Tighina și odată cu asta numele respectiv arată tot spațiul astfel lărgit. Aceasta este regula pentru toate hărțile europene din a doua jumătate a secolului al XVI și din următoarele două secole în care se află numele de Basarabia, chiar dacă pot fi întîlnite și unele abateri, care însă nu țin de realități, ci de gradul de informare a autorilor lor. Deci, nu poate fi nici o îndoială că harta lui Rechersdorffer din 1541 este o realitate. Că nu am putut-o găsi în textul *Corografiei*, e o chestiune de altă natură, care poate avea diferite explicații, inclusiv de ordin tehnic, mai ales editarea aparte, cu atît mai mult cu cît tipărirea în carte ar fi făcut-o ilizibilă. Al doilea lucru care trebuie reținut, mai puțin important, dar deloc neglijabil în acest caz, e că, începînd cel puțin cu secolul al XV-lea, harțile anonime, spre deosebire de unele texte, chiar cronici, se întîlnesc foarte rar, așa că ediția din 1595 a hărții descrise aici nu e a unui „Pseudo-Reichersdorffer", cum s-a spus cîteodată. În acel an, această hartă a fost editată odată și împreună cu textul *Corografiei* lui Reichersdorffer în cartea lui Martin Broniowski *Tartaria descriptio*. Chiar pe foaia de titlu a acestei cărți este specificat că descrierile scurte, făcute de Reichersdorffer Transilvaniei și Moldovei, sînt însoțite de hărțile acestor teritorii.

[43] N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, București, 1981, p. 107.

Dincolo de caracterul său fantezist, „ipoteza cartografică" a originii numelui Basarabia este contraproductivă în esența ei, deoarece induce, vrînd-nevrînd, ideea că acest nume nu ar trimite la o realitate geografică și istorică, ci a fost inventat incidental prin neatenția cartografilor și că, prin urmare, nu are nici un rost să i se caute originile. Vedem însă că numele a existat, și, după toate aparențele, cu mult pînă la hărțile de la mijlocul secolului al XVI-lea. Ceea ce este în afara oricărei îndoili, e că el nu poate fi un produs fortuit al cartografiei, ci că, tot așa ca în cazul oricăror altor toponime, apariția lui trebuie să fie legată într-un anume fel cu locul pe care îl desemnează.

Lucrul acesta l-au înțeles foarte bine unii istorici europeni din secolele XVI-XVIII, preocupați de istoria sud-estului Europei. Bineînțeles că nu au lipsit nici la ei ipotezele fanteziste – așa se întîmplă întotdeauna cînd sursele adecvate nu sînt cunoscute. Multă vreme a pedominat părerea, atribuită de unii pe nedrept lui Ovidiu, în baza tînguirii acestuia *Vivere quam miserum est inter Bessosque*[44], cum că numele de Basarabia ar fi provenit de la tribul tracic al besilor. O constatăm și în scrierile lui Cantemir, după cum am văzut mai sus, regăsindu-se apoi la Gh. Șincai care avea să o formuleze astfel: „poate fi că bessii din Thrachia, unde lăcuia mai nainte, au trecut în partea Dachiei Veche, ce se chiamă acum Bugeac, și că de la dînșii s-au nimit aceasta Bessarabia"[45]. În realitate, besii tracici nu au fost constatați niciodată în stînga Dunării de Jos, teritoriul lor de origine aflîndu-se mult mai la sud, între Munții Hemus și Rodope, de unde spre sfîrșitul secolului I î.e.n. romanii i-au deportat în cea mai mare parte în Dobrogea, în vecinătatea cetăților antice Histria și Tomis. Există însă temeiuri serioase să credem că ipoteza privind aflarea etnonimului *besi* la originea numelui Basarabia se explică nu atît prin relevanța termenului antic, cît mai degrabă prin interesul foarte mare al istoricilor din Evul Mediu față de pecenegi, desemnați și ei cu numele *bessos*, tot așa ca și tribul respectiv al geților, așa cum putem observa la Bonfinius, dar și la Cantemir. Cu timpul, în temeiul acestor fapte, ideea respectivă a fost părăsită. Nu au lipsit nici ipotezele cu totul artificioase, ca cea a istoricului german F. J. Sulzer, care căuta să convingă cum că pecenegii ar fi răscumpărat de la cumani un număr mare de sclavi arabi, împreună cu care ar fi trăit între Prut și Nistru; de la îmbinarea numelor Bessia și Arabia, susține el, ar

[44] Ovidiu, *Tristia*, IV, 1, 66-67.
[45] Gh. Șincai, *Opere, I. Hronica românilor*, tom I, București, 1967, p. 109.

Cumanii din Moldova la 1239 pe o hartă maghiară contemporană (frgm.)

fi apărut Bassarabia[46]. Dar chiar și din părerea aceasta, aparent deplasată, se vede foarte bine înțelegerea faptului că numele de Basarabia și de basarabeni trebuie să aibă propriile lor explicații, legate de teritoriul pe care îl vizează, deși faptul că basarabenii erau români (daci, cum le zice Sulzer) nu era pus la îndoială.

Cu totul altă perspectivă asupra acestei probleme începe să se profileze din momentul în care cercetătorii încep să vadă o conexiune a numelui Basarabia cu faptul aflării îndelungate în spațiul est-carpatic a cumanilor. Cunoscutul istoric german Johannes Thunmann edita pe la 1777 un studiu foarte interesant și deosebit de bine documentat, numit *Descrierea Crimeii*, în care se ocupa și de unele evenimente petrecute în Basarabia în secolul al XIII-lea. Între altele, el observa că, după ce, spre sfîrșitul secolului al XI-lea, i-au împins pe pecenegi peste Dunăre, „cumanii au pus stăpînire, odată cu alte pămînturi, și pe Basarabia. Dar marea lor putere a fost distrusă complet de tătari sau mongoli în anii 1237-1241. Foarte mulți cumani au fost nimiciți, o parte au fost transformați în sclavi, alții au fost forțați să

[46] F. J. Sulzer, *Geschichte des Transalpinischen Daciens, das ist: der Walachen, Moldau und Bessarabiens*, I, Wien, 1781, p. 443.

fugă în Ungaria, în Grecia și în Asia Mică. Cei care au rămas în țară au fost aserviți de către tătari. Astfel, Basarabia a rămas a celor care fuseseră supuși în număr mare și erau conduși de principii lor, și de la unul din ei, pe nume Basarab, li s-a dat numele de basarabeni"[47].

Această referință este foarte interesantă, dar ea lasă fără răspuns două întrebări esențiale. Prima din ele este dacă în această lucrare istorică e vizat tot spațiul dintre Prut și Nistru, eventual chiar văile ambelor rîuri, sau numai partea sudică a acestui teritoriu, cum pare să rezulte din textul lui Thunmann, iar cea de-a doua e caracterul relației cumanilor cu populația băștinașă, adică cu românii, întrucît aceștia din urmă nu sînt menționați. La prima întrebare voi reveni mai tîrziu. Răspunsul la cea de-a de doua avea să-l dea o serie întreagă de cercetări istorice și filologice privind impactul cuman în istoria și limba română. Demonstrația începe, în acest caz, cu pecenegii, care erau înrudiți îndeaproape cu cumanii, astfel încît e greu de stabilit o deosebire etnică dintre cele două popoare. Cercetările arheologice și lingvistice au demonstrat o strînsă legătură a pecenegilor cu mediul în care au conviețuit cu românii. Investigațiile pe acest tărîm nu au avansat prea mult, mai ales în teritoriul est-carpatic, pe care pecenegii l-au populat mai devreme și mai intens[48]. Totuși au fost înregistrate mai multe toponime (nume de ape, sate, masive muntoase etc.) de origine pecenegă, precum Peceneaga, Peceneagul, Pișineaga, Picinișca, sau cele derivate din maghiară Beșeneu, Beșenova, Beșimbac, Beșimbav, Besna-sat, Besenyo-sat ș.a.[49] De origine turcică, adică pecenegă, dar posibil și cumană, sînt considerate de unii cercetători toponimele și hidronimele din sud-estul Transilvaniei Arpaș, Avrig, Baraolt, Bățani, Biborțeni, Bögöz, Borcea, Racoș[50]. Un indiciu sigur al sedentarizării unei anumite părți a pecenegilor este con-

[47] J. E. Thunmann, *Description de la Crimée*, trad. din germ., Strasbourg, 1786, p. 78.

[48] P. Diaconu, *Les Petchénègues au Bas-Danube*, Bucarest, 1970, p. 36.

[49] Al. Madgearu, *Români și pecenegi în sudul Transilvaniei*, în „Relații interetnice în Transilvania (sec. VI-XIII)", București, 2005, p. 114; S. Oța, *Populații nomade de stepă din Banat (secolele XI-XIV). Pecenegi și cumani*, în „Prinos lui Petre Diaconu la 80 de ani", Brăila, 2004, p. 503.

[50] G. Ferenczi, I. Ferenczi, *Săpături arheologice la Mugeni. Studiu preliminar* (III), ActaMN, 14, 1977, p. 296-300; G. Ferenczi, *Contribuții la problema descifrării unor cuvinte scrise cu caractere runice maghiare și considerații asupra originii scrisului runic maghiar*, ActaMN, 26-30, 1989-1993 (1994), I/1, 164; N. Drăganu, *Românii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei și a onomasticei*, București, 1933, p. 541-542; A. Lukács, *Țara Făgărașului în evul mediu: secolele XIII-XVI*, București, 1999, p. 47-48; D. N. Busuioc-von Hasselbach, *Țara Făgărașului în secolul al XIII-lea. Mănăstirea cisterciană Cîrța*, Cluj-Napoca, vol. I, 2001, p. 193-197, 263-264.

statarea așezărilor acestora în zone de deal și de munte, precum și în imediata vecinătate a cursurilor de apă[51], ceea ce nu este caracteristic pentru o populație nomadă, și de asemenea descoperirea, mai cu seamă în părțile centrală și sudică a Moldovei, a unui număr mare de căldări de lut[52], articol considerat oarecum definitoriu pentru cultura materială a acestui popor. Nu mai puțin relevantă în acest sens este piatra-rîșniță descoperită într-o necropolă pecenegă din sudul Basarabiei[53]. Toate aceste date vin să confirme afirmația-supoziție a lui Iorga, făcută la o etapă încă prea puțin evoluată a cercetării, după care, de o parte și de alta a Dunării, pecenegii „s-au pierdut între români"[54]. Conviețuirea pecenegilor cu românii și, pînă la un punct, absorbția unei părți a acestora în masa autohtonilor – nu vom ști niciodată ce proporții a putut lua acest proces – a constituit preludiul unei fuziuni etnice de proporții mult mai mari, pe care Iorga avea s-o numească „simbioză româno-cumană".

Mult mai consistentă este informația privind preluarea de către limba română a cuvintelor de origine cumană, acestea fiind semnalate mai ales în toponimie. Iată doar cîteva denumiri de așezări și de locuri din nordul Dunării de Jos: Comana, Comanca, Cîmpia Comancei, Valea Comancei, Comanii Vechi, Comănița, Comăneanca, Comăneanul, Comăneasa, Vadul Cumanilor, Copceak ș.a.[55] De origine cumană sînt denumirile așezărilor din Muntenia și Moldova care poartă numele Turpinoagă, Tereșneag, Turia, Balaci, Tecuci, Burdea, Mozac; tot așa a fost explicată proveniența Bărăganului și cea a orașelor Galați, Bîrlad și Cahul[56], a hidronimelor basarabene Căinar, Ciuhur, Ciuluc, Cula, Cahul, Ialpug[57]. Cercetări mai vechi și mai noi au demonstrat că și *τόπος*-urile care au sufixul *ui* se revendică tot de la cumani, ca, de ex. Vaslui, Bahlui, Covurlui, Călmățui, Cugurlui, Cuhului, Bănăgui, Băldălui, Tezlui, Păcui, Cătălui, Brelui, Călțui, Săhălui, Turlui și multe altele[58]. Și, dacă un număr important de cuvinte din limba

---

[51] S. Oța, p. 504, 508.

[52] P. Diaconu, *Les Petchenegues…*, p. 36.

[53] A. S. Dobroliubskij, A. N. Dzigovskij, *Pamiatniki kočevnikov IX-XIV vv. na Zapade pričernomorskih stepej (materialy k arheologhičekoj karte)*, în „Pamiatniki drevnih kul'tur Severo-Zapadnogo Pričernomorja. Sbornik naučnyh trudov", Kiev, 1981, p. 140.

[54] N. Iorga, *Istoria românilor*, III, p. 23.

[55] P. Diaconu, *Les Coumans au Bas-Danube aux XI et XIIe siècles*, București, 1978, p. 28.

[56] Al. Philippide, *Originea românilor*, vol. II, Iași, 1923, p.362-366 ș.a.

[57] A. Eremia, *Nume de localități*, Chișinău, 1970, p. 43; idem, *Gheografičeskie nazvanija rasskazyvajut*, Chișinău, 1990, p. 43.

[58] Al. Philippide, p. 372-376; P. Diaconu, p. 31-32; I. Conea și I. Donat, *Contribution*

cumană sînt de origine iraniană, cum susțin unii cercetători[59], atunci nu ar fi străine de cumani nici astfel de hidronime și toponime ca Dunăre, Iași, Nistru şi Prut[60]. Urmărite pe hartă, toate numele acestea, împreună cu un număr mult mai mare de alte locuri care nu sînt menţionate aici, acoperă tot pămîntul locuit de români din Carpaţi pînă la Dunăre și la Mare și pînă dincolo de Nistru; aceste nume, așa cum se vede și din enumerarea lor, sînt caracteristice mai ales pentru teritoriul din afara arcului carpatic și, mai cu seamă, pentru spațiul din nordul Dunării de Jos. De aici rezultă cu destulă limpezime că prezența cumană pe toată întinderea spațiului locuit de români a fost masivă și îndelungată.

Bineînțeles că, din cauza precarității, sub acest raport, a surselor scrise, nume proprii s-au constatat mai puține. Și totuși ele nu lipsesc, fiind semnalate mai cu seamă pe exemplul boerilor și chiar al întemeietorilor de dinastie, așa cum se vede în Țăra Românească, unde fenomenul a fost studiat mai bine, acolo fiind întîlnite numele de origine cumană Aga, Berindei, Coman, Batea, Talabă, Toxabă ș.a.[61]. Nu e greu de închipuit că cel mai mare interes l-a pezentat numele *Basarab*. Într-un articol publicat încă în 1919, Iorga a formulat părerea că Basarab este un nume de origine cumană, ca și Talabă, Tîncabă și Toxabă[62]. Va reveni în 1927, cînd, într-o comunicare la Academia Română, avea să dezvolte această idee, subliniind rolul și unele consecințe ale stăpînirii cumane în spațiul românesc, între care frecvența toponimiei și onomasticii cumane, insistînd și de astă dată asupra numelui *Băsărabă*[63]. Aceste observații s-au soldat cu un capitol special în sinteza sa de istorie a românilor, intitulat cît se poate de sugestiv „Simbioza româno-cumană", în care demonstrează că, din conviețuirea de peste două veacuri pe care au avut-o cu cumanii, românii s-au ales nu numai cu noi nume de locuri și de oameni, ci și cu „influențe politice de cea mai înaltă ordine", cu un lexic ce poate fi urmărit în *Codex cumanicus*, cu un nou port și chiar cu

---

à l'etude de la toponymie petchenègue-comane de la plaine roumaine du Bas-Dabube, în „Contributions onomastiques publièes à l'occasion du VIe Congrès International des Sciences onomastiques à Munich, 24-28 août 1958", Bucarest, 1958, p. 148-150, 164; V. Spinei, p. 177; Al. Boldur, p. 77.

[59] Al. Philippide, p. 353, 357-358.

[60] Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, I, București, 1978, p. 239-240.

[61] P. P. Panaitescu, *Introducere în istoria culturii româneşti*, Bucureşti, 1969, p. 250.

[62] N. Iorga, *Originea numelui Băsărabă*, în „Revista istorică", V, 1919, p. 138.

[63] Idem, *Imperiul cumanilor și domnia lui Băsărabă. Un capitol din colaborația româno-bulgară în evul mediu*, în AARMSI, ser. III, vol. VIII, 1927-1928, p. 98; idem, *Studii asupra evului mediu românesc*, p. 68-69.

o altă articulare a înfățișării exterioare. „Cît despre numele de Băsărabă…, avea să reitereze Iorga, el e, desigur, cuman…”[64]

Covîrșitoarea autoritate științifică și intelectuală a lui Iorga i-a făcut pe mulți să-și însușească punctul lui de vedere, căutînd să aducă dovezi noi în acest sens[65], chiar dacă rezistența patriotică la ideea unui stăpîn de origine străină era destul de pronunțată. Din lipsă de spațiu, nu voi insista asupra acestor date[66]. Voi adăuga numai că conviețuirea îndelungată a cumanilor cu autohtonii a lăsat în limba română o serie de cuvinte care atestă colaborarea celor două populații în cele mai imporante sfere ale vieții: relații sociale, activitate economică, structuri politice. De exemplu, cuvîntul cuman *uium* trimite la vremea cînd românii plăteau cumanilor o anumită cantitate de făină sau de grîu[67]. Și mai grăitor este cuvîntul, de aceeași origine, *răzeș*[68], care sugerează destul de clar că, în anumite situații, românii și cumanii erau copărtași la exploatarea pămîntului, deoarece nu este de închipuit cum ar fi putut raporta cumanii acest nume la oameni din interiorul unor comunități cu care nu aveau o legătură directă și la realități în care nu erau implicați nemijlocit. De aici rezultă concluzia unei colaborări strînse și îndelungate a celor două comunități etnice. Numai pe o astfel de bază a fost posibilă „simbioza româno-cumană”, în limitele în care aceasta s-a putut realiza.

Impresia dominantă ce se desprinde din informația cu privire la aflarea cumanilor în acest teritoriu este că, exceptînd refugiul benevol al localnicilor în momentul invaziei, noii cuceritori nu au dislocat populația locală și nici nu s-au așezat în teritoriul cucerit separat de ea, dovadă neîndoielnică fiind realitățile sugerate de astfel de cuvinte de origine cumană cum e *răzeș*. O mai spune foarte clar și patriarhul monofizit bine informat Mihail Siriacul în cronica sa de la sfîrșitul secolului al XII-lea, studiată atent de V. Spinei, de unde aflăm că, pe frontiera nordică a Bizanțului, adică la nord de Dunărea de Jos, cumanii s-au așezat alături de creștinii găsiți aici, aceștia neputînd fi alții decît românii: „Cei cărora soarta le-a desemnat ținutul sep-

---

[64] Idem, *Istoria românilor*, III, p. 45-49, 134.

[65] N. Stoicescu, *„Descălecat” sau „întemeiere”? O veche preocupare a istoriografiei românești. Legendă și adevăr istoric,* în „Constituirea statelor feudale românești”, București, 1980, p. 162; A. Decei, *Relații româno-orientale*, București, 1978, p. 193 și urm.; L. Rasonyi-Nagy, *Contributions a l'histoire des premiers cristallisations d'Etat des Roumains. L'origine des Basaraba*, în „Archivum Europae Centro-Orientalis”, Budapesta, I, 1935, p. 221 și urm.

[66] Vezi I. Țurcanu, p. 253-279.

[67] P. Diaconu, *Les Petchenegues*..., p. 22-23.

[68] Al. Philippide, p. 373-374.

tentrional sînt pe frontiera Imperiului grecilor, la nordul acestuia, și se numesc Qumanayê, după numele acestui ținut. Ei s-au alăturat deci poporului creștin pe care l-au găsit în această țară…"[69] Faptul că în teritoriul respectiv cumanii s-au arătat mult mai predispuși decît pecenegii – poate și pentru că fuseseră mai numeroși decît aceștia, lucru demonstrat foarte clar de rezultatele cercetărilor arheologice – de a nu-și limita spațiul locuit de ei doar la zonele de stepă, cum obișnuiau nomazii, ci și-au răspîndit sălașele în afara acesteia, este și el un indiciu al amestecului lor cu autohtonii.

Creștinarea cumanilor de la sud și est de Carpați, care avea să se facă prin intermediul bisericii catolice în deceniile anterioare invaziei mongole, este și aceasta un puternic argument al sedentarizării lor în această zonă, iar dovada strînselor relații pe care le aveau aici cu românii ortodocși este faptul că catolicizarea lor se făcea, cel puțin în parte, tocmai pentru contracararea influenței ortodoxismului pe care cumanii îl preluau de la români. De altfel, după trecerea unei mari parți a cumanilor în Ungaria, sub presiunea mongolilor, avea să se constate o oarecare influență a ritului răsăritean în mediul lor[70]. Este evident că această influență nu s-a putut produce decît în afara arcului carpatic, fenomen care a fost desigur de durată și s-a realizat sub puternic impact valah.

Invadarea spațiului est-capratic, pe la 1241, de către tătaro-mongoli a adus aici mari schimbări demografice. O numeroasă populație s-a refugiat din calea invdatorilor. Zeci de mii de cumani au trecut peste Carpați în Ungaria. Dar se înțelege că Thunmann, care era foarte bine informat, avea dreptate cînd zicea că mulți au rămas pe loc, tot așa ca și o parte, dacă nu chiar majoritatea, românilor, așa cum vom observa îndată în unele cronici polone. Scăderea cea mai mare a relatării istoricului german referitoare la cumanii din Basarabia, despre care el știa că au dat numele acestui teritoriu și locuitorilor lui, este că nu-i pomenește deloc pe români, astfel că informația sa este diametral opusă celei a lui Cantemir, ai cărui basarabeni erau doar români. Evident că, chiar înainte de a cunoaște unele date care i-ar amenda pe amîndoi, cercetătorul este tentat să vadă o cale de mijloc, în sensul că în spațiul respectiv nu dominau absolut nici unii, nici alții, ci constituiau împreună o singură comunitate, româno-cumană sau cumano-română, fiind imposibilă a evaluare a ponderii procentuale a celor două elemente constitutive.

---

[69] V. Spinei, *Universa Valachica. Românii în contextul politic internațional de la începutul mileniului al I-lea,* Chișinău, 2006, p. 273.

[70] I. Țurcanu, p. 270-271.

Așadar, am stabilit faptul neîndoielnic al conviețuirii îndelungate, timp de aproape două sute de ani, a cumanilor cu românii, influențîndu-se reciproc din toate punctele de vedere, am putut vedea că numeroase cuvinte din limba română sînt de origine cumană. Se pare că nimeni nu se mai îndoiește că cuvîntul comun *basarab[ean]* și numele propriu *Basarab* sînt de aceeași origine, fiind considerate de unii cercetători, încă în secolul al XVIII-lea, drept sinonime ale numelui comun *cuman*. Aceste constatări par a fi suficiente pentru a susține că denumirea de Basarabia provine de la aceste nume cumane. Tentativele de a demonstra autohtonismul numelui Basarab pentru zona sud-carpatică sînt prea puțin convingătoare, mai ales că unele surse bizantine dintre cele mai bine informate arată că, cel puțin la începutul secolului al XII-lea, cumanii nu se aflau aici, în orice caz, nu erau stabiliți definitiv și pe spații întinse[71].

Ideea originii cumane a numelui Basarabia pare să fie susținută de unele cronici timpurii polone. Judecînd după anumite informații indirecte, pe care le constatăm la Thunmann și Cantemir, se pare că o parte a scrierilor istorice europene, în special germane și italiene, din secolele XVI-XVII aveau știre de aceste cronici. În istoriografia modernă, o astfel de cronică este menționată pentru prima dată de F. W. Sommersberg, cînd relatează despre evenimentele din Polonia, de la 1259, reproducînd următorul pasaj: *Tartari subjugatis Bessarabenis, Lithwanis, Ruthenis et aliis gentibus, Sandomirz castrum capiunt*[72]. Istoricul precizează că este vorba de o cronică de la 1395 (după alți istorici, 1398), atribuită unui arhidiacon anionim din Gniesno. Numele *Bessarebenis*, precum și mențiunea că, înainte de a ataca Polonia, tătarii i-au subjugat pe rutenii care se aflau la sud și est, ceea ce arată că atacul s-a dat dinspre sud, ne face să ne gîndim la Basarabia. În plus, în unele cronici polone, precum și în anumite surse maghiare referitoare la acest eveniment, numele *Bessarebenis* este înlocuit de *cumani* (numiți uneori cu sinonimele *kipčiaki* sau *polowzer*), iar asta ne duce cu gîndul la cumanii numiți basarabeni de la est de Carpați. Mărturia aceasta nu poate trezi nici o îndoială în privința veridicității ei, deoarece evenimentul respectiv este menționat, mai mult sau mai puțin modificat, și în alte cronici polone. De ex. în *Cronica scurtă a Cracoviei* (Brevis Chronica Cracoviae) este redat astfel: *Tartari subjugatis Bersabenis, Lithwanis, Ruthenis*

[71] *Ibidem*, p. 263-265.

[72] F. W. Sommersberg, *Silesicarum rerum scriptores aliquot adhuc inediti*, II, Lipsiae, 1730, p. 82.

et aliis gentibus, Sandomirz castrum capiunt[73]. O informație asemănătoare, foarte puțin diferită, se află într-o altă cronică polonă, numită a Sf. Cruci: *Anno Domini 1259 Tartari subiugatis Bersabeis, Lithwanis, Ruthenis et aliis gentibus, castrum Sandomiriense capiunt*[74]. Observăm că singurul cuvînt care diferă în cele trei cronici este cel referitor la basarabeni, în primul caz fiind ortografiat *Bessarebenis*, în cel de-al doilea *Bersabenis*, iar în cel de-al treilea *Bersabeis*, ceea ce nu schimbă deloc nici conținutul informației și nu afectează mult nici numele vizat. Evenimentul este menționat și în alte cronici, polone sau rusești[75], atît mai tîrzii, cît și, ceea ce e mult mai important, mai timpurii, inclusiv din momentul întîmplării. Altfel spus, autenticitatea fenomenului nu trezește îndoieli. Thunmann menționa în lucrarea citată mai sus că arhidiaconul din Gnesen și-a scris cronica „avîndu-ul sub ochi pe Basko”[76], acesta fiind un cronicar care și-a finisat opera numită *Hronica Polonica* în anul 1370.

De fapt istoria acestei informații își are începutul în *Cronica Poloniei* a lui Boguchwał, episcop de Poznań, completată de Godysław Pasek, custodele episcopiei, care au fost martori ai celor întîmplate în anul 1259 la Sandomir, în care citim: *Anno quo supra* (1259 – *I.Ț.*), *antefestum sancti Andreae apostoli, peccatis christianorum intraverunt, Tartari cum Pruthenis, Ruthenis, Comanis et aliis gentibus terram Sandomiriensem, ipsamque rapinis, inflamationibus*[77]. Și anume această cronică sugerează o altă înțelegere a problemei privind fenomenul basarabean sau cumano-basarabean din cronicile polone. Știm deja că în unele cronici referitoare la evenimentul din 1259 (uneori, în loc de 1259, e menționat 1260) termenii *cumani* și *basarabeni* sînt identici și se înlocuiesc reciproc. Comparînd însă cronica lui Boguhwał cu celelalte trei, citate mai sus, care sînt mai tîrzii, constatăm că la început sînt menționați *cumanii* și că ei aveau să fie înlocuiți de *basarabeni* mai pe urmă. Această constatare arată că la data evenimentului și probabil încă multă vreme după aceea basarabenii nu sînt menționați în cronicile polone și abia mult mai tîrziu îi vor înlocui pe cumani în acest texte. Pornind de aici, pare logic să presupunem că polonii, care i-au cunoscut pe cumani foarte bine cu mult pînă la anul 1259, nu i-au înlocuit în informațiile referi-

[73] *Monumenta Poloniae Hstorica/Pomniki dziejowe Polski*, tom II, Lwow, 1872, p. 806

[74] *Ibidem*, tom III, p. 73.

[75] *Polnoe sobranie russkih letopisej*, II, col. 846 și urm.

[76] J. E. Thunmann, p. 78.

[77] *Monumenta Poloniae Historica*, II, p. 585. Vezi studiul lui A. Bielowski *Kronika Boguchwała i Godysława Paska*, ibidem, p. 453 & sqq.

toare la evenimentul din acel an cu basarabenii, adică cu româno-cumanii din vecinătatea lor sudică, decît atunci cînd aceștia din urmă ajunseseră să fie cunoscuți bine cu acest nume și în afara habitatului lor, după ce o perioadă îndelungată s-au numit ei înșiși astfel. Numai așa putem înțelege de ce unele informații istorice din același mediu, care datează din secolele XVI-XVII, aveau să vorbească de o Basarabie est-pruteană.

Informațiile de acest gen sînt puține, dar pentru subiectul Basarabiei din studiul de față se arată cît se poate de relevante. Este vorba, mai întîi, de lucrarea *Tartariae Descriptio* a lui Martin Broniowski, editată în 1595, pe care am menționat-o mai sus și în care autorul descrie tot spațiul pruto-nistrean, de la Camenița și pînă la Cetatea Albă, sub titlul *Moldaviae seu Valachiae inferioris pars, quae olim Bessarabia dicta fuit*[78]. S-a observat, și, la prima vedere, pe bună dreptate, că datele referitoare la Basarabia ale hărții sale din această carte, intitulată *Tabula seu tipus caporu Chersonesus Tauricae seu peninsulae*, nu corespund acestui titlu[79]. Dar, cum vedem, harta respectivă se referă la cu totul alt spațiu și nu cuprinde decît extremitatea sudică a teritoriului dintre Prut și Nistru, de lîngă mare, unde scrie *Basarabiae seu Valachae inferioris pars*. De obicei, așa cum se știe, cînd într-o anumită hartă este cuprinsă, la margine, doar o mică parte dintr-un anumit teritoriu, se dă în acel loc denumirea întregului teritoriu. Astfel că de fapt nu există nici o contradicție între ce stă scris pe harta lui Broniowski în extremitatea sudică a teritoriului pruto-nistrean și titlul reprodus mai sus. Contradicția reală, în cazul lui Broniowski, nu se află între hartă și titlul cu pricina, ci chiar în titlu, deoarece dacă este adevărat că în scrierile europene medievale termenii *Moldaviae* și *Valachia inferioris pars* erau identici, atunci tot atît de adevărat e și faptul că Basarabia nu se identifica cu toată Moldova, în orice caz, numele de Basarabia nu putea fi o altă denumire a Moldovei. Numai că, așa cum am văzut mai sus, vorbind de *Valachiae inferioris pars, quae olim Bessarabia dicta fuit*, Broniowski descrie, foarte sumar, este adevărat, tot spațiul pruto-nistrean. Trecînd peste confuzia pe care am semnalat-o a termenilor, trebuie să reținem ceea ce este esențial pentru subiectul de față, și anume faptul că, așa cum susține istoricul polon, cîndva, în trecut, acest teritoriu s-a numit Basarabia.

Aș zăbovi, în al doilea rînd, asupra unei alte vechi scrieri istorice polone, *Cronica Moldovei de la Cracovia*, o scriere istorică a unui autor ano-

[78] Martini Broniovii, *Tartariae descriptio, ante hac in lucem numquam edita*, Coloniae Agrippinae, in officina Birckmannica, 1595, p. 2.

[79] M. Coman, p. 192.

nim polon de la începutul secolului al XVII-lea. Relevanța informației acestei surse pentru tema Basarabiei istorice constă în faptul că ea reflectă, într-o anumită măsură, percepția întregii istoriografii medievale polone asupra subiectului în discuție, de vreme ce face trimitere mereu la scrieri istorice mai vechi de mare autoritate, ca, de exemplu, cronica lui Martin Cromer. Asta înseamnă că, cu cît accesul la operele lui Cromer, Dlugosz, Bielski, Sarnicki și ale altor istorici poloni din epoca medievală, care conțin date cît de cît relevante cu privire la români și, în special, la Basarabia, este mai limitat, cu atît valoarea *Cronicii* cracoviene tîrzii pentru subiectul de față este mai mare. Iată un pasaj ce caracterizează foarte bine această scriere istorică din punctul de vedere al importanței sale pentru istoria Basarabiei: „Moldova, deopotrivă cu Țara Românească, este un rest al vechii Dacii, îndeosebi al Cumaniei. Această țară avea încă în secolele XII și XIII propriii săi principi, care adesea erau dușmanii ungurilor. Tătarii făcînd apoi numeroase năvăliri în această țară, îndeosebi în 1233 și 1236, bieții locuitori aflați în cea mai mare nevoie fură în cele din urmă nevoiți să se supună în parte învingătorului, îndeosebi cei din partea Basarabiei moderne, în parte și cei din Apus, unde Moldova modernă este (sic!) sub protecția regelui Ungariei”[80].

Nu pot intra aici în toate detaliile principale din *Cronică* referitoare la subiectul studiului de față[81], limitîndu-mă la cîteva elemente care mi se par mai semnificative pentru această preocupare. Trebuie să observ, din capul locului, că ceea ce demonstrează că autorul acestei scrieri era foarte bine informat asupra realităților din spațiul românesc sînt nu doar referințele sale la o serie de date concrete și reale – date, nume, locuri, întîmplări – ci, mai ales, faptul că el știa precis că Moldova și Țara Românească aveau origine și teritoriu comune, tot așa cum era informat corect și în privința faptului că Basarabia era parte a Moldovei. Dar tocmai cunoașterea istoriei mai vechi a teritoriului dintre Prut și Nistru, din timpurile pe care le evocă el în această bucată de text, îl face să detașeze, în anumite cazuri, acest teritoriu de restul Moldovei: la sfîrșitul citatului se spune foarte clar că, față de Basarabia, Moldova se afla la Apus.

Ceea ce trezește, poate, cele mai mari semne de întrebare în acest text este sintagma „Basarabia modernă”. Editorul în română al *Cronicii de la*

---

[80] *Cronica Moldovei de la Cracovia (secolul XIII – începutul secolului XVII). Textul inedit al unui autor polon anonim.* Studiu introductiv, ediție, note și bibliografie de Constantin Rezachevici, București, 2006, p. 129.

[81] Vezi observațiile corespunzătoare în I. Țurcanu, p. 196-206.

Cracovia, C. Rezachevici, foarte bun cunoscător al evului mediu românesc, încearcă să explice cum trebuie înțeleasă această expresie. Mai întîi, el face următoarea remarcă: „Numele de Basarabia provine de la faptul că, înaintea întemeierii statului moldovenesc, partea de sud a acestui teritoriu a fost stăpînită de domnul muntean Basarab I", precizînd în altă parte că Basarabia este „Bugeacul cu Chilia și Cetatea Albă"[82]. Abia după aceasta va căuta să lămurească și sensul sintagmei menționate: „*Bessarabie moderne* (textul a fost tradus după o copie franceză a originalului în latină, necunoscut– *I.Ț.*) este în concepția autorului cronicii, care era loc comun la autorii străini din secolele XVII-XVIII, partea de sud-est a Moldovei (cu cetățile Chiliei și Cetatea Albă, cum o arată de altfel textul de față în chip explicit, și cu Bugeacul)"[83]. În realitate, e suficientă o citire atentă a textului pentru a vedea că explicația nu este deloc convingătoare, și asta dincolo de povestea despre miraculoasa stăpînire munteană a cetăților moldovenești de la Dunăre și de la mare. În primul rînd, vorbind despre Basarabia invadată de tătari, autorul *Cronicii* se referă, în mod cert, la toată partea răsăriteană a Moldovei, care a fost afectată, observă el, mai mult decît restul spațiului românesc, nu doar extremitatea sud-estică. În al doilea rînd, cronicarul menționează Basarabia în contextul istoric în care Moldova era vasală a Ungariei, asta însemnînd, așa cum arată foarte clar anii numiți în text, un timp cu mult anterior formării statelor românești. Pentru a-și consolida părerea că Basarabia nu poate însemna altceva decît controversata posesiune munteană din sud-estul Moldovei, editorul susține că expresia „Basarabia modernă" din *Cronică* trebuie înțeleasă ca „Basarabia prezentă", adică Basarabia din momentul scrierii acestei lucrări istorice, adică de la începutul secolului a XVII-lea. Dar, prin atare afirmație, punctul său de vedere nu s-a consolidat cu nimic, ba dimpotrivă, deoarece am văzut că fragmentul de text reprodus mai sus conține fraza „Moldova modernă este (mai corect: era, fusese sau se afla – *I.Ț.*) sub protecția regelui Ungariei", ceea ce înseamnă o perioadă cu circa trei secole mai veche față de vremea zămislirii *Cronicii*, fapt care arată foarte clar că expresia „Basarabia modernă", menționată în același context temporal și spațial, vizează partea răsăriteană a Moldovei, așa cum este aceasta percepută ca teritoriu în zilele noastre, dar înțeleasă ca realitate geopolitică anterioară momentului întemeierii Țării Moldovei. Această constatare este confirmată și de faptul că autorul *Cronicii* folosește expresiile „Moldova modernă" și „Basarabia modernă" (termenul *modern*,

[82] *Cronica Moldovei*, p. 82.
[83] *Ibidem*, p. 163.

vom observa îndată, este nepotrivit cu conținutul textului) și atunci cînd se referă la evenimente din anii '30-'40 ai secolului al XV-lea[84].

În general însă, examinată în conținutul său intrinsec, expresia „Basarabia modernă" este în flagrantă disonanță cu acea parte a *Cronicii* care se referă la interfluviul pruto-nistrean, pentru că, vizînd în mod sigur realitățile din secolele XII-XV, ea este respinsă, ca formulă, de aceste realități. Evident, pentru a înțelege de unde s-a luat această contradicție, trebuie să umblăm puțini la termeni, și în special să vedem ce e cu sintagma „Basarabia modernă" din textul tradus din latină în franceză și de acolo în română. Desigur, cuvîntul „modern" (sau „prezent", cum îl explică Rezachevici) a fost tălmăcit după latinescul *hodie* sau *hodiernus*, care înseamnă *astăzi*, *acum*. Luat în sensul său literal, acest cuvînt pare să arate că editorul *Cronicii* are dreptate cînd spune că prin expresia „Basarabia modernă" trebuie să înțelegem Basarabia prezentă, adică din vremea scrierii acestui text istoric. În realitate, nu este nici pe departe așa. Cel puțin în scrierile istorice din evul mediu și de la începutul epocii moderne, cuvîntul *hodie* (*hodiernus*) avea un alt sens. Pot fi invocate exemple foarte multe, eu însă voi face trimitere în special la operele istorice ale lui Cantemir, care au fost scrise în latină. Titlul complet al principalei sale scrieri istorice este *Descriptio antiqui et hodierni status Moldaviae* și, în ea, sintagmele *hodiernis Moldaviae nominibus* sau *hodiernis limitibus* vizează, indiscutabil, realități de după întemeierea statului moldovenesc, nu din vremea scrierii acestei opere, chiar dacă traducătorul român folosește pentru *hodiernis* corespondentul românesc *de acum*[85]. O altă scriere istorică a sa, care a anticipat *Descrierea Moldovei* și a stat la baza ei, se numește *De antiquis et hodiernis Moldaviae nominibus*, tradusă de Dan Slușanschi foarte bine *Despre numele antice și de astăzi ale Moldovei*. Tema celor două categorii de nume, „antice și de astăzi", pentru Moldova și, în paralel, pentru tot spațiul românesc a constituit o preocupare prioritară a aproape tuturor scrierilor sale istorice, mai puțin pentru *Istoria Imperiului Otoman*. Relația dintre numele antice și cele „de astăzi" și trecerea de la cele dintîi la cele mai de pe urmă cărturarul o arată pe exemplul țărilor române astfel: „După schimbarea sau mai adevărată tălmăcirea numelui Dachiii în Volohia, multă vreme toate trei țărîle (Transilvania, Muntenia și Moldova – *I.Ț.*) pomenite cu un nume (Valahia – *I.Ț.*) s-au numit, pănă adecă cînd domnia, dintr-una în două, s-au despărțit, pre care vreme partea Valahiii cea mai mare, de pe apa Moldova, numele

[84] *Ibidem*, p. 137.

[85] Dimitrie Cantemir, *Descrierea Molodvei*, p. 12-16.

a toată țara mutînd, s-au numit Moldova, singură Țara Muntenească, cu numele Valahiii rămînînd"[86]. Deci este cît se poate de limpede: numele antic al pămîntului românesc este Dacia, care mai pe urmă s-a numit cu numele nou, „de acum" sau „de astăzi", Valahia, împărțită în trei părți, tot cu nume noi, de astăzi, Transilvania, Muntenia și Moldova. Nimănui nu i se cer cunoștințe deosebite pentru a înțelege că, la Cantemir, numele nou, de astăzi (hodiernus) Moldova nu se limitează la țara cu acest nume din vremea editării *Descrierii Moldovei*, ci are în vedere timpuri mult mai vechi, anterioare chiar momentului descălecatului.

Putem lua și un alt exemplu, ca să nu rămînem doar în limitele operei cantemiriene. Cînd istoricul iezuit Georg Pray zicea *illis forte fortuna hodiernos Valachos exortos esse suspicatur*[87], prin sintagma „hodiernos Valachos", el nu avea în vedere românii din vremea sa, adică din a doua jumătate a secolului a XVIII-lea, ci pe cei din momentul apariției lor ca popor. În altă parte, învățatul abate folosește fraza *hodie Moldaviam, Bessarabiam, Valachiam, Transilvaniam* cu referire la secolul al IX-lea[88].

Ne oprim aici cu exemplificările, pentru a recapitula observațiile sugerate de *Cronica de la Cracovia*. În vremea alcătuirii acestei scrieri istorice și a hărților europene din secolul al XVI-lea la care m-am referit mai sus, numele Basarabia nu se întîlnea ca realitate prezentă nici în mediul cărturăresc românesc și nici în străinătate, de aceea este evident că era adus în actualitate din timpuri mai vechi. El este mult mai vechi decît vremea apariției și afirmării cronografiei medievale românești, deoarece aceasta nu-l menționează, deși pornește de la o tradiție a memoriei colective, dar în lipsa unei tradiții a scrisului. Se întîlnește, în schimb, cum am văzut, în unele scrieri istorice și geografice din anumite țări europene și în cartografia europeană din secolele XVI-XVIII, tocmai ca urmare a preluării acestui nume din timpuri de mult dispărute și a transmiterii lui, în scris, din veac în veac.

Aceste observații demonstrează cît se poate de limpede că sintagma „Basarabia modernă" (sensul vizat de autor fiind, de fapt, „Basarabia de astăzi", „Basarabia de acum" ori „Basarabia nouă") din cronica anonimă cracoviană nu se limitează la realități din vremea scrierii acestui text, ci se re-

---

[86] Idem, *Hronicul...*, p. 1225.

[87] G. Pray, *Dissertationes istorico-criticae in annales hunnorum, avarum et hungarorum*, Vindobone, 1775, p. 158

[88] Idem, *Commentarii historici de Bosniae, Serviae ac Bulgariae, tum Valachiae, Moldaviae ac Bessarabiae, cum regno Hungariae nexu*, Budae, 1837, p. 44.

În unele hărți Basarabia desemna pămînturile locuite de tătari de ambele părți ale Nistrului: Nicolas Sanson, *Transilvania, Valachia si Moldova*, Paris, cca 1665 (frgm.)

feră mai degrabă la un timp istoric pe care autorul acestei lucrări îl proiectează cu multe secole înapoi, inclusiv, așa cum am văzut, la vremurile care au precedat cu mai bine de un veac formarea statului la români. Și invers, expresia respectivă sau numai numele Basarabia sînt raportate la vremuri și situații mai tîrzii. De exemplu, atunci cînd menționează ocuparea cetății Chilia de către unguri la 1448, acest istoric polon scrie că Ioan Huniade „pătrunse în Moldova răsăriteană sau Basarabia”[89]. Deci acest exponent al istoriografiei medievale polone susține că partea estică a Moldovei se numea la mijlocul secolului al XV-lea, ca și în vremea sa, Basarabia.

Așadar, în cronistica polonă, cu începere din secolul al XIV-lea și pînă în secolul al XVII-lea, a fost exprimată explicit părerea că partea de răsărit a Moldovei, cuprinsă între Prut și Nistru, se numea Basarabia. Cartografia europeană și-a însușit anume o astfel de imagine, dar aceasta s-a întîmplat

[89] *Cronica Moldovei*..., p. 137.

exact în momentul în care Polonia pretindea că partea nordică a Moldovei făcea parte din posesiunile ei, în timp ce jumătatea sudică a teritoriului pruto-nistrean se afla sub dominație otomană. Cum se știe, după cuceririle mongolo-tătare, spațiul locuit de cumani, care între timp s-a restrîns foarte mult, a început să fie numit Tataria. După retragerea unei părți a cumanilor peste Carpați, în spațiul est-carpatic cea mai mare parte a cumanilor se aflau între Prut și Nistru și în văile celor două rîuri. Numele comun *cuman* fiind un sinonim al celui de *basarab*, Cumania se mai numea și Basarabia. Asta înseamnă că numele de Tataria l-a înlocuit și pe cel de Basarabia, dar este foarte posibil ca o anumită vreme să fi fost atribuite ambele nume aceluiași teritoriu. Acest teritoriu s-a restrîns treptat pînă la dispariție, tătarii retrăgîndu-se, pe măsura consolidării statului moldovenesc, peste Nistru. Acapararea otomană a cetăților Chilia și Cetatea Albă a redeschis porțile Basarabiei pentru tătari, care mai întîi se așează în vecinătatea acestor cetăți, apoi, mai tîrziu, vor pătrunde în zona de stepă, situată puțin mai la nord, dînd naștere, astfel, Bugeacului. Pînă să apară Bu-

O altă hartă în care tătarii din extremitatea sudică a Basarabiei și Transnistriei alcătuiau o singură comunitate: Justus Dankerts, *Regatul Ungariei, Grecia si Moreea*, Amsterdam, 1680 (frgm.)

geacul, pe la sfîrșitul secolului al XVI-lea sau chiar mai tîrziu, teritorului populat preponderent de tătari sau chiar numai de ei i s-a zis Basarabia, de vreme ce acesta era un nume consacrat pentru spațiul locuit de nomazi în acest teritoriu. Nu i s-a zis Tataria, pentru că acest nume îl aveau pămînturile locuite de tătari dincolo de Nistru. Dar faptul că după instaurarea dominației otomane în extremitatea sudică a spațiului pruto-nistrean și pe Nistrul de Jos numele de Basarabia desemna anume teritoriul locuit în cea mai mare parte de tătari este demonstrat de unele harți, în care putem vedea că acest nume viza atît pe tătarii din extremitatea sudică a acestui teritoriu, cît și pe cei din sudul Transnistriei. Sînt cît se poate de explicite, în acest sens, harta lui N. Sanson d'Abeville *Transilvania, Valahia și Moldova*, editată la Paris în 1665, și o altă hartă a sa, intitulată *Teatru de război în Ungaria, Transilvania* etc., editată în 1696, dar și altele, ca de ex. harta din 1677 a lui Pierre Duval *Empire des Turcs en Europe, en Asie, et en Afrique*, harta lui Frederik de Wit *Ungaria, Transilvania, Serbia, Romania*, editată la Basel în 1680, sau harta apărută în același an la Amsterdam a lui Justus Danckerts *Regatul Ungariei, Grecia și Moreea*, tot așa ca și harta *Dunărea* a lui J. B. Homann, editată la Nürnberg în anul 1700[90]. Așa numai se poate explica restrîngerea semnificației teritoriale a numelui Basarabia pentru ca în secolul al XVI-lea și poate chiar de la sfîrșitul secolului al XV-lea să ajungă a desemna doar partea sudică a teritoriului dintre Prut și Nistru. În orice caz, aceasta este concluzia pe care ne-o sugerează informația istorică de care dispunem.

Mărturisesc că pe parcursul acestei demonstrații nu toate segmentele sînt susținute temeinic de date istorice. Dacă existența unei Basarabii foarte vechi, anterioare întemeierii Moldovei, pare să se bazeze pe anumite date în bună parte credibile, chiar dacă nu absolut convingătoare, după cum nu poate fi pusă la îndoială nici înlocuirea denumirii Cumania cu cea de Tataria pentru zona locuită după invaziile tătaro-mongole de către nomazi, nu putem fi la fel de siguri în privința relației denumirilor Basarabia și Tataria, altfel spus, încă nu avem toate datele necesare care să ne convingă că în secolele XV-XVII acestea erau receptate ca sinonime, ceea ce ar explica de ce numele de Basarabia începe să fie raportat la extremitarea sudică a teritoriului dintre Prut și Nistru anume de la începutul acestei perioade. Bineînțeles că, din cauza precarității surselor, eu nu am putut da în acest studiu explicația deplină și definitivă privind originea acestui nume. Este

[90] I. Țurcanu, planșele 41-47.

vorba de o ipoteză, care unora li s-ar putea părea întemeiată, iar altora mai puțin. Anume așa a înțeles-o și așa a și numit-o Fl. Constantiniu atunci cînd își îndemna colegii să o examinze cu atenție și să-și spună părerile. El însuși, arătîndu-se interesat de părerea mea, își exprima totodată îndoiala asupra unor momente aparte din pledoaria în care mă lansasem. De ex. își exprima nedumerirea că cronicarii Gr. Ureche și Miron Costin, cunoscători ai cronicilor polone, nu semnalează numele de Basarabia așa cum am făcut-o eu. Observația este cît se poate de corectă. La acest fapt aveam să atrăg atenția și eu, într-o notă din monografia *Descrierea Basarabiei* (p.70). Situația reală în care se aflau cei doi cărturari era însă de așa natură că ei nu aveau cum să acorde atenție numelui de Basarabia în sensul vizat de mine: întîi, pentru că nu cunoșteau originea acestui nume, nefiind interesați de istoria cumanilor, și, în al doilea rînd, că, așa cum am văzut mai sus, cînd am vorbit despre Costin, acesta nu recunoștea numele de Basarabia în principiu, atît pentru teritoriul dintre Prut și Nistru, cît și pentru Țara Românească. Spre deosebire de Costin, care nu numai că era foarte informat pentru vremea sa și, în plus, mai era și un spirit ieșit din comun, Ureche nu era un erudit, deși cunoștea scrierile cronicarilor poloni Bielski, Strijkowski și Cromer[91], poate și ale altora, și, cu toate că polemizează cu unii istorici din vremea sa și de mai devreme asupra originii țărilor române, el nu s-a arătat preocupat de problema Basarabiei. De asemenea, distinsul istoric susținea că mențiunea mea referitoare la Andronic I Comnenul, din care ar reieși că pe atunci (sec. XII) românii se aflau la nord de Dunăre, aflîndu-se în proces de gestație comună cu cumanii, nu este corectă, deoarece conform traducerii lui George Murnu (mare cărturar, traducătorul în română a lui Homer) a pasajului respectiv din autorul bizantin Choniates, Andronic nu ar fi fost prins la nord de Dunăre, la hotarul Galiției, ci de către vlahii sud-dunăreni[92]. În realitate însă relatarea lui Choniates este confirmată și de un alt istoric bizantin, Kinnamos, care spune clar (cartea a V-a, §§10-11) că Andronic a fost adăpostit de Iaroslav, cneazul Haliciului. Același lucru susțin și cronicile vechi rusești Ipatievskaia și Voskresenskaia[93]. Deci, din două una: ori textul lui Choniates este confuz în acest loc, ori Murnu nu l-a înțeles, de unde rezultă clar că tălmăcirea sa trebuie ignorată. Cu totul alta e dacă este avută în vedere aici

[91] P. P. Panaitescu, *Influența polonă...*, p. 84 și urm.

[92] Fl. Constantiniu, *O nouă ipoteză...*, „Clipa", dec. 2011.

[93] Nicetae Choniatae, *Istoria*, în „Fontes historiae daco-romanae", III, București, 1975, p. 251, 253; Ἰωάννης Κίνναμος, *Ἱστορίων βιβλία Ζ*, în „Corpus scriptorum historiae byzantinae", XXVI, Bonn, 1839, p. 232, 234; *Polnoe sobranie russkih letopisej*, VII, p. 78.

prima fugă a lui Andronic, cea dinainte de 1165 (dacă o fi fost așa ceva), sau cea din 1185, pe cînd era împărat, care însă nu au nici o legătură cu Haliciul și cu românii din nordul Dunării.

O dezbatere de așa nivel ar putea duce, în cele din urmă, la lămurirea definitivă a chestiunii privind originea numelui Basarabia. Deocamdată sîntem însă, în cel mai fericit caz, în ajunul unei astfel de acțiuni. Am menționat la începutul acestui studiu un articol al tînărului cercetător bucureștean M. Coman, care demonstrează în felul său gratuitatea ideii privind stăpînirea timpurie munteană din sudul Basarabiei ce încearcă să tragă de aici originea acestui nume. Numai că tentativa sa de a demonstra că numele respectiv ar fi o greșeală cartografică, pe lîngă faptul că, la fel ca ideea criticată de el, nu se fondează pe nici un fapt concret, verificabil, mai este și total contraproductivă, de vreme ce caută să sugereze că acest nume ar fi fost inventat și nu ar avea nici o legătură cu teritoriul din sudul spațiului pruto-nistrean.

În ce mă privește, eu am încercat, pe parcursul ultimilor patru-cinci ani, să formulez un nou punct de vedere asupra acestei chestiuni, în maniera și cu datele pe care le-am arătat succint în rîndurile de mai sus. Din păcate însă, exceptînd atitudinea constructivă a lui Fl. Constantiniu, în linii generale inițiativa mea fie a fost receptată negativ, de unii istorici, fie tratată cu tăcere complice, de alții, sau cu indiferență, de cei mai mulți. Încă înainte de a trimite, în 2009, la revista brăileană *Istros* un material la această temă, i l-am trimis lui Victor Spinei, pe care îl consideram unul dintre cei mai buni medieviști români. Nu mi-a răspuns atunci și nici mai pe urmă, la alte încercări de a-l face să se pronunțe. Cînd, în 2011, a apărut monografia *Descrierea Basarabiei*, am făcut să ajungă la cîțiva istorici mai cu nume din România. Cu excepția acad. Al. Zub, care a prezentat-o sec și cu considerație pentru autor[94], altcineva nu a dat nici un semn.

În schimb s-au găsit cîțiva, din fericire, nu dintre cei mai buni cunoscători ai istoriei Basarabiei, care au reacționat refulant la inițiativa mea, iar doi din ei, chiar cu agresivitate și cu porniri de defăimare. Prima replică, în general moderată, a fost publicată în mai 2012 de istoricul basarabean Ion Chirtoagă în *Historia*, o revistă bucureșteană de popularizare a cunoștințelor istorice. M-au mirat mult atît gestul în sine al acestuia de a mă critica, cît și articolul său. Gestul m-a mirat nu pentru dezacordul cu punctul meu de vedere în chestiunea originii numelui Basarabia, dacă ar

[94] Al. Zub, *Descriptio Bessarabiae*, „Însemnări ieșene", 2011, nr. 12, p. 50-51.

fi fost așa, aș fi fost obligat să recunosc că era normal, ci din cu totul alte două motive. Primul, că atunci cînd Maria Danilov de la Muzeul național de istorie i-a propus să prezinte cartea mea *În căutarea originii numelui Basarabia* în revista *Tyragetia*, el a refuzat, motivînd că nu dorea să se certe cu nimeni din cauza mea, dar iată că acum îl vedeam pronunțîndu-se fără să se teamă de ceartă. Al doilea, că acest gest însemna nu critica părerii mele, ci dorința de a demonstra că eu, nefiind specialist în medievistică, m-am aventurat să mă pronunț într-o chestiune în care doar oameni ca el, care au cercetat și scris zeci de ani la rînd în pobleme privind acest domeniu, au căderea de a se da cu părerea. Cît privește articolul, acesta pur și simpli m-a șocat, prin calitatea sa extrem de proastă, nu doar ca scris și stil, ci chiar și din cauza precarității culturii istorice a autorului: am rămas uimit cum un om care a activat o viață întreagă în domeniul istoriei medievale a românilor poate să o cunoască atît de prost și să nu o poată explica inteligibil. Practic, este imposibil să analizezi din punct de vedere științific un astfel de articol. Iată și un extras din el, care arată foarte bine de ce nu poate fi analizat: „În primele decenii ale secolului al XV-lea, Chilia s-a integrat treptat în componența Moldovei. În 1412, Chilia făcea parte cu certitudine din Țara Moldovei, o parte a ei, împreună cu acest oraș, urmînd să revină Ungariei. În procesul de întărire a autorității Moldovei la Chilia, un rol pozitiv l-a putut juca faptul că Mircea cel Bătrîn și alți domni ai Țării Românești – care s-au declarat (în 1406, 1409, 1413, 1415, 1419, 1421, 1433, 1440) domni ai acestei țări „pînă la marea cea mare" – ar fi stăpînit un braț dunărean, eventual Sulina. Din 1448 pînă în 1462 în Chilia s-a aflat o garnizoană transilvăneană, iar între 1262 și 1365, una munteană. Din 1365 pînă la 1484, ea s-a aflat în componența Moldovei"[95].

Am răspuns la articolul lui Chirtoagă, e adevărat, cu întîrziere de aproape un an, dar redactorii de la *Historia* au refuzat să-l publice pe motiv că ar fi fost prea tîrziu și că cititorii nu ar fi înțeles ce voiam să zic. De fapt, eu am înțeles foarte bine altceva – asta a rezultat cît se poate de clar din discuția pe care am avut-o cu ei – și anume că dacă l-ar fi publicat, ar fi trebuit să admită că, găzduind articolul lui Chirtoagă, ei și-au compromis publicația, iar așa lux nu-și puteau permite, riscînd, probabil, să nu mai fie finanțați.

Alte două replici, venite tot din România, dar de la autori care activează acolo, erau desigur redactate incomparabil mai bine, numai că documen-

[95] I. Chirtoagă, *Enigma unui nume: Basarabia*, „Historia", mai 2012.

tate aproape la fel sub aspect științific. În plus, „farmecul” acestora îl făcea tonul trufaș și foarte agresiv. Astfel, într-un material publicat anul trecut în revista *Magazin istoric*, Neagu Djuvara, reacționînd la articolul lui Fl. Constantiniu, dar fără să fi citit măcar un rînd din ce scrisesem eu la această temă, avea să numească părerea mea ciudată, năstrușnică, tendențios eronată, aberantă, neadevăr grosolan, iar pe mine să mă eticheteze drept filorus. Invitația pe care o lansase Constantiniu colegilor de breaslă de a examina cu atenție ideea mea, despre care el credea că „va stîrni - e de sperat - discuții între specialiști și, indiferent de soarta ei, va contribui cu certitudine la progresul cunoștințelor noastre despre începuturile Moldovei și Țării Românești ca state medievale”, a fost receptată de venerabilul Djuvara foarte negativ, determinîndu-l să decreteze, fără drept de apel: „Pentru mine, e de prisos orice dezbatere. Hotărîrea, categoric negativă, trebuie să fie de acum, așa cum se spune în justiție, «definitivă și irevocabilă». Nu văd ce dezbatere ar putea fi între istoricii români asupra unei teorii atît de aberante”[96]. Ca să mă „combată”, bătrînul războinic invocă, foarte încezut, drept argument imbatabil unul din titlurile domnești ale lui Mircea cel Bătrîn din seria celor menționate la începutul acestui studiu, stăruind mai ales asupra formulei „încă și către părțile tătărești”, care am văzut foarte bine că nu dovedește absolut nimic, fiind confuză și lipsită de orice conexiuni temporale sau spațiale. Atît, mai mult nici o dovadă, nici o îndeptățire pentru atitudinea sa trufașă, belicoasă și, din păcate, prea puțin civilizată. În schimb, bătrînelul, îmbătat de atenția nemotivată pe care presa i-a acordat-o mulți ani la rînd, s-a lansat pe ici-colo în divagații care sînt mostre ale ignorării unor arhicunoscute realități istorice – poate nu pentru că nu ar cunoaște aceste abeceuri ale istoriei, ci mai degrabă ca produs al neglijenței, apărut în fuga necontrolată a condeiului, dar și al încrederii că orice ar spune, cititorii vor crede că este adevăr. I-am răspuns în aceeași publicație[97], bineînțeles, indignat, dar destul de echilibrat, deși bădărănia fals științifică a bătrînului urmărea în mod evident nu să apere un adevăr, ci să murdărească o persoană a cărei părere, nu se știe din ce motiv, nu-i convenea.

Cealaltă ripostă mi-a fost dat să o primesc de la un oarecare S. Iosipescu, cercetător la Institutul de istorie militară din București. Lansîndu-se

[96] N. Djuvara, *O ciudată teorie asupra numelui Basarabia*, „Magazin istoric”, X LVI, 2012, 7, p. 36.

[97] I. Țurcanu, *Istoria între cercetare și suficiență*, „Magazin istoric”, XLVII, 2013, 1, p. 33-37.

într-o demonstrație perfect gratuită pentru apărarea părerii tradiționale asupra originii numelui Basarabia, deoarece operá demagogic cu argumente complet neconcludente, sfidînd realitatea istorică, acesta, tot așa ca și Djuvara, nu a citit nimic din ce am scris eu, dar asta nu l-a oprit să mă caracterizeze drept „moldovenist, epigon cantemirian, care nu stăpînește cunoștințele și metoda cercetării medievistice"[98]. Nici un cuvînt despre părerea mea, nici un cuvînt despre argumentele invocate pentru a-mi susține punctul de vedere, pe scurt, nimic ce nu-i convenea, ba în textul deșartei sale pledoarii nici măcar nu-mi pomenește numele, trimițînd-ul într-o notă prizărită de la sfîrșitul opusului. Cunosc prea bine stilul: este produsul rînzei moftangiului superficial din cetatea de scaun. Nu mă pronunț aici în detaliu asupra conținutului articolului său – mai ales că am făcut-o cum se cuvine în altă parte – deoarece, strict vorbind, acesta nu este un studiu științific, ci o scriitură de duzină cu caracter pur propagandistic, fals patriotic, realizată în temeiul crezului exprimat atît de bine de Djuvara: adevărul istoric este numai acela care ne convine nouă sau numai acela pe care îl cunoaștem noi, iar cei care nu gîndesc ca noi, sînt epigoni ai cutăruia sau cutăruia, moldoveniști, rusofili, în sfîrșit, dușmani ai nației etc., etc. Se înțelege că am scris un răspuns și la această invectivă și l-am trimis la locul din care a izvorît gîlceava. Desigur că nu mi-au răspuns. Și e firesc să fie așa, deoarece medieviștii de la *Revista de istorie militară* apără, nu-i așa?, frontierele naționale de dușmani – în știința istorică mai ceva decît pe terenul confruntării cu arma în mînă.

Însemnări ieșene, V, 2013, 6-9

[98] S. Iosipescu, *Basarabia – originile unei țări românești*, „Revista de istorie militară", 3-4, 2012, p. 9-10, 17.

ISTORIA ÎNTRE CERCETARE ȘI SUFICIENȚĂ

Mărturisesc că nu-mi face nici o plăcere să mă văd forțat să răspund în paginile unei reviste românești, care are un numeros public cititor de diferită formație și cu cele mai variate interese de cunoaștere, la niște observații care sfidează cunoscuta etichetă a dezbaterilor colegiale pe tărîmul cercetării și scrierii istoriei. Am în vedere articolul lui Neagu Djuvara „O ciudată teorie despre numele Basarabiei" (Magazin istoric, nr.7 din iulie 2012), un fel de replică la aprecierea favorabilă a cărții mele *În căutarea originii numelui Basarabia*, pe care regretatul istoric Florin Constantiniu a publicat-o la sfîrșitul anului trecut în revista *Clipa. Magazinul actualității culturale românești*.

Ceea ce m-a mirat cel mai mult în această replică, dincolo de lipsa practic totală a argumentației sigure ce i-ar susține demersul și a faptului că textul ei conține destule gafe factuale, este tonul ei apodictic, arogant și contondent, care demarează chiar din start și se menține așa pînă la ultima propoziție. Astfel, după ce ia act de prezentarea favorabilă pe care acad. F. Constantiniu avusese bunăvoința să mi-o facă, venerabilul autor de variate istorii și de felurite alte opere reacționează astfel: „Cînd am citit mai departe rezumatul (de fapt, doar cîteva propozii– *I.Ț.*) ce ni se dă al teoriei, cel puțin «extraordinare», a lui Ion Țurcanu, mărturisesc că o introducere atît de favorabilă m-a suprins din partea unui distins istoric ca Florin Constantiniu". Adică: cum e cu putință să fie prezentat favorabil cineva care și-a permis să gîndească altfel decît mine?!

Aspectul de-a dreptul straniu, ca să nu zic altfel, al atitudinii pe care o ia de astă dată venerabilul este faptul că nici măcar nu a văzut cartea pe care s-a apucat să o judece, după cum o recunoaște el însuși: „Nu pot avea, desigur, o părere temeinică asupra întregii lucrări decît din rezumatul pe care ni-l prezintă Florin Constantiniu". Or, repet, în foarte sumara sa prezentare, Constantiniu nu a putut să dea decît doar cîteva propoziții referitoare la conținutul cărții mele. Evident, a judeca o carte doar în temeiul a cîtorva referiri citite pe undeva sfidează nu doar deontologia profesională în știință și scris, ci chiar și bunul-simț.

Dar să intrăm în subiectul invectivei încropite de venerabil. Pe el pare să-l fi supărat cel mai tare faptul că eu am îndrăznit să pun la îndoială o părere foarte veche, după care extremitatea sudică a Basarabiei ar fi fost stăpînită în sec. XIV-XV de unii domni munteni, pe motiv că nu există nici un fel de dovezi sigure în acest sens. Încercînd să demonstreze că nu am dreptate, Djuvara citează o arhicunoscută formulă ce datează de pe la 1404-1406 (el menționează greșit anii 1407-1408), care vizează titulatura domnească a lui Mircea cel Bătrîn și care are următorul conținut: „Io Mircea mare voievod și domn, din mila lui Dumnezeu și cu darul lui Dumnezeu, stăpînind și domnind peste toată țara Ungrovlahiei și a părților de peste munți, *încă și către părțile tătărești* [sublinierea mea, adică a lui N.D.] și Amlașului și Făgărașului herțeg și domn al Banatului și Severinului și de amîndouă părțile pe toată Podunavia, încă și pînă la Marea cea Mare și stăpînitor al cetății Dîrstorului" (DRH, B, vol. I, p.64). După care se pronunță categoric în sensul că expresia subliniată de el în text „nu poate, vădit, desemna altceva decît un teritoriu la nord de Delta Dunării, locuit de tătari", precizînd mai jos că ar fi vorba de toată „partea de la vest de Nistru a teritoriului numit de tătari și de turci Budjak"(corect: Bugeac). Mai adaugă că, în afară de acest argument, pe care el îl crede irefutabil, alte dovezi de stăpînire munteană în sudul Basarabiei nu există. Să vedem însă cît este de irefutabil acest singur argument.

Mai întîi, îndelungatele dezbateri ale istoricilor asupra „părților tătărești", menționate în titulatura domnească a lui Mircea cel Bătrîn, ca și în alte titluri ale primilor domni munteni, nu au reușit să clarifice nimic relativ la teritoriul care ar putea fi vizat de acest text, și nici nu se putea altfel, fiind vorba de o mențiune destul de confuză. De-a lungul vremurilor, diferiți autori au opinat că zisele „părți" s-ar fi putut afla în sudul Basarabiei sau al Moldovei din dreapta Prutului, în Delta Dunării, în Dobrogea, dincolo de Nistru, în zona fostei episcopii a Milcovului sau că ar fi cuprins doar spațiul dintre cursurile de jos ale Siretului și Ialomiței. În final, așa cum era de așteptat, toată dezbaterea aceasta s-a dovedit a fi perfect sterilă, deoarece s-a constatat că sintagma „părțile tătărești" din titulatura domnească a voievozilor munteni nu a vizat niciodată un teritoriu anume. Niciodată această formulă nu este însoțită de un indiciu concret ce ne-ar putea ajuta să identificăm spațiul, pe care ea l-ar putea avea în vedere, de ex. un oraș, cum era Chilia, foarte cunoscută, de altfel, pe atunci. Cunoaștem, în schimb, o informație, ce-i drept, mult mai tîrzie, pe care o semnalăm în *Descrierea Moldovei* lui Dimitrie Cantemir, care, vorbind despre valul lui

Traian, zice că, trecînd Nistrul pe la Căușeni, acesta „străbate întreaga țară a tătarilor și se sfîrșește la apa Donului”. Adaug că titulatura domnească a lui Mircea cel Bătrîn mai vizează și anii în care stăpînirea lui Alexandru cel Bun pînă la Dunăre nu poate fi pusă la îndoială. Așadar, prezența formulei „părțile tătărești” (mai ales cînd este precedată de prepoziția *către*, care sporește confuzia) în titulatura domnească a voievozilor munteni nu poate fi suspectată că ar conține măcar un indiciu ce ar confima stăpînirea acestora asupra sudului Basarabiei. Constantiniu, specialist de marcă în istorie, semnala în prezentarea menționată mai sus că „titulatura lui Mircea cel Bătrîn nu «strălucește» prin precizie!” De fapt, problema reală a titulaturii domnești ca sursă istorică e cu totul alta decît cea care ar putea fi sugerată de observațiile de pînă aici. Vorba e că, fiind o formulă protocolară stereotipă, al cărei obiectiv real era nu să consemneze o situație reală, ci să supraliciteze autoritatea domnitorului, ea, tocmai din acest motiv, în nici un caz nu poate fi tratată ca sursă istorică credibilă.

Toate lucrurile acestea și multe altele de același gen sînt menționate și analizate în cartea mea pe care Djuvara o critică vehement, fără să o cunoască. Bănuiesc că dacă ar fi cunoscut cartea, nu ar fi fost tot atît de belicos și de intransigent, afirmînd cu emfază lucruri pe cît de arhicunoscute, pe atît de depășite. Imposibiltatea stăpînirii muntene în sudul Basarabiei este demonstrată mai pe larg în altă carte a mea, intitulată *Descrierea Basarabiei* (Chișinău, ed. Cartier, 2011) și fondată pe o consistentă informație documentară și istoriografică, de care venerabilul critic bineînțeles că habar nu are și nici nu-l interesează. Demonstrația pe care o fac în cele două cărți, precum și într-o serie de studii publicate în variate reviste științifice din România, nu a pornit nici pe departe de la dorința de a contesta cu orice preț stăpînirea munteană în Basarabia, cum crede complet eronat Djuvara, care, în fierbințeala provocată de revolta sa patriotică, voită sau jucată, mă etichetează drept filorus. Explicația demersului meu este pe cît de simplă, pe atît de firească: am dorit să aflu de unde s-a luat numele de Basarabia pentru teritoriul dintre Prut și Nistru. Am studiat scrierile istorice care susțin ideea stăpînirii muntene, am mers la sursele pe care această idee încearcă să se fondeze și m-am convins că insistența asupra acestei idei nu are absolut nici o justificare. Trebuie odată și odată să avem curajul să recunoaștem că „baza documentară” privind stăpînirea munteană în extremitatea sudică a Basarabiei nu este doar „fragilă”, cum observa tot acolo cu prea multă îngăduință F. Constantiniu, ci lipsește cu desăvîrșire. Anume această concluzie, și nu altceva, a impus necesitatea de a căuta un alt răspuns.

Știam demult că cuvintele Basarab și basarabeni sînt de origine cumană, știam că în spațiul românesc cumanii au populat masiv anume spațiul est-carpatic și mai cu seamă partea ei estică, de cîmpie, de pe cele două maluri ale Nistrului, cum era firesc pentru un popor de origine nomadă. Aveam știre și de aceste cuvinte ale lui Cantemir din *Hronicul vechimei romano-moldo-vlahilor*: „...acel nărod băsărăbăsc, sculîndu-să de pe cîmpii Bassarabiii, să să fie tras spre pădurile Oltului și acolo de cia să fie rămas locași; de la carii și astădzi familia băsărăbeștilor în Țara Românească să trage". Ultima observație, care pare să fie fondată și pe o informație pe care noi nu o cunoaștem sau (încă) nu ne este accesibilă, se potrivește foarte bine cu demonstrațiile mai tîrzii ale lui Iorga și ale altor cercetători privind colonizarea masivă a spațiului sud-carpatic de către cumani în sec. XIII. Mai cunoșteam și faptul că în unele scrieri europene, și în special în vechea istoriografie germană, era acreditată, probabil destul de timpuriu, ideea că înainte de invazia mongolă pămîntul dintre Prut și Nistru își luase numele de Basarabia de la cumani, care se pare că ei înșiși se mai numeau și basarabeni. Și totuși aceste date mi se păreau insuficiente pentru lansarea ideii că denumirera spațiului pruto-nistrean ar fi putut apare de la cumanii care locuiseră aici aproape două sute de ani. Cercetarea atentă a scrierilor unor istorici germani, și în special ale lui F. W. Sommersberg, m-au adus în contact cu unele cronici polone foarte vechi, cele mai interesante fiind cele din

Basarabia după harta lui Giacomo Gastaldi *Romania*, Anvers, 1584

sec. XIII-XIV, din care am aflat că pe la mijlocul sec. XIII la sud de Polonia și în vecinătatea rutenilor, adică nu altundeva decît în Moldova, locuia un popor desemnat cu numele *bersabeis* sau *bersabenis* ori *bessarebenis*, care nume în unele cronici era înlocuit de *cumani*. Astfel, nu mai rămînea loc pentru nici o îndoială că populația amestecată de cumani și români de la est de Carpați (bineînțeles că românii nu dispăruseră de aici în timpul dominației cumane), și mai ales din cîmpiile mărginite de rîurile Prut și Nistru, spațiu predilect pentru cumani, se numea basarabeni. Evident că pămîntul locuit de ei nu se putea numi altfel decît Basarabia. În cercetările mele, demonstrația acestei ipoteze este amplă și destul de stufoasă, dar în notițele de față trebuie să mă opresc aici. Am zis „ipoteză", deoarece nu pot avea îndrăzneala să pretind că am descoperit adevărul definitiv în chestiunea respectivă. Tocmai de aceea, atunci cînd își îndemna colegii să ia în dezbatere această ipoteză, acad. Constantiniu nu făcea altceva decît să-i determine să demonstreze cît poate fi aceasta de viabilă și dacă are șanse de supraviețuire. Venerabilul Djavara, dimpotrivă, dintr-o pornire căreia este greu să-i găsești o explicație rezonabilă, decretează, fără drept de apel: „Pentru mine, e de prisos orice dezbatere. Hotărârea, categoric negativă, trebuie să fie de acum, așa cum se spune în justiție, «definitivă și irevocabilă». Nu văd ce dezbatere ar putea fi între istoricii români asupra unei teorii atât de aberante". Iar pentru mine, atitudinea venerabilului, complet nemotivată din punctul de vedere al sarcinii permanente de înnoire și dezvoltare a cercetării istorice, intolerantă, grosolană și debordînd de autosuficiență, e cel mai prost exemplu care poate fi întîlnit în relația dintre colegii din aceeași breaslă.

Trufașul critic întreabă insinuant unde am întîlnit eu hărți vechi în care spațiul dintre Prut și Nistru s-ar fi numit Basarabia. Dacă ar fi văzut *Descrierea Basarabiei*, menționată mai sus, poate că nu ar mai fi pus o astfel de întrebare, deoarece la sfîrșitul acestei cărți sînt reproduse mai multe hărți, inclusiv cîteva care răspund și la această întrebare, chiar dacă nu atît de convingător cum mi-am dorit. Trebuie însă ținut cont de faptul că reprezentarea cartografică a spațiului medieval timpuriu românesc nu e nici pe departe o chestiune simplă. Cum se știe, cartografia europeană este un fenomen care a apărut destul de tîrziu și avea să se afirme definitiv abia în sec. XVI, pe cînd în Țările Române această îndeletnicire apare tocmai în sec. XVIII, practic din momentul cînd Cantemir întocmește prima hartă a Moldovei. Cercetarea cartografică a Țărilor Române în perioada anterioară sec. XVIII poate fi efectuată doar în măsura în care acestea erau reprezen-

tate pe hărțile întregii Europe sau, în cazuri mai fericite, în cele ale Europei de Sud-Est sau ale spațiului carpato-balcanic. Evident că, în general, e vorba de o reprezentare sumară și aproximativă. Cu toate acestea, sînt cîteva hărți care arată că, în viziunea acelora care le-au conceput, spațiul dintre Prut și Nistru era un teritoriu aparte, fie că avea numele de Basarabia, fie că nu avea nici un nume. E vorba, între altele, de harta *Rudimenta Cosmographica* a cartografului brașovean Johannes Honterus (1542), de harta intitulată *Transilvania, Moldova, Valahia și Ungaria* lui Sebastian Münster (1550) și de *Romania* lui Giacomo Gastaldi (1584). Este de presupus că anume o astfel de informație cartografică, dar poate mai degrabă vechile scrieri istorice menționate mai sus, în care teritoriul dintre Prut și Nistru este desemnat cu numele de Basarabia, trebuie să-l fi determinat pe cunoscutul istoric și cartograf american W. R. Shepherd să reprezinte pe o hartă a Europei la anul 1360, ce se conține într-un atlas editat în anul 1912, tot spațiul pruto-nistrean cu numele de Basarabia aparte și alături de Moldova. Dar încă o dată: informația aceasta este destul de sumară și incertă, întrucît cartografia istorică a Țărilor Române este un fenomen care încă nu a cunoscut o cercetare amplă și totodată realizată foarte bine din punct de vedere științific.

O reprezentare a Basarabiei de la 1360 în atlasul din 1911 al lui W. R. Shepherd (frgm.)

Îmi dau seama că ar trebui să mă grăbesc să pun punct acestor notițe fugare, bănuind că revista nu-mi poate oferi prea mult spațiu, dar nu aș fi vrut să închei înainte de a semnala unele gafe din invectiva bătrînului războinic. Un atare exercițiu este cu atît mai necesar cu cît cititorii invectivei își pot închipui, mai ales dacă se iau după tonul ei categoric, că aceasta este o probă de foarte înalt profesionalism istoric. Astfel, într-un loc citim că în „veacul al XIV-lea și la începutul celui de-al XV-lea" se poate vorbi despre „viitorul voievodat al Moldovei", altfel spus, ar trebui să înțelegem că pe atunci statul moldovenesc încă nu exista. În altă parte aflăm că „hărțile epocii, fie bizantine, fie apusene, numesc «Cumania» numai viitoarea Țară Românească". Orice elev rătăcitor pe net poate vedea cît se poate de ușor că ceea ce se știe în mod sigur despre Cumania, ca teritoriu stăpînit de cumani înainte de cuceririle mongole, e că aceasta se întindea din marginea estică a Asiei Centrale pînă la Dunăre. (Referirile izolate din unele surse, cu vădite tendințe arhaizante sau apologetice, la o posibilă Cumanie subcarpatică sînt contradictorii și nesigure, fiind de fapt colaterale sensului deplin și temeinic afirmat al acestei denumiri.) Mai zice apoi criticul nostru că, vorbind despre Basarabia, cronicile polone din sec. XIV-XVII îi menționează pe românii de aici. Nu a existat așa ceva! Afirmă, de asemenea, cum că la Cantemir „partea de la vest de Nistru a Bugeacului e numită și Basarabia". Deci, după el, Basarabia era parte a Bugeacului, despre care însă nu ne spune ce spațiu ocupa. Dacă însă s-ar fi sinchisit vreodată să arunce ochii prin *Descrierea Moldovei*, ar fi putut da acolo peste această precizare: „Basarabia...cuprinde astăzi patru ținuturi: al Bugeacului, al Akermanului, al Chiliei și al Ismailului". Aceeași optică constatăm și în harta *Tabula georgaphica Moldauiae*, alcătuită de învățatul principe. Deci, pentru Cantemir, Basarabia și Bugeacul nu erau noțiuni identice, numai că în sens invers decît știe Djuvara. Cea mai mare bijuterie în șiragul acestor podoabe este afirmația, cum că, înainte de invazia mongolă, în partea sudică a Moldovei ar fi fost „foarte puțini români (valahi)", fără să ne spună însă și cîți a numărat. Mi-ar fi plăcut să cred că apariția în paginile revistei a acestor inadvertențe, și am semnalat doar cîteva din cele cîte se găsesc într-un text de cel mult 2500 de cuvinte, sînt produsul neatenției, al grabei, poate chiar al neglijenței, și nu al elementarei necunoașteri. Dar cînd producătorul lor le pronunță cu atîta aplomb și fără admiterea posibilității că s-ar putea să nu aibă dreptate, atunci nu poți să nu vezi că situația lui nu e deloc de invidiat.

Magazin istoric, XVII, 2013, 1, p. 33-37.

ISTORIA ÎN PRIZONIERATUL FRIVOLITĂȚII ȘTIINȚIFICE

Subiectul articolului de față îl fac discuțiile din ultima vreme asupra origiini numelui Basarabia și în mod special critica pe care colegul meu de breaslă Ion Chirtoagă a formulat-o în adresa încercării mele de a da un nou răspuns la această întrebare și a făcut-o publică în urmă aproape cu un an în paginile revistei bucureștene *Historia* (nr. 125, 2012). Foarte pe scurt, inițiativa mea conținea două elemente complementare: lipsa bazei documentare a părerii tradiționale, după care acest nume ar fi apărut drept urmare a stăpînirii extremității sudice a Basarabiei de către unii dintre primii domni ai Țării Românești, iar de aici încercarea de a demonstra că numele respectiv ar fi de origine cumană, fapt confirmat, între alte scrieri, și de cîteva cronici vechi polone.

Trebuie să mărturisesc cu mult regret din capul locului că, citind părerea colegului, am rămas contrariat, și nu atît de atitudinea sa oarecum categoric refulantă în raport cu ideea mea, cît față de prestanța cu care a știut să-și susțină pledoaria critică. Din acest motiv, dar și pentru că am văzut această luare de atitudine destul de tîrziu, am stat mult în cumpănă, dacă să reacționez sau nu. Pînă la urmă, am hotărît să o fac, din două motive, ambele la fel de serioase. Întîi, pentru că dacă nu aș fi răspuns, atunci punctul de vedere al colegului, în formula vizată aici, ar fi riscat să se impună multor cititori ca o mostră de adevărată dizertație științifică, ceea ce nu ar fi dat bine nici pentru revistă și nici pentru comunitatea cercetătorilor în domeniul istoriei. În al doilea rînd, colegul nu doar combate părerea mea privind chestiunea în discuție, pe care i-ar fi stat bine să o fi făcut cu obișnuitele procedee ale criticii istorice, ci s-a lăsat furat de gesturi care insinuează că această părere ar avea originea în porniri extraștiințifice. Într-un anume loc, el zice: „I. Țurcanu, în dorința sa de a demonstra că numele Basarabia nu provine de la dinastia domnitoare a Țării Românești, ci de la un han cuman din prima jumătate a secolului al XIII-lea, respinge orice argumente indirecte despre anumite legături politice dintre Chilia cu Țara Românească”[99]. Așadar,

[99] I. Chirtoagă, *Enigma unui nume: Basarabia*, „Historia”, 2012, nr. 125.

în înțelegerea colegului meu, eu aș fi avut interesul, care în capul acestuia Dumnezeu știe de ce natură va fi fost, să nu admit sub nici un chip ideea că Basarabia s-ar fi putut afla vreodata in componenta Țării Românești. (De altfel, e straniu că din acest citat, și de fapt din tot articolul său, nu se vede că el ar susține contrariul.) E un gest care trece pe lîngă știința istorică și alunecă ușor în ieftină ideologie politică. O provocare ca aceasta nicicum nu mă putea lăsa fără replică.

Voi evita însă să reacționez la toate afirmațiile autorului și la toate datele invocate de el, pentru că dacă aș proceda altfel, ar însemna să mă aventurez într-o lungă divagație, pe cît de stufoasă, pe atît de sățioasă. Nu ar merita mai ales pentru că ar însemna să comentez date irelevante pentru subiectul de față sau chiar aflate, cele mai multe din ele, în afara realităților istorice. Aș vrea să mă limitez doar la felul cum (nu) înțelege I. Chirtoagă cele două elemente ale inițiativei mele, menționate la începutul acestui articol: originea denumirii Basarabia după scrierile vechi și relația sudului acestui teritoriu cu primii domni ai Țării Românești. Dar, întrucît acest istoric promite cititorilor „o lectură atentă a numeroaselor surse documentare care oferă răspunsul" la întrebarea de unde s-a luat acest nume, nu mă pot abține să nu prefațez reacția mea la această critică cu o referire la metodele de lucru ale dumnealui cu sursele pe care le folosește atunci cînd scrie ceea ce scrie. Astfel, încercînd să arate că are știre de informația ce se conține în istoriografie referitor la numele *Basarab*, el se mulțumește să citeze o singură lucrare privind acest subiect, a unui autor mai puțin cunoscut astăzi, M. Drăganu[100], din care scoate o replică a lui Nicolae Iorga la un articol al unui autor străin, replică în care criticul zice că s-ar întîlni „numele cumane din istoria națională și universală (!?) *Toxabă* și *Talabă*", fără să ne spună însă și ce relație au aceste nume cu subiectul în discuție. Mai menționează, așa, de umplutură, și alte cîteva nume, dar iarăși fără să arate ce legătură au acestea cu tema pe care s-a apucat s-o lămurească. Ceea ce rezultă din aceste mențiuni este că el nu a înțeles că cercetătorii români, care scriu despre numele cumane, o fac de obicei pentru a demonstra conexiunea acestora cu limba română și cu istoria românilor. Parcurgînd cu privirea această parte de text al lui Chirtoagă, mi-am dat imediat seama că el habar nu are de faptul că în monumentala sinteză de istorie a românulor a lui Iorga există un compartiment special, intitualt „Simbioza româno-

[100] N. Drăganu, *Românii în secolele IX-XIV în baza toponimiei și onomasticii*, București, 1933.

cumană”[101], că despre acest fenomen au scris lucrări deosebit de relevante pentru relația românilor cu cumanii cercetători de talia lui Al. Philippide, Al. Rosetti, Petre Diaconu, Petre Ș. Năsturel, Aurel Decei și alții, fără să mai vorbim de autorii străini. De altfel, despre toate acestea, criticul ar fi putut afla din cele două cărți ale mele, pe care le desființează cu atîta încredere în ceea ce spune, numai că, așa cum bine se vede, nici nu s-a uitat prin ele, din convingerea că acele scrieri asupra originii numelui Basarabia, care nu se țin morțiș de buchia părerii tradiționale, părere nu doar învechită, ci pur și simplu dezavuată de faptele istorice, nici nu trebuie citite, pentru că, nu-i așa, sînt diversioniste. Referindu-se la Dimitrie Cantemir, colegul zice că acesta „considera că pînă la 1241 numele de Basarabia se referea la spațiul dintre Prut și Nistru... și că după 1241 românii din teritoriul menționat s-ar fi refugiat în Oltenia”. În realitate, în *Hronicul,* de unde este luată această informație, nu e vorba de fuga în Oltenia a tuturor românilor basarabeni. Cantemir zice că locuitorii Basarabiei, „pre vremea năpădzii lui Batîe, prin cetăți neîncăpînd, s-au retras spre Severin și peste Olt”[102], deci a plecat doar o parte a populației, și nu neapărat în Oltenia, ci spre acea zonă, ceea ce arată firesc și ușor de înțeles. De asemenea, învățatul principe niciodată nu a afirmat, și oricine îi cunoaște cît de cît opera știe că nici nu putea să o facă, cum că spațiul pruto-nistrean s-ar fi numit Basarabia doar pînă la anul 1241. De fapt, în locul menționat al acestei scrieri cantemiriene anul 1241 nu se întîlnește, ci e vizată o perioadă mai largă, formulată astfel: „mai denainte și mai pre urmă de prada lui Batîe” (în altă parte, Cantemir avea să numească un an, dar greșit)[103]. Chirtoagă parcă citează și el această scriere, dar se vede că nu o cunoaște. Apoi, invocîndu-i pe învățații germani S. W. Sommersberg și I. E. Thunmann, istoricul nostru zice că aceștia ar fi relatat despre „participarea cumanilor basarabeni la cucerirea mongolo-tătară a orașului Sandomir”. Nici pomeneală de așa ceva. Cel dintîi doar citează o cronică polonă[104], care are cu totul alt conținut, pe cînd celălalt zice literalmente următoarele: „Arhidiaconul anonim din Gnesen, care și-a scris cronica pînă la 1395, primul le-a dat numele (*besarabeni*) cu referire la anul 1259”[105]. Nici la unul din cei doi autori nu se întîlnește sintagma „cu-

[101] N. Iorga, *Istoria românilor, III, Ctitorii*, ed. a II-a, București, 1993, p. 45-49.

[102] Dimitrie Cantemir, *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, „Opere”, București, 2003, p. 1421.

[103] *Ibidem*, p. 1420, 1423.

[104] F. W. Sommersberg, *Silesicarum rerum scriptores aliquot adhuc inediti*, II, Leipsiae, 1730, s.73, 82.

[105] J. E. Thunmann, *Description de la Crimée*, trad. din germ., Strasbourg, 1786, p. 78.

mani basarabeni". Bineînțeles că la fel de distrat și de inexact mă citează și pe mine, cînd zice de ex. că „Țurcanu... încearcă să demonstreze că pînă la 1241 ar fi existat o regiune cu numele Basarabia, populată de români și cumani, că, în 1241, sub presiunea mongolo-tătară, această populație s-ar fi refugiat în Oltenia,... că numele Basarabia ar proveni de la acei «bersabeni-basarabeni», care participaseră la recucerirea Sandomirului în 1259 de către mongolo-tătari". Nicăieri, în tot ce am scris eu la această temă, nu am zis că teritoriul cu denumirea de Basarabia s-ar fi numit așa doar pînă la 1241, că toată populația din acest teritoriu s-ar fi refugiat în Oltenia, că zișii „bersabeni-basarabeni" ar fi participat la cucerirea Sandomirului și că tot de la aceștia ar fi provenit și numele de Basarabia. Constatăm, așadar, că, în pofida promisiunilor de la început ale autorului, lectura sa nu este deloc atentă, iar sursele nici pe departe numeroase, însă mult mai rău e că acestea nu sînt citite cu luare aminte, cu înțelegere și profesionist.

Dar mă grăbesc să mă despart de toate mărunțișurile de acest fel, care abundă în articolul lui Chirtoagă, pentru a vorbi despre ceea ce ziceam la început: numele Basarabiei în tradiția istoriografică românească și în unele cronici străine mai puțin cunoscute. Voi începe cu cele de la urmă. Criticul meu citează astfel cronica de la 1395 „Tartari subjutatis Bersabenis, Litwanis, Ruthenis et aliis gentilus, Sandomir castrum capiunt" și face „precizarea" că aceasta ar fi parte din *Cronica pe scurt de la Krakovia*. În primul rînd, textul respectiv din această cronică nu este identic cu cel din cronica de la Gnesen, din 1395, pe care Chirtoagă crede că îl citează și care arată astfel: „Tartari subjugatis Bessarebenis, Lithwanis, Ruthenis et aliis gentibus, Sandomirz castrum capiunt"[106]. În cea de-a doua, citată de autorii care departe în trecut au vorbit despre basarabenii dintre Prut și Nistru, cuvîntul ce îi desemnează pe aceștia din urmă este ortografiat foarte apropiat de cel românesc, și anume *Bessarebenis*, pe cînd în celălalt text are forma *Bersabenis*. În al doilea rînd, în mențiunea documentară citată de criticul nostru unele cuvinte sînt reproduse deteriorat: de ex., „subjutatis", „gentilus" și „Sandomir", în locul formelor corecte „subjugatis", „gentibus" și „Sandomirz". Cu toate acestea, el pretinde că face o analiză exegetă a cronicilor polone atingătoare de acest subiect. De fapt, nu face altceva decît să se refere doar la cronica de la 1395 și o va „desființa" exclusiv pe motivul că, susține el, în anul 1259, vizat în acest text al documentului, ar fi fost cu

[106] *Monumenta Poloniae Historica/Pomniki dziejowe Polski*, tom, II, Lwow, 1872, p. 806. Vezi și F. W. Sommersberg, p. 82; A. Naruszewicz, *Historia narodu polskiego*, vol. VII, Lipska, 1836, p. 29 (nota).

neputință ca tătaro-mongolii să-i fi atacat pe lituani. De unde trage concluzia că această cronică nu poate fi crezută, deoarece relatarea despre campania din 1259 ar fi fost coruptă prin suprapunerea peste textul inițial a unor „informații ulterioare de același gen". În realitate, orice text elementar de istorie medievală a Lituaniei sau a Rusiei, chiar și cele care pot fi consultate pe net, arată cît se poate de limpede că Lituania a fost atacată de tătaro-mongoli în anii 1241, 1259 și 1270 (poate și în 1277)[107].

Atare încercări de revizuire a cronicilor, care au fost verificate de specialiștii cei mai buni de sute și mii de ori și pe care este evident că Chirtoagă nu le cunoaște, sînt pur și simplu incalificabile. Este o practică arhicunoscută în știința istorică, după care atunci cînd o cronică, în general, orice document istoric, este bănuit că ar conține bucăți de text și/ori date apocrife, acesta este confruntat cu textul originar, iar în lipsa lui, cu alte texte similare, altfel spus, se operează o foarte specială și foarte corectă, din punct de vedere științific, coroborare a textelor pentru a stabili autenticitatea și credibilitatea textului vizat. Se vede că criticul nostru nu are știre de această regulă sau nu-l interesează. Tocmai de aceea nici prin cap nu-i trece că schimonosirea sau interpretarea pe dos a conținutului unei cronici sau al oricărei alte mărturii istorice este în conflict cu etica științifică și intelectuală. Și, din păcate, „analiza"pe care o face el croncii polone de la 1395 nu e singura „ispravă" de acest fel din necăjitul său articol-recenzie. Astfel, la un moment dat el scrie așa: „Din relatările misionarilor catolici la Serai, Rubruc și Plano de Carpini, și ale istoricilor bizantini aflăm că au plecat spre Hoarda de Aur conducătorii Haliciului și ai unei formațiuni statale românești, numite *Olaha*, pentru a stabili anumite relații cu statul mongol". Nu pot să știu la care istorici bizantini se referă aici Chirtoagă (bănuiesc că nu-i are în vedere pe toți), dar e sigur că în scrierile grecești un nume Olaha ce i-ar fi vizat pe români este exclus. De asemenea, e neîndoielnic și faptul că acest nume nu se întîlnește nici în relatarea lui W. de Rubruck. La Carpini se află ceva asemănător, dar ortografiat cu totul altfel, și anume *Aloha*, și numit în document „duce rutean" (*et ducem Aloha qui extat, et societatem ipsius...Et omnes isti sunt duces Rutheni*)[108]. Unor istorici români

[107] Vezi de ex. J. Martin, *Medieval Russia 980-1584*, Cambridge University Press, 1995, p. 164, unde este menționat un atac comun, din 1259, al mongolilor, împreună cu rutenii (rușii), asupra Lituaniei. Vezi și S. M. Soloviov, *Istoria Rossii s drevnejših vremion*, t. 3, Moskva, 1988, p. 171, 175, care numește, în legătură cu același eveniment, anii 1259 și 1260.

[108] *Relations des Mongols ou Tartares par le frère Jean du Plan de Carpin*. Première édition complète, publiée d'après les manuscrits de Leyde, de Paris et de Londres, par Armand d'Avezac, des Sociétés géographiques de Paris, de Londres et de Francfort et de la Société Asiatique de la Grande Bretagne etc., etc., Paris, 1838, p. 375.

le-a plăcut să creadă că în acest loc textul care a ajuns pînă la noi al scrierii, de altfel, extrem de serioase și de exigente, a lui Carpini ar fi fost alterat prin copierile ulterioare. Întrucît însă alt text, în care, în loc de Aloha, ar fi Olaha nu există, schimbarea numelor este inadmisibilă. Mai adaug, dacă mai este nevoie, că societățile cele mai savante ale tuturor timpurilor, de la mongoli încoace, și cei mai buni cunoscători ai epocii respective și ai textelor care îl vizează cumva pe Carpini au cercetat pe toate fețele orice cuvînt din spusele acestuia ori referitor la el și nu au descoperit că numele Aloha ar fi fals. Traducerile acestui text latin în principalele limbi europene, ba chiar și în mongolă, conține numai numele Aloha. Prin urmare, ne place acest nume sau nu ne place, nu avem de ales, și nici nu ne cere nimeni părerea, din motivul firesc și simplu că aici nu pot fi mai multe păreri. Dar ideea cu Olaha nu-i aparține lui Chirtoagă, ea are o barbă formidabilă în istoriografia noastră. El însă i-a adăugat niște detalii neștiute de alții. Zice, de pildă, că Olaha nu era persoană, cum au crezut istoricii români mai răsăriți, ci formațiune statală românească, chiar dacă toată lumea știe că în prima jumătate a sec. XIII românii mai aveau de parcurs vreo sută de ani pînă să ajungă să-și întemeieze propriile lor state. Apoi mai adaugă că conducătorii acestei formațiuni au mers la Serai „pentru a stabili anumite relații cu statul mongol”, chiar dacă nu există nicăieri nici o cît de mică aluzie la așa ceva, chiar dacă marele han nu avea de unde să știe că exista un astfel de stat și chiar dacă ar fi aflat că exista, oricum nu l-ar fi interesat.

Revenind însă la „descoperirea” făcută de Chirtoagă, cum că cronica polonă de la 1395 ar fi fost modificată prin redactările și interpolările ulterioare, de unde, după părerea lui, s-au și strecurat în textul ei lituanii, cumanii și basarabenii, trebuie să observ că, dincolo de credibilitatea neîndoielnică pe care au acordat-o acestui important document istoric analizele exegete din ultimele cîteva sute de ani ale unor istorici de cea mai înaltă calificare din diferite țări, ea nu a fost produsul inspirației necunoscutului arhidiacon (nu arhimandrit, cum îi zice Chirtoagă) de la Gniezno, ci se fondează pe consemnarea unui martor al evenimentului de la 1259, Boguchwal, episcop de Poznan[109]. Așa cum susține Thunmann, arhidiaconul din Gnesen și-a scris cronica „avîndu-l sub ochi pe Basko”, acesta fiind un cronicar care și-a finisat opera numită *Hronica Polonica* în anul 1370[110].

[109] *Boguphali episcopi Posnaniensis Chronicon Poloniae*, în „Munumenta Poloniae Historica”, II, p. 453, vezi și p. 486. Vezi și F. W. Sommersberg, p. 73.

[110] H. James Rose, H. John Rose,Th. Wrigh, *A new general biographical dictionary projected and partly arranged*, vol. III, London, 1841, p. 319

Există și alte cronici mai mult sau mai puțin apropiate de acel eveniment, care îl redau, în linii generale, la fel[111]. Încercarea lui Chirtoagă de a explica geneza cuvîntului *basarabean* prin metamorfozarea succesivă în cronicile polone a cuvîntului *musulman* este pur și simplu jenantă. Niciuna din cronicile polone referitoare la evenimentul de la 1259 nu conține cuvîntul musulman. Dar ce e mai rău în acest caz e că el nu știe nimic de originea numelui comun *basarab*.

Lămurindu-ne, așadar, cum înțelege colegul să comenteze cronicile polone și, în general, informația documentară privind istoria medievală, să vedem cum stau lucrurile cu cealaltă chestiune, relația denumirii de Basarabia cu dinastia domnilor Basarabi din Țara Românească, văzută iarăși așa cum o cunoaște criticul meu și cum a fost de fapt. Reproșîndumi că eu aș dori cu tot dinadinsul să demonstrez „că numele Basarabia nu provine de la dinastia domnitoare a Țării Românești", Chirtoagă încearcă să înfățișeze o situație contrară. Argumentele sale „forte" sînt două expresii din titulatura domnească a lui Mircea cel Bătrîn, și anume domn „pînă la marea cea mare" și stăpîn „spre părțile tătărești", ceea ce parcă ne-ar sugera concluzia (pe care, în mod straniu, el se ferește să o formuleze) că orașul sud-basarabean Chilia ar fi aparținut pe vremea acelui domn Țării Românești. Probabil, dîndu-și seama că argumentația nu este suficientă, se lansează într-o demonstrație mai amplă. Iat-o în toată splendoarea: „În primele decenii ale secolului al XV-lea, Chilia s-a integrat treptat în componența Moldovei. În 1412, Chilia făcea parte cu certitudine din Țara Moldovei, o parte a ei, împreună cu acest oraș, urmînd să revină Ungariei. În procesul de întărire a autorității Moldovei la Chilia, un rol pozitiv l-a putut juca faptul că Mircea cel Bătrîn și alți domni ai Țării Românești – care s-au declarat (în 1406, 1409, 1413, 1415, 1419, 1421, 1433, 1440) domni ai acestei țări „pînă la marea cea mare" – ar fi stăpînit un braț dunărean, eventual Sulina. Din 1448 pînă în 1462 în Chilia s-a aflat o garnizoană transilvăneană, iar între 1262 și 1365, una munteană. Din 1365 pînă la 1484, ea s-a aflat în componența Moldovei". Acest citat lung nu are nevoie de comentariu. El este suficient de relevant pentru a pune în lumina cea adevărată două lucruri esențiale privind chestiunea în discuție: care este argumentația punctului de vedere ce susține ideea apariției denumirii de Basarabia de la dinastia muntenească a Basarabilor și cum arată competența susținătorilor ei.

[111] Vezi I. Țurcanu, *Descrierea Basarabiei*, Chișinău, 2011, p. 284-288.

Pentru a nu lăsa totuși cititorul nelămurit cu totul de ce s-a apucat colegul meu să facă atîta risipă de erudiție în articolul pe care l-a publicat în urmă cu un an în revista *Historia* și pentru a mai arăta de ce motivul acestei „demonstrații științifice” a fost prea modesta mea părere despre originea numelui Basarabia, voi spune în rezumat foarte scurt care sînt esența și motivația demersului meu. Încă în a doua jumătate a sec. XIX, în istoriografia românească s-a afirmat părerea că, de vreme ce acest nume este identic cu o altă denumire a Țării Românești, aceea de Basarabia, derivată de la numele dinastiei domnitoare a acestei țări, Basarabii, asta înseamnă că la o anumită etapă în trecut teritoriul dintre Prut și Nistru trebuie să fi aparținut Munteniei. Bineînțeles că ulterior s-au căutat argumente, dar nu prea s-au găsit. Adică supozițiile, construcțiile mai mult sau mai puțin artificioase, ipotezele care de care mai fanteziste ce porneau de la această idee au fost numeroase, dar niciuna nu s-a dovedit a fi convingătoare. În cele din urmă, văzînd că eforturile se irosesc fără nici un rost, istoricii au început să se arate rezervați față de această temă. Totuși, punctul acesta de vedere nu a fost părăsit, pentru că avea suport puternic în afara științei. Pur și simplu, atunci cînd într-un text istoric sau într-o discuție istorică nimerea cumva Basarabia medievală, și mai ales extremitatea sudică a acestui teritoriu, istoricii menționau în treacăt că pe la începutul sec. XV aceasta a fost posesiune a Țării Românești. Istoricii basarabeni nu au cunoscut niciodată semnificațiile reale ale acestei probleme. Cînd, în urmă cu mai bine de două decenii, a început apropierea tot mai strînsă a spațiilor românești separate de rîul Prut, basarabenii au înțeles să-și însușească automat toate realizările istoriografiei românești, delaolaltă cu preceptele ei dominante, fără să încerce să le pună vreodată la îndoială. De altfel, medievistica basarabeană era pe atunci ca și inexistentă, și din păcate, nu a evoluat prea mult nici de atunci încoace, după cum demonstrează, între altele, și articolul din *Historia*, care a motivat scrierea rîndurilor de față.

În ce mă privește, vreo șapte-opt ani în urmă anumite obiective de cercetare mi-au cerut să mă documentez în chestiunea privind originea numelui Basarabia. Trecînd pe rînd de la articole și monografii la documente, am constatat cu oarecare stupefacție că nu există nicio mărturile istorică suficient de credibilă, care să susțină ipoteza originii muntenești a acestui nume. Din unele scrieri istorice germane, cunoscute sumar, dar chiar și din anumite studii românești, ca cele ale lui P. P. Panaitescu, știam că poate fi găsită o anumită informație asupra acestei chestiuni în croncile timpurii polone. Căutînd, am dat peste cronica de la 1395, menționată mai sus, apoi

am cunoscut și altele. A urmat cercetarea aprofundată a temei, cu depistarea și examinarea tuturor conexiunilor care duceau la ea. Așa am ajuns să lansez ideea că numele Basarabia este de origine cumană și că, în afară de rezultatele cercetărilor istorice și lingvistice, care se circumscriu ideii de „simbioză româno-cumană" a lui Iorga, un argument credibil mi s-a părut numele formulat variat în unele cronici polone: *bessarebenis* sau *bersabenis* ori *bersabeis*. Bineînțeles că aceasta nu era o pretenție de rezolvare definitivă a problemei, ci doar o posibilă soluție, deci o ipoteză, și ea a fost anume așa apreciată de unii dintre cei mai serioși istorici români, ca de ex. regretatul acad. Florin Constantiniu, care, prezentînd în cîteva publicații din România prima mea carte la acest subiect, *În căutatea originii numelui Basarabia*, își îndemna colegii să ia atitudine, exprimîndu-și încrederea că lucrarea „va stîrni - e de sperat - discuții între specialiști și, indiferent de soarta ei, va contribui cu certitudine la progresul cunoștințelor noastre despre începuturile Moldovei și Țării Românești ca state medievale"[112]. Cele două cărți ale mele la această temă au fost semnalate în presa din România cu destulă îngăduință și de către acad. Al. Zub[113], chiar dacă domnia sa nu a insistat asupra necesității dezbaterilor privind subiectul respectiv, avînd, cum se știe, alte interese științifice.

Deocamdată însă atitudinea celor doi înainte mergători ai istoriografiei române actuale, și în special îndemnul lui Fl. Constantiniu la examinare atentă a acestei inițative, care nu urmărește altceva decît să „contribuie la progresul cunoștințelor noastre", nu au fost urmate de nimeni. Dimpotrivă, cei alți cîțiva care au mai reacționat, au luat demersul meu în furci, fără să se mai obosească să citească ce am scris, formulîndu-și atitudinea arogant, agresiv și fără argumentele de rigoare, cum au procedat de ex. Neagu Djuvara sau S. Iosipescu[114], ori mai temperat, dar cu fondul și forma inconsistente, ca în articolul lui Chirtoagă, vizat în rîndurile de mai sus, toate acestea avînd un numitor comun: atacul de pe pozițiile unui patriotism fals și/sau prost înțeles. Dar atitudinea și părerea acestora nu mă neliniștesc prea mult, pentru că nu au nici o relevanță, odată ce nu au nimic în comun cu știința istorică. Eu am făcut să ajungă cartea mea *Descrierea Basarabiei*,

---

[112] Fl. Constantiniu, *O nouă ipoteză despre numele Basarabiei*, „Clipa. Magazinul actualității culturale românești", dec. 2011; „ART-EMIS", mart. 2012.

[113] Al. Zub, *Descriptio Bassarabiae*, „Însemnări ieșene", 2011, 12, p. 50-51; „Zargidava. Revistă de istorie" (Bacău), 2012, XI, p. 188-191.

[114] N. Djuvara, *O ciudată teorie despre numele Basarabiei*, „Magazin istoric", XLVI, 2012, 7, p. 33-36; S. Iosipescu, *Basarabia – originile unei țări românești*, „Revista de istorie militară", 2012, 3-4, p. 9-10, 17.

de cum a apărut, la cîțiva dintre cei mai buni specialiști români în medievistică. Aceștia încă nu s-au pronunțat. Negraba lor este firească, de vreme ce sînt solicitați să se pronunțe într-o chestiune destul de sensibilă și totodată insuficient cercetată. Dar eu am destulă răbdare. Aștept.

(Materialul a fost prezentat la revista *Historia*,
dar redactorii de acolo au refuzat să-l publice.
Urmează să apară în revista *Însemnări ieșene*, V, 2013, 3-4
și urmează să fie reluat în revista brăileană *Istros* sau *Analele Brăilei*)

ORIGINEA NUMELUI BASARABIA ÎN JOCUL DEMONSTRAȚIILOR STERILE

În ultima vreme a început să se manifeste un duel verbal pe chestiunea originii denumirii de Basarabia. Mi-ar fi plăcut să zic dezbatere științifică, în loc de duel verbal, dar aproape că nu sînt nici un fel de argumente pentru o astfel de formulă. Cînd argumentele sînt respinse fără a fi examinate, dialogul necesar pentru găsirea în comun a soluțiilor la problemele nerezolvate nu este posibil. Reacțiile verbale negative, chiar irascibile pe alocuri, la încercarea de a găsi altă explicație privind numele Basarabiei au apărut după ce, în ultimii cîțiva ani, eu am publicat cîteva studii, inclusiv două cărți, asupra acestei chestiuni. Apariția în 2010 a cărții *În căutarea originii numelui Basarabia* a fost salutată de regretatul acad. Florin Constantiniu, care își exprima încrederea că lucrarea „va stîrni - e de sperat - discuții între specialiști și, indiferent de soarta ei, va contribui cu certitudine la progresul cunoștințelor noastre despre începuturile Moldovei și Țării Românești ca state medievale”[115].

De fapt „discuțiile între specialiști” nu au mai avut loc, în orice caz, nu au început încă. În schimb, nu au lipsit atacurile virulente la adresa celui care a îndrăznit să pună la îndoială părerea tradițională asupra acestei chestiuni. O mostră a unei astfel de atitudini a apărut, din păcate, și în paginile *Revistei de istorie militară*, fiind formulată în termeni neobișnuit de duri de către S. Iosipescu. Referindu-se la cartea mea *Descrierea Basarabiei* și numind diferiți ani ei editării ei, ca dovadă că nici nu a văzut-o, zice că autorul ei este un „moldovenist, epigon cantemirian, care nu stăpînește cunoștințele și metoda cercetării medievistice”[116]. Doar atît, nici măcar nu-mi menționează numele în textul savantei sale scrieri, ci îl expulzează într-o notă prizărită de la sfîrșitul articolului. E regretabil să vezi la cineva care se pretinde mare specialist în istorie debitînd astfel de bazaconii. Orice istoric serios și bine pregătit știe că, exceptînd unele aspecte mai mult sau

[115] Fl. Constantiniu, *O nouă ipoteză despre numele Basarabiei*, „Clipa. Magazinul actualității culturale românești”, dec. 2011; „ART-EMIS”, mart. 2012.

[116] S. Iosipescu, *Basarabia – originile unei țări românești*, RIM, 3-4, 2012, p. 9-10, 17.

mai puțin tehnice, metodele cercetării istoriei sînt, pentru toate compartimentele ei, aceleași. Cît privește faptul dacă un istoric are cunoștințe sau nu, despre asta vorbesc cel mai bine scrierile sale. Dar despre ele poți vorbi numai atunci cînd le cunoști. Iosipescu habar nu are de scrierile mele, dar asta nu-l împiedică, nu doar să-mi pună note descalificante, ci chiar să mă eticheteze degradant. Nimeni nu-și poate permite astfel de gesturi față de un coleg de breaslă, indiferent că îl cunoaște sau nu, decît dacă este prea plin de sine sau iresponsabil ori și una și alta la un loc. Eu de ex. niciodată nu mi-aș permite să mă îndoiesc că dl Iosipescu este la fel de bun specialist în strategii militare terestre și spațiale, după cum, poate pe bună dreptate, se crede primul și cel dintîi medievist din România, poate și de aiurea.

Dar să vedem ce are el de spus în chestiunea privind originea denumirii de Basarabia, pe care este atît de sigur că o cunoaște foarte bine. Întrucît, știindu-se specialist foarte serios, nu și-a putut permite să citească prostiile mele, se vede că a auzit de pe la cineva că eu nu împărtășesc vechea părere, după care această denumire ar fi provenit de la numele dinastiei Basarabilor. Ca să mă combată cît mai dur și să mă dea gata, el, nu-mi dau seama din ce motive, nu a mai apelat la cele două argumente ale părerii tradiționale, luate din titulatura unor domni munteni, și anume domn „pînă la marea cea mare" și stăpîn „spre părțile tătărești", ci a căutat să facă rost de găselnițe noi. Și a găsit. E drept că tot numai două. Să le vedem.

Prima din ele a aflat-o în următoarea bucată de text din cronica cărturarului polon Jan Długosz. „Emersit illico et aliud aeque grande malum, par quoque calamitas. Turcorum enim Caesar Mahumeth omnes arces et munitiones in Bessarabia, et Montania, tradente sibi ultronee Bessarabiae vaivoda Radulone, occupans, et in sua potestatem redigens, in tantam subito arogantiam se extulit, ut nunciis ad Stephanum voievodam Valachiae missis, imperisse illum requieret, quatenus illi Byalogrodum et Kiliam resignaret, tributum quoque neglectum, in praesens et in futurum ex duceret, pro hoste illum, si secus ageret, habiturus. Sciturus quoque illum propediem venturum, et loca ipsa potenter coinvito, conquisturum"[117]. Comparînd aceste rînduri, împreună cu trimiterea corespunzătoare din note la sursa citată, cu fragmentul corespunzător din scrierea lui Długosz și cu denumirea acestei opere, constatăm mai multe inadvertențe. Mai întîi, Iosipescu citează greșit titlul cărții (*Historiarum*, în loc de *Historiae Polonicae*), la el textul respectiv se află în capitolul XII, în realitate poate fi găsit

[117] Ioannis Długossi, *Historiae Polonicae, tomus secundus, liber XIII et ultimus*, Lipsiae, 1712, col. 516.

numai în capitolul XIII. Dar ceea ce e mult mai rău e că multe cuvinte din citatul său sînt ortografiate alterat, de ex. *vaivoda, arogantiam, imperisse, requieret, ex duceret*, în loc de formele corecte *voievoda, arrogantiam, imperiose, requireret, exolveret*. Observăm, așadar, că autorul neglijează niște cerințe elementare privind lucrul cu documentele istorice, în cazul de față, cu cronicile, ceea ce un bun istoric nu-și poate permite niciodată.

Bănuiesc că cititorul atent, citind și răscitind acest pasaj, nu va putea vedea în el nici o legătură între Muntenia sau Țara Românească și partea sudică a teritoriului pruto-nistrean, care în anumite împrejurări s-a numit Basarabia. Nici eu nu văd. Dar Iosipescu a văzut. El a văzut și ceea ce nu poate fi și nu trebuie văzut. El a văzut și a înțeles că e destul ca denumirile Basarabia și Muntenia să fie întîlnite pe undeva împreună, pentru a se trage concluzia că în asemenea cazuri poate fi vorba doar de Țara Românească și de posesiunea ei cu numele de Basarabia din sudul teritoriului pruto-nistrean. În realitate, această bucată de text are cu totul alt subiect decît ceea ce inventează Iosipescu. În prima parte se spune că cetățile și întăriturile din Basarabia și Muntenia au fost cedate împăratului turcesc Mahomed de bună voie de către Radu, voievodul basarabesc, adică muntenesc, iar în partea a doua este arătată nemulțumirea padișahului față de refuzul lui Ștefan, voievodul Moldovei (numită aici Valahia), de a plăti tributul și a ceda Turciei cetățile Chilia și Belgorod (Cetatea Albă). Așa cum se practica în textele vechi, pe margine, este redat în cîteva cuvinte conținutul fiecăreia din cele două mențiuni. În dreptul celei dintîi este scris „Turca arcibus, Bessarabia acceptis”. Deci aici nu se mai întîlnesc cele două denumiri, Basarabia și Muntenia, ci numai Basarabia, aceasta din urmă însumîndu-le în mod evident pe amîndouă. Mai jos, în dreptul celeilalte mențiuni, stă scris: „Stephanum palatinum Valachiae superbum mittit Nuncium”. Nu trebuie să fii mare specialist în istoria medievală, ca Iosipescu, pentru a vedea clar că Basarabia din acest text, în care se găseau cetățile stăpînite de turci, nu are nici o legătură cu sudul teritoriului pruto-nistrean, unde se aflau cetățile Chilia și Cetatea Albă, pe care Ștefan cel Mare refuza să le cedeze turcilor. Este cît se poate de limpede, prin urmare, că cele două denumiri din textul cronicii, Basarabia și Muntenia, vizate ca două părți al aceleași țări, desemnează împreună Țara Românească. Evenimentul menționat mai sus este redat de un alt cronicar polon, Martin Cromer, astfel: „Per idem tepus Mahometes Turcarū imperator cū Radulone palatinum Transalpinae Valachiae que contra Stephanū Moldavū advuerat pulsumq; restituierat, in fide sua accepisset tributariuq; fecisset, missis in Moldaviam ingentib.

copiis, Stephanum quoq;" etc. Pe marigine, alături de anul 1475, stă scris: „Transalpina in potestatem Turcarum venit. Moldavia vastata a Turcis. Stephani Palatini Valachiae victoria de Turcis"[118]. Vedem că aici numele de Basarabia nici nu este menționat, iar Radu este numit domn al Valahiei transalpine. În textele din acea vreme, tot așa ca și în titulatura domnească și în unele documente diplomatice, era obișnuit ca o țară să fie desemnată prin cîteva denumiri, care de obicei vizau teritorii diferite, dar deloc rar puteau fi termeni alternativi cu același conținut geografic și politic. În cazul Țării Românești, se întîlnesc în aceeași vreme și nu arareori chiar în aceleași surse denumirile Muntenia, Valahia, Ungrovlahia, Havasalföld, (Terra)Transalpina și Basarabia, cea de la urmă derivată de la dinastia cu acest nume. Astfel, în anul 1573, cărturarul italian Gian Lorenzo d'Anania edita la Napoli o care, în care zicea că tritoriul românesc extracarpatic se împărțea „în două părți: una, care e situată lîngă Transilvania, e numită Valahia superioară și Transalpina, și cealaltă, care se află în mare parte spre mare, ei (mai degrabă vecinii decît localnicii - *I.Ț.*) o numesc Valahia inferioară și Moldova, cu care se hotărăște Basarabia"[119]. Mult mai devreme, Georg Reichersdorffer opera frecvent, în *Corografia* sa, cu formulele „Valachia quae alio nomine Transalpina dicitur" și „Valachia Transalpina"[120]. Uneori, Mircea cel Bătrîn se autointitula domn al „întregii Ungrovlahii și Transalpinei", văzute în acest context ca două părți ale unei singure țări, care în numeroase alte situații erau înțelese ca două denumiri identice, alteori își zice „vaivoda totius regni Valachiae"[121]. În titlurile domnești, numele Basarabia nu se întîlnește, în schimb, îl constatăm în unele documente, dar mai ales în cronicile polone, care îl foloseau cu referire, în special, la Țara Românească, cum am văzut mai sus, mai rar vizînd și Moldova[122]. În documentele în limba latină, numele Basarabia și Muntenia erau legate între ele și totodată identificate unul cu celălalt prin conjuncțiile simple *et*, *seu* și *sive* sau adverbială *alias*. Alteori, conjuncția era înlocuită prin virgulă, ca în cronica lui Długosz. La un alt mare cronicar polon, Martin Cromer,

---

[118] Martini Cromeri, *De origine et rebus gestis polonorum*, Basel, 1568, p. 411.

[119] *Călători străini despre Țările Române*, vol. I, îngrijit de Maria Holban, București, 1968, p. 569.

[120] G. Reichersdorffer, *Moldaviae Quae Olim Daciae Pars, Chorographia*, Vienna Pa nnonia, 1541, p. 11; Viennae, 1550, p. 3-4, 25-26.

[121] *Documenta Romaniae Historica B. Țara Românească*, vol. I, p. 36, 63 ș.a.

[122] Martini Cromeri, p. 213; P. P. Panaitescu, *Influența polonă în opera și personalitatea cronicarilor Grigore Ureche și Miron Costin*, București, 1925, p. 54-55, 135.

aflăm expresia „Transalpini sive Multani"[123]. În jurămîntul prestat, în martie 1572, față de regele polon Sigismund August, domnitorul muntean Dimitrie Cercel se intitulează „dominus legitimus Bessarabiae seu terrae Multaniensis"[124]. Într-un foarte cunoscut studiu asupra extremității sudice a Basarabiei, Iorga observa că atunci cînd vorbeau despre Țara Românească, „polonii întrebuințau numirea de Basarabia, de preferință. De ex. în 1510: «terra Basarabum seu Transalpina», «per Transilvaniam et Bessarabiam»; în 1514: «Besarabia, alias Valachia transalpina»"[125].

Deci, am putut vedea foarte bine că încercarea lui Iosipescu de a manipula – din păcate, destul de neglijent – textul cronicii lui Długosz pentru a demonstra aflarea părții sudice a teritoriului pruto-nistrean în componența Țării Românești în cea de-a doua jumătate a sec. XV, nu face decît să demonstreze foarte bine contrariul. Nu pot crede că nu-și dă seama chiar deloc cît este de deplasată această încercare, de aceea este imposibil să găsești o explicație rezonabilă concluziilor pe care învățatul medievist le trage din examinarea fragmentului de text, menționat mai sus: „Însemnarea (lui Długosz – *I.Ț.*) are o valoare relevantă excepțională pentru chestiunea începuturilor Basarabiei" și „Astfel a fost dat pentru prima dată un sens geografic restrictiv (!?) noțiunii de Basarabia"[126].

Să vedem ce e cu cea de a doua găselniță. Într-un loc, prea-învățatul nostru medievist face următoarea remarcă: „Nicolae Iorga este cel care a remarcat un act de la regele Ungariei chiar din acest an, 1377, unde se amintește bătălia defășurată «in terra Bozorabie supra rippam fluvii Danubii quondam contra Godon [i.e. Radou], fratrem Layko de eadem, fortissimum nostrum adversarium»"[127]. În realitate, este vorba de cu totul altceva. Iorga, mai întîi, și Gh. Brătianu, mai pe urmă, aveau să consulte două cronici italiene, în care este evocat un conflict dintre regele Ungariei, Ludovic I de Anjou, și „bulgarii necredincioși"[128]. Și de data aceasta, Iosipescu este atît de distrat, încît nici nu observă, sau mai degrabă pur și simplu nu a avut de unde să știe că, chiar dacă Iorga interpretează forțat documentul respectiv unguresc, în sensul că acesta ar viza Țara Românească și pe voie-

---

[123] Martini Cromeri, p. 213.

[124] Ilie Corfus, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolele al XVI-lea și al XVII-lea*, București, 2001, doc. 33.

[125] N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, București, 1899, p. 74.

[126] S. Iosipescu, p. 12.

[127] *Ibidem*, p. 16.

[128] N. Iorga, *Istoria românilor*, III, ed. a II-a, București, 1993, p. 204; Gh. I. Brătianu, *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*, București, 1980, p. 112.

vodul Radu, el ține să sublinieze formula „cette appellation de Bessarabie – qui est unique chez les Hongrois – pour la Valachie”[129]. Deci, nici urmă de Basarabia pruto-nistreană.

Așadar, niciunul din cele două argumente de „relevanță excepțională pentru chestiunea începuturilor Basarabiei” pruto-nistrene nu numai că nu are legătură cu ea, dar nici măcar nu face aluzie la ea. Dar Iosipescu nu crede așa, el, medievist de mare forță fiind, este convins că orice mărturie istorică este valabilă nu pentru conținutul ei intrinsec, ci numai pentru ce poate scoate din ea unul sau altul. Descoperirea pe care a făcut-o el, cu adevărat fantastică, realizată cu mijloacele pe care le-am văzut mai sus, este că Basarabia pruto-nistreană s-ar fi aflat în componența Țării Românești vreo două sute de ani, poate cu excepția unei perioade foarte scurte, cît la Chilia și în Cetatea Albă au stăpînit pîrcălabii lui Ștefan cel Mare. Astfel, Iosipescu este sigur că a făcut o demonstrație istorică magistrală și că de acum încolo oricine va mai încerca să vorbească despre Basarabia, va trebui să pornească obligatoriu de la el, ca de la un clasic. Dar, deși este convins că astfel a rezolvat definitiv problema originii numelui Basarabia, el nu s-a oprit aici. Pentru a-și încununa opera, a mers mult mai departe, încercînd să demonstreze că de fapt domnii munteni au stăpînit nu doar extremitatea sudică a Basarabiei, un teritoriu limitat în jurul Chiliei, cum credea Iorga și alți istorici de pe vremea lui, ci toată jumătatea sudică a întregii Moldove, de o parte și de alta a Prutului, „de la Nistru la munți”, zice el, ceea ce ar trebui să însemne, probabil, teritoriul de la sud de linia ce leagă Tighina cu Bacăul, deoarece o idee oarecum asemănătoare a mai bîntuit pe vremuri istoriografia noastră. E drept că aici demonstrația medievistului nostru este mult prea încîlcită pentru ca cititorul să se poată dumiri de unde pornește și unde vrea să ajungă, dar învățatul își vine sieși în ajutor cu trimiteri la niște scrieri de-ale sale mai vechi. Cît de puternice sînt argumentele folosite pentru această demonstrație o arată de ex. referirea la satul Olteni din sudul Moldovei care e luat de autor, la modul serios, drept dovadă peremptorie că oltenii din Țara Românească ar fi colonizat acest teritoriu pe timpul primilor domni munteni, sau victoria despotului dobrogean Dobrotici asupra principelui tătăresc Dimitrie[130], cînd despre evenimentul respec-

[129] N. Iorga, *Les roumains d'après quelques nouveaux documents occidentaux*, „Académie Roumaine. Bulletin de la Section Historique”, IX, 1921, p. 181.

[130] S. Iosipescu, *Vrancea, Putna și Basarabia – contribuții la evoluția frontierei sudice a Moldovei în secolele XIV-XV*, în „Închinare lui Petre Ș. Năsturel la 80 de ani”,Brăila, 2003, p. 205-220.

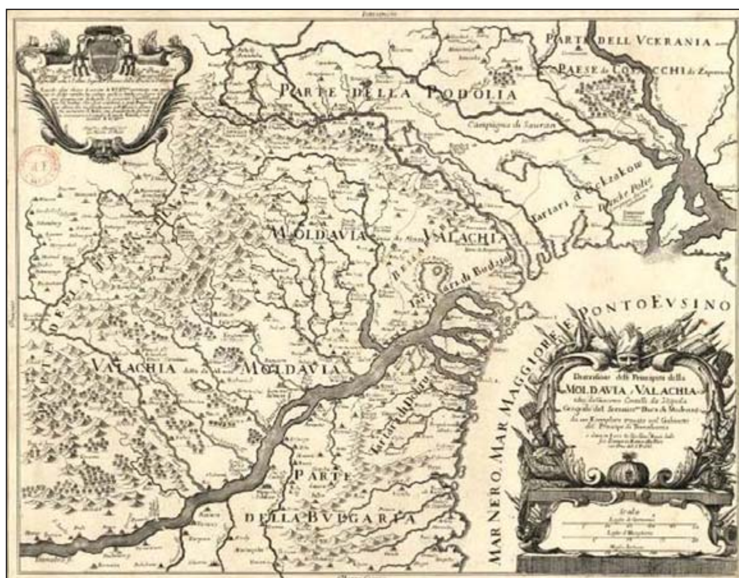

Moldova și Basarabia pe harta lui S. Münster *Polonia, Ungaria, Valahia și Bulgaria*, 1550

tiv nu se știe nimic sigur, iar cunoștințele noastre despre aceste persoane se reduc la cîteva frînturi de informație confuză. Ceea ce lipsește afirmațiilor de acest fel, cu care ne-am întîlnit în istoriografia noastră nu numai o dată[131], sînt faptele concrete, directe, neîndoielnice, din care cauză tentativele de a le înlocui cu date inventate nu pot fi receptate altfel decît ca niște inițiative aventuroase, care sînt mai degrabă dăunătoare științei istorice.

Deși subiectul pe care și l-a ales ca titlu pentru jongleria verbală în care s-a lansat atît de încrezut și de războinic a fost numele Basarabiei pruto-nistrene, Iosipescu, dîndu-și seama totuși că nu are destulă muniție pentru această bătălie, a băgat în paginile articolului fel de fel de date, între care destule complet străine de subiect, iar printre ele, și unele hărți. Este adevărat că, la un moment dat, face trimitere la o hartă de la 1540, pe care se află denumirea de Basarabia și care trebuia să-l ajute să demonstreze stăpînirea Basarabilor asupra jumătății sudice a teritoriului

[131] Vezi de ex. C. C. Giurescu, *Oltenii și Basarabia. Colonizări muntene în sudul Moldovei în veacurile XIV și XV,* „Revista istorică română", X, 1940, p. 130-139; idem, *Tîrguri sau orașe și cetăți moldovenești din secolul al X-lea pînă la mijlocul secolului al XVI-lea*, București, 1997, p. 263.

Giovanni Cantelli da Vignola, *Descrierea principatelor Moldova, Valahia*, 1686.
Fiecare din cele două principate poartă și numele celuilalt (frgm.)

pruto-nistrean. Dar, așa cum era de așteptat, și aici a dat cu oiștea-n gard. Documentul cartogarfic pe care îl are în vedere Iosipescu aici este *Cosmografia* lui S. Münster, despre care el zice: „Se poate așadar conchide că Sebastian Münster este cel dintîi – pînă astăzi cunoscut – care, în *Cosmographia* sa de la 1540, introduce numele Basarabia între Prut și Nistru, acolo unde, de obicei, apărea Valahia"[132]. Greșală elementară. Lucrarea menționată aici este principala operă a lui Münster, și ea avea să fie editată mai tîrziu. În 1540 apăruse o altă lucrare a sa, *Geografia*, în care se află și harta ce conține numele de Basarabia[133]. În legătură cu această hartă, Iosipescu observă: „Apariția cartografică după 1540 a Basarabiei în locul Valahiei își poate afla explicația în instalarea, de la 1538, a unei și mai consistente administrații otomane în sud-estul Moldovei, odată cu construirea noii cetăți a Benderului de la Tighina, cu refacerea Chiliei și Cetății Albe"[134]. Cu această afirmație, el încearcă să strecoare ideea că

[132] S. Iosipescu, p. 11.

[133] S. Munster, *Geographia universalis, vetus et nova, complectens*, Basel, 1540, harta nr. 43 (Polonia et Ungaria. XV. Tabula Nova).

[134] Iosipescu, p. 15.

Basarabia și Moldova pe harta *Valahia*,
de Gerhard Mercator, Amsterdam, 1630 (frgm.)

după 1540 tot teritoriul Basarabiei, de la Tighina în jos pînă la Dunăre, se afla în posesia nemijlocită a Turciei, care, caută el să insinueze, după o scurtă stăpînire moldovenească ar fi preluat acest teritoriu în forma și mărimea pe care le avusese pe atunci cînd aparținuse Munteniei. Același lucru demonstrează, în viziunea inspirată a medievistului, și înlocuirea horonimului de Valahia, ca alt nume al Moldovei, cu cel de Basarabia. Cît sînt de false aceste construcții se poate vedea foarte ușor din unele surse cartografice și scrise din epoca medievală. Mai întîi, aparția Basarabiei pe hărțile din acea vreme nu a însemnat dispariția din spațiul pruto-nistrean a denumirilor Moldova sau Valahia. Astfel, pe harta cartografului olandez Hendrik Hondius, intitulată *Walachia, Servia, Bulgaria et Romania* și editată la Amsterdam în 1620, în partea sudică a teritoriului pruto-nistrean, mai către mare, stă scris „Bessarabia pars", iar de o parte și de alta a Prutului putem citi, cu litere mai mari, „Moldavie". Aceeași viziune contatăm în harta *Daciarum, Moesiarum et Thracia*, din 1629, a lui Philippe Cluverius. Într-o hartă a lui Giovanni Cantelli da Vignola, intitulată *Descriere a principatelor Moldova și Valahia* și editată în 1686, numele de Basarabia se întinde pe toată partea sudică a spațului pruto-nistrean, dar

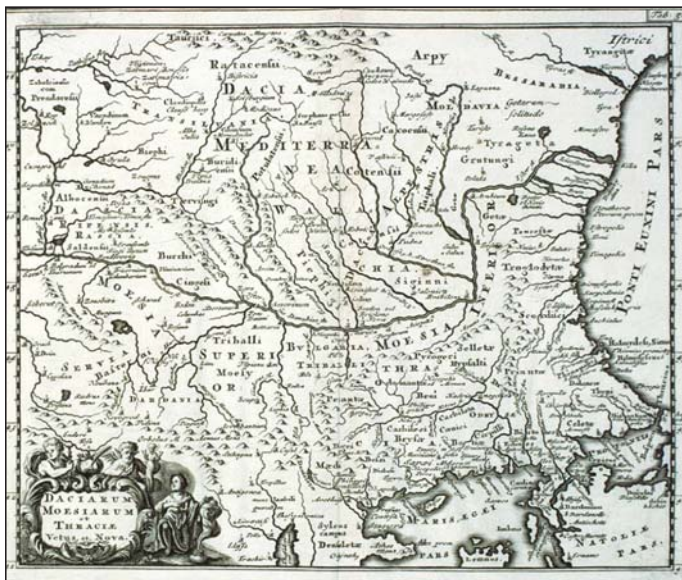
peste acest nume stă scris cu litere mari de tot „Valahia”. Exact aceeași viziune constatăm și într-un număr mare de hărți europene din sec. XVI-XVII, alcătuite de cartografii J. A. Lafreri, G. Botero, G. Reichersdorffer, G. Mercator, H. Hondius, Willem și Joan Blaeu, Ph. Cluverius, A. Ortelius, N. Visscher, H. Jaillot, N. Sanson d'Abeville[135] ș.a., și chiar în cîteva hărți din *Cosmografia* lui Münster, ediția din 1544 și în cele următoare. Deci materialul cartografic dezminte categoric afirmația deșartă a lui Iosipescu, cum că în hărțile de după 1540, ce reproduc imaginea spațiului pruto-nistrean, denumirea de Basarabia ar fi înlocuit numele mai vechi de Valahia sau de Moldova.

În legătură cu hărțile, Iosipescu mai încearcă încă un truc la fel de nepotrivit, ca și cele văzute mai sus și care, în plus, vine în contradicție cu propria sa afirmație că după 1540 denumirea de Valahia nu ar mai avea nici o legătură cu jumătatea sudică a teritoriului pruto-nistrean. Faptul că pe unele din ele spațiul din nordul Dunării de Jos, altfel spus, sudul Basarabiei, este numit Valahia sau este cuprins în cadrul unei întinderi mai mari ce poartă acest nume el caută să-l interpreteze, de asemenea, ca o dovadă a aflării acestui teritoriu în componența Țării Românești, al cărui nume mai răspîndit în evul mediu era tocmai cel de Valahia[136]. În realitate, se știe prea bine, și pe ici-colo faptul acesta poate fi constatat chiar și în articolul lui Iosipescu, că în evul mediu Moldova se mai numea și Valahia, așa cum de altfel am văzut în citatul reprodus din cronica lui Długosz. Într-o hartă germană a Poloniei de la 1370, cea mai mare parte a valahilor sînt amplasați între Carpați, Nistru și Dunărea de Jos, adică pe teritoriul Moldovei istorice, parțial în interiorul arcului carpatic, precum și la sud de Carpați, de ambele părți ale Dunării, între Vidin și locul de confluență a Siretului cu Dunărea, unde însă sînt menționați împreună cu bulgarii, probabil, ca reminiscență a țaratului vlaho-bulgar. Pe harta lui N. Sanson d'Abeville *Regatul Ungariei*, editată la Amsterdam în 1700, pe tot teritoriul de la Olt și pînă la est de Prut stă scris „Valahia”, dar spațiul de o parte și de alta a Prutului se numește „Moldova sau Marea Valahie”, iar în locul Țării Românești scrie „Principatul Moldovei”, pe cînd numelui de Valahia, aparte, îi este rezervat doar un teritoriu limitat, cuprins între Transilvania și comitatul Timișoarei. În altă hartă a aceluiași autor, numită *Cursul Dunării de la Belgrad la Marea Neagră* și editată la Paris în 1695, teritoriul dintre Prut și Siret este denumit „Va-

---

135 Vezi I. Țurcanu, *Descrierea Basarabiei*, Chișinău, 2011, planșele 13, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 41, 42, 43.

136 S. Iosipescu, p. 10-11.

Moldova și Basarabia pe harta lui Philippe Cluverius *Dacia, Moesia și Tracia*, 1629

lahia căreia alții îi zic Moldova”, iar spațiul de la Siret și pînă dincolo de Olt este numit „Moldova căreia unii îi zic Valahia”[137]. Aceeași viziune constatăm și în harta editată puțin mai devreme a lui G. C. da Vignola, pe care am menționat-o mai sus, cu deosebirea că în ea „Moldova numită de unii Valahia” se întindea pînă la Nistru. Pe harta lui Münster din 1540 *Polonia, Ungaria, Valahia și Bulgaria*, reprodusă în primul studiu din această carte, putem vedea că între Prut și Nistru se afla Basarabia (această imagine se vede încă mai bine în altă hartă a sa cu acest nume, din 1550, din studiul de față), între cursurile superioare ale Prutului și Siretului este arătată Moldova, pe cursul de Jos al Siretului stă scris „Valachia Magna”, iar „Transalpina” poate fi văzută între Ialomița și Olt. Din aceste exemple se desprind două concluzii. Prima, că, din punct de vedere etnic, cartografii europeni din sec. XIV-XVII nu făceau deosebire între Moldova și Țara Românească, drept care fie că tot spațiul cuprins de ele este desemnat cu un singur horonim, acela de Valahia, fie că cele două țări aveau același nume, Valahia sau Moldova, ambele avînd semnificația de țări ale valahilor, adică ale românilor. A doua concluzie, poate încă mai importantă, e că la ora actuală, cînd materialele cartografice referitoare la țările române încă nu au fost supuse unei ample

[137] I. Ciortan, M. Radu, O. I. Penda, *Descriptio Romaniae*, I, București, 2004, p. 68-69.

și foarte atente cercetări, în niciun caz nu putem formula puncte de vedere principiale, de genul de unde s-a luat numele de Basarabia, doar în temeiul a ce putem citi într-o hartă sau alta. Și asta din două motive esențiale: primul, că hărţile abundă în inexactități și se contrazic flagrant între ele, uneori chiar hărțile aceluiași cartograf, iar al doilea, că informaţiile lor sînt mult mai tîrzii decît datele scrise. În plus, hărțile sînt de origine străină, pe cînd horonimele și toponimele sînt – cu anumite excepţii, desigur, – produsul locului.

Cît privește încercarea pur și simplu neserioasă a lui Iosipescu de a demonstra că după 1540 jumătatea sudică a spațiului pruto-nistrean nu mai aparţinea Moldovei, ci s-ar fi aflat în posesia Turciei, care, după o foarte scurtă stăpînire moldovenească, ar fi preluat-o așa cum arăta pe vremea aflării ei în componența Munteniei, acest neadevăr este mult prea evident, pentru a insista asupra lui. Oricine are o idee sumară de istoria Moldovei, știe că Turcia stăpînea efectiv doar cetățile Chilia, Cetatea Albă (din 1484) și Tighina (din 1538), deși nu a putut fi oprită să-și extindă întru cîtva influența și în vecinătatea imediată a acestora. După cedarea cetăților de la Dunăre, ba chiar și după 1538, Moldova a continuat să stăpînească aproape toată jumătatea sudică a Basarabiei. În urma confruntării nefericite cu turcii la 1484, Ștefan cel Mare a numit un pîrcălab la Ciobruciu, foarte aproape de Cetatea Albă, ale cărui putere și autoritate se vor afirma deplin pe timpul lui Petru Rareş[138]. Stabilirea definitivă mult mai tîrziu, după aproape un secol și jumătate, a tătarilor nogai la vest de Nistrul de Jos și apariția, astfel, a Bugeacului e o chestiune care iese din cadrul acestei teme. Dar atunci cînd avea să apară, Bugeacul tătăresc nu se afla în afara Moldovei, el nu era nici parte a teritoriului turcesc și nu avea nici statut politic aparte, chiar dacă a redus mult autoritatea efectivă a domitorului moldovean asupra acestui teritoriu. Dincolo de mențiunile respective foarte clare din *Descrierea Moldovei* lui Dimitrie Cantemir, această realitate este atestată atît de cronicile și documentele moldovenești din sec. XVI-XVII, cît și de relatările călătorilor străini în acest spațiu.

Am scris rîndurile de mai sus doar ca observații asupra unor maniere discutabile de a susține părerea tradițională, aflată în flagrantă neconcordanță cu faptlele istorice, privind originea numelui de Basarabia

---

[138] *Documente privind istoria României. A. Moldova*, vol. I, Bucureşti, 1953, p. 294, 390, 417; I. Chirtoagă, *Cetăți și tîrguri din sud-estul Moldovei (secolul al XIV – începutul secolului al XIX-lea*, Chișinău, 2004, p. 229.

pentru extremitatea sudică a spațiului pruto-nistrean, nici pe departe ca replică la atacul la persoană din articolul lui Iosipescu. Nu am încercat să demonstrez cît sînt de tare în istoria evului mediu și nici să resping învinuirea că aș fi „moldovenist”, din simplul motiv că nici măcar nu cunosc sensul acestui cuvînt, care probabil va fi însemnînd ceva foarte degradant, peste măsură de rușinos. Din cît am învățat eu de la viață și din îndelungata activitate de cercetare, am reținut că e foarte important să nu te dai mare, ci să fii pur și simplu serios și responsabil.

(Materialul a fost propus spre piblicare, în martie 2013,
Revistei de istorie militară din București, dar a fost respins.
A apărut în revista *Însemnări ieșene* și urmează
să fie reluat în revistele *Istros* sau *Analele Brăilei*)

DIMITRIE CANTEMIR DESPRE BASARABIA ȘI BASARABENI

Una din problemele care poate fi considerată o serioasă restanță a cercetărilor istorice asupra evului mediu timpuriu în Țările Române este originea numelui Basarabia. Nu că chestiunea aceasta ar fi rămas în afara atenției istoricilor, ci pentru că soluția care s-a găsit mai multă vreme în urmă și care mai domină și astăzi nu este nici pe departe satisfăcătoare. În pofida faptului că numeroși cercetători, cu începere de la B. P. Hasdeu, A. D. Xenopol, D. Onciul și N. Iorga și terminînd cu o întreagă pleiadă de buni istorici din zielele noastre, au afirmat cu toată tăria că teritoriul dintre Prut și Nistru și-a luat numele de la dinastia Basarabilor din Țara Românească, drept urmare a faptului că aceasta ar fi stăpînit o vreme acest pămînt, problema a rămas tot deschisă, deoarece părerea respectivă nu dispune de minimul necesar de fapte care să o confirme.

Cum se știe, Dimitrie Cantemir, care era pasionat de studiile istorice, nu a fost foarte interesat de trecutul spațiului dintre Prut și Nistru, dar în munca sa de pregătire a celebrei monografii *Descrierea Moldovei* nu a putut să nu se arate preocupat și de acest subiect, ceea ce a făcut ca atît în lucrarea respectivă, cît și în scrierile legate genetic de aceasta sau apropiate tematic de ea să găsim o serie de date și reflecții care pot vărsa oarecare lumină asupra chestiunii nerezolvate privind originea numelui Basarabia și al basarabenilor. Ceea ce se cunoaște cel mai bine asupra acestui subiect sînt referințele sale din *Descrierea Moldovei* la partea sudică a teritoriului prutonistrean, pe care o numește cea de-a treia țară a Moldovei. „În vremurile de demult, zice el, Moldova era împărțită în trei părți: *cea de jos, cea de sus și Basarabia*, în care se numărau, luate le un loc, 23 de ținuturi mai mici. Dar în vremurile care au trecut, cînd Basarabia căzu sub stăpînirea turcilor și, prin trădarea voievodului Hero sau Aron, Benderul cu patru ținuturi le fură date la mînă, voievozilor Moldovei nu le-au rămas decît 19 ținuturi și încă nici acestea întregi”[139]. Această frîntură de text este foarte interesantă, dar dacă faptele invocate în ea nu sînt examinate cu toată atenția și nu

[139]Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Chișinău, 1992, p. 20.

sînt puse față în față, ea se arată confuză și contradictorie. Astfel, evocarea momentului ocupării Benderului în 1538, fără ca povestea cu „voievodul Aron" să aibă vreo relevanță pentru producerea acestui fenomen[140], ca început al istoriei Basarabiei turcești (dacă facem abstracţie de faptul că administrația militară otomană era prezentă la Chilia și Cetatea Albă cu mai bine de o jumătate de secol în urmă), parcă ar vrea să arate că despre teritoriul cu un astfel de nume se poate vorbi doar cu începere de la această dată. Pe de altă parte însă Cantemir spune cît se poate de răspicat că Basarabia, ca teritoriu cu acest nume, existase încă pînă la data respectivă, alături de cealaltă parte a Moldovei, care era împărțită în Țara de Sus și Țara de Jos. Știm însă că pe atunci o astfel de împărțire a Moldovei încă nu exista, ea urma să apară doar pe la mijlocul secolului al XVI-lea[141]; în momentul în care avea să apară, Țara de Jos va cuprinde aproape toată Basarabia, cu excepția ținutului Hotin. Dar Cantemir spune răspicat că Basarabia de pînă la ocupația otomană, pe care uneori el o numește țară (*principatus*), alteori parte de țară (*regio*)[142], deși considerată parte a Moldovei, era totuși separată teritorial (probabil, într-un anume fel, și administrativ) de celelalte două părți ale acesteia. Traducătorul român a tălmăcit corect cuvîntul latin *olim* din textul original al cărții[143] prin sintagma „în vremurile de demult", expresie care sugerează în ambele limbi ideea unei epoci istorice îndepărtate și care în cazul menționat de Cantemir am văzut că vizează perioada anterioară începutului secolului al XVI-lea. Sînt și alte mențiuni în *Descrierea Moldovei* care arată că sursele de care s-a folosit Cantemir pentru scrierea acestei cărți – pentru că este în afara oricărei îndoieli că aceasta este o carte alcătuită în special în temeiul cercetării altor scrieri și foarte puțin în baza observațiilor proprii la fața locului – i-au sugerat mereu ideea că Basarabia era tot teritoriul pruto-nistrean, mai mult sau mai puțin detașat de Moldo-

---

140 N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, vol. II, ed. a 2-a, adăugită, București, 1928, p. 143; v. și T. Gemil, *În fața impactului otoman*, în „Petru Rareş", coord. Leon Șimanschi, București, 1978, p. 150; idem, *Agresiunea otomano-tătaro-poloneză și căderea lui Petru Rareş*, ibidem, p.151.158.

141 D. Ciurea, *Organizarea administrativă a statuluiu feudal Moldova (sec. XIV-XVIII),* în «Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol"» din Iași, II, 1965; v. și D. Moldovanu, *Toponimia Moldovei în cartografia europeană veche (cca 1395-1789),* în „Tezaurul toponimic al României. Moldova", vol. I, partea a 4-a, Iași, 2005, p. XXVII.

142 Dimitrie Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, în „Operele principelui Demetriu Cantemiru", tomul I, București, 1872, p.19.

143 În texul original avem frazele „Tota Moldavia tribus olim absolvebatur partibus, inferiore, superiore et Bassarabia" și „Bassarabia, quae tertia olim erat Moldavia pars": *Ibidem*, p. 10, 19.

va din dreapta Prutului. Astfel, într-un loc el vorbește de Basarabia ca parte a Moldovei „dinspre Ucraina leșească”[144], ceea ce arată clar că nu se referea doar la extremitatea sudică a acestui teritoriu. În altă parte menționează Bîrladul ca centru administrativ al Țării de Jos[145], iar acest fapt, amintindune observația sa semnalată mai sus privind împărțirea Moldovei, trimite și el, indirect, la tradiția separării teritorial-politice a pămînturilor despărțite de rîul Prut. Constatăm, așadar, că și aceste referințe susțin ipoteza unei Basarabii foarte vechi, în mod cert anterioară aceleia care de la 1538 avea să fie toată partea sudică a teritoriului pruto-nistrean, aflată oarecum sub control direct otoman, de la rîul Botna spre sud pînă la Dunăre și pînă la Marea Neagră, deși formal era parte a Țării Moldovei. Numai că, fie din lipsă de date suficiente, fie pentru că în acel moment învățatul principe nuși punea o astfel de sarcină de cercetare[146], această ipoteză nu a fost formulată tranșant, rămînînd să arate în *Descrierea Moldovei* mai degrabă ca o sugestie, decît ca un lucru absolut sigur. Ba mai mult, atunci cînd purcede la caracterizarea Basarabiei, ca cea de-a treia parte a Moldovei, el pornește de la realități tîrzii, din vremea sa ori din timpurile mai mult sau mai puțin apropiate de momentul descrierii, altfel spus, din vremea cînd numele Basarabia îl avea doar partea de jos a teritoriului pruto-nistrean, stăpînită de turci și locuită în cea mai mare parte de tătari. „Această parte de țară, precizează el, a fost luată de turci mai înainte ca țara întreagă să le fie închinată și, din această pricină, nu se mai află sub stăpînire moldovenească, cu toate că și astăzi tîrgușoarele și satele așezate pe malurile Dunării sînt pline de moldoveni, care țin de legea creștinească și rabdă stăpînirea silnică a turcilor și tătarilor”[147]. Urmează apoi, cum se știe, o descriere amănunțită a întregii regiuni și a fiecăruia din cele patru ținuturi ale acesteia. Constatăm, astfel, că ceea ce își propunea autorul nu era realizarea unui studiu istoric asupra „Țării Basarabiei”, adică a întregului teritoriu pruto-nistrean, din cele mai vechi timpuri și pînă la vremea sa, ci o descriere multilaterală, în special geografică, etnografică și economică, a Moldovei contemporane, și respectiv, în cazul de față, a Basarabiei turcești, așa cum îi solicitase Academia din Berlin, al cărei membru devenise de curînd. Tocmai de aceea a

[144] Idem, *Descrierea Moldovei*, p. 14.

[145] *Ibidem*, p. 22.

[146] Într-adevăr, el avea de gînd să revină la problema Basarabiei străvechi, ca și la multe altele, odată ce anunța că „despre toate acestea vom vorbi mai pe larg cînd vom avea prilej să descriem istoricește soarta țării noastre de la început și pînă în vremile de astăzi: *Ibidem*, p. 55.

[147] *Ibidem*, p. 29.

fost și firesc ca ipoteza străvechii „Țări a Basarabiei", formulată în *Descrierea Moldovei* oarecum ezitant, în termeni vagi, să treacă neobservată nu numai de numeroșii ei cititori de rînd, ci chiar și de cercetători, destul de mulți și ei.

Dacă nu ar exista scrieri cantemiriene cu caracter istoric mai pronunțat decît *Descrierea Moldovei*, ideea învățatului principe despre o Țară a Basarabiei cu mult anterioară cuceririi otomane ar fi rămas pentru totdeauna neobservată. Monografia solicitată de Academia berlineză a fost rodul unei munci îndelungate și intense. Pentru a da cursul dorit solicitării, Cantemir a cercetat un număr mare de scrieri de variat gen, mai cu seamă lucrări istorice și geografice, printre care pe primul loc s-au aflat operele istoricilor și scriitorilor bizantini, apoi cele germane, polone, ungurești, italiene, turcești etc. Materialele astfel adunate s-au convertit, sub pana lui, în cîteva lucrări compilative de sine stătătoare, care au stat la baza *Descrierii Moldovei* și care nu sînt lipsite de o anumită valoare științifică aparte. Anume din ele putem afla mai multe despre viziunea savantului asupra istoriei timpurii a Basarabiei. Astfel, în lucrarea *Despre numele antice și de astăzi ale Moldovei*, de ex., rămasă multă vreme în manuscris, reținem observația că „întregul neam romano-valah se găsește astăzi împrăștiat în șase ținuturi: în Moldova, Muntenia, Basarabia, Transilvania, Mysia și Epirul din Grecia"[148]. Uneori autorul vorbește chiar de basarabeni, bineînțeles ca parte a poporului român, întrucît „moldovenii, muntenii, valahii transalpini, mysienii, basarabenii și epiroții se numesc pe sine cu toții cu un nume cuprinzător nu «vlahi», ci «români», iar limbii lor neaoșe îi spun «limbă română»"[149]. Va încerca să precizeze, în altă parte, că Basarabia era fostele ținuturi ale geților dintre rîurile Hierasus și Tyras[150]. O formulă asemănătoare întîlnim și în *Istoria moldo-vlahică*, altă scriere istorică ce a zăcut îndelung în anonimat, în care putem citi că „ținutul care se întinde într-un unghi prelung între Hierasus și Tyras către Pont poartă astăzi în popor numele de «Basarabia», iar pentru locuitorii tătari de «Bugeac»"[151]. *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, cea de-a treia lucrare istorică a lui Cantemir, care, după ce a servit, împreună cu celelalte două, drept fundament pentru

---

[148] Idem, *De antiquis et hodiernis Moldaviae nominibus* și *Historia moldo-vlachica*, ed. critică, trad., introd., note și indici de Dan Slușanschi, în „Opere complete", IX, tomul I, București, 1983, p. 421.

[149] *Ibidem*, p. 415.

[150] *Ibidem*, p. 277, 399.

[151] Idem, *Historia moldo-valachica*, în „Opere complete" vol. IX, tomul I, p. 143.

Tabula geographica Moldauiae, de Dimitrie Cantemir

Descrierea Moldovei și avea să devină ulterior un important studiu de sine stătător, publicat de autor în limba română, repetă oarecum aceste formule: „Basarabia sau precum noi acmu cu nume tătărăsc îi dzicem Bugiacul" ori „Bugeacul odată s-au fost chemînd Basarabia"[152]. Trec peste confuzia din aceste scrieri, care induce ideea greșită a similarității horonimelor *Basara-*

[152] Idem, *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, în: Dimitrie Cantemir, Opere, București, 2003, p. 1420-1421; v. şi p.1048-1049. Această idee, formulată variat, se întîlneşte repetat și în altă lucrare a sa, *Istoria Imperiului Otoman,* (trad. I. Hodoş), I, București, 1876: „Basarabia numită astăzi Bugeac", „Bugeac care este Basarabia anticilor", „Basarabia numită la turci Budgeak" (p. 62, 187, 273).

bia și *Bugeac*, de vreme ce, așa cum am văzut, *Descrierea Moldovei*, tot așa ca și harta întocmită de autor pentru această carte[153], dimpotrivă, afirmă cît se poate de deslușit deosebirea categorică dintre aceste nume. Reținem doar ceea ce este esențial pentru subiectul de față, și anume că, în viziunea lui Cantemir, numele Basarabia – cu referință, bineînțeles, nu doar la partea sudică a teritoriului pruto-nistrean – este vechiul nume al acestui pămînt rămas în conștiința „poporului", adică a băștinașilor, din timpuri imemoriale.

Putem constata în unele scrieri cantemiriene și încercarea temerară de a desluși chestiunea originii horonimului *Basarabia* și a etnonimului *basarabeni*. *Hronicul* conține următoarea relatare, deosebit de interesantă: „Iară de vreme ce Leunclavie cu Cureus, secretariul, amîndoi în ciata istoricească vestiți bărbați mărturisesc precum acel nărod ce s-au fost chemînd băsărabi: n-au fost de alt niam, nici de aiurea vinit, ce tot din neamul românesc; iată că fără greș putem socoti că o samă de români și mai denainte și mai pre urmă de prada lui Batîe să fie fost rămas neclătiți pre locurile sale și ales prin cetățile de la Cetatea Albă, precum am și mai dzis, pănă la Severin; și precum acel nărod băsărăbăsc, sculîndu-să de pe cîmpii Bassarabiii, să să fie tras spre pădurile Oltului și acolo de ciia să fie rămas locași; de la carii și astădzi familia băsărăbeștilor în Țara Românească să trage, luînd adecă stăpînitoriul sau banul lor de atuncea nume de pe numele nărodului, din care familie și domni vestiți au ieșit în Țara Muntenească, precum cursul istoriii înainte la locul său va arăta"[154]. În alt loc al aceleiași lucrări Cantemir repetă această relatare, adăugîndu-i detalii noi: „Basarabia, a căriia lăcuitori, pre vremea năpădzii lui Batie, prin cetăți neîncăpînd, s-au tras spre Severin și peste Olt, unde și la stăpîniia băniască unii dintr-înșii au agiuns, precum puțin mai gios să va videa. Deci ori de pe acești băsărăbești, ori de pe banii carii stăpîniia Severinul, și pănă astădzi, banii în Țara Muntenească, măcar că supt ascultarea și voia domnului sînt, însă după privileghiile poate fi carile dinceput au fost avînd și la boierie sint mai de frunte și altă putere au peste Olt..."[155] Astfel, făcînd trimitere la surse cunoscute și credibile, Cantemir arată, mai întîi, că în ajunul invaziei tătare locuitorii dintre Prut și Nistru se numeau „băsărabi", iar pămîntul lor, Basarabia. Menționează apoi faptul că atunci cînd se produse invazia, o mare parte a „băsărabilor" se refugiase spre Oltenia. În sfîrșit, spune clar că familia băsărăbeștilor din Țara

[153] Idem, *Descriptio Moldaviae*, planșa.
[154] Idem, *Hronicul...*, p. 1423.
[155] *Ibidem*, p. 1421.

Românească, asta însemnînd, bineînțeles, viitoarea familie domnitoare a Basarabilor munteni, se trage din basarabii pruto-nistreni. Trebuie să reținem însă că în viziunea lui Cantemir „nărodul băsărăbăsc” era alcătuit numai din români, ceea ce, văzut prin prisma patosului patriotic al *Hronicului* se arată firesc, dar nu corespunde rezultatelor cercetărilor istorice de mai tîrziu, care vor constata că numele *Basarab* este de origine cumană[156] și, deci, prin basarabenii dintre Prut și Nistru trebuie să înțelegem nu doar români, cum credea Cantemir, dar nici numai cumani, cum vor zice alții, ci un amestec de populație cumano-română sau româno-cumană. Părerea lui Cantemir că numele Basarabilor din Țara Românească își are originile în spațiul pruto-nistrean avea să fie respinsă categoric de istoriografia românească cînd aceasta avea să se constituie ca atare. Primul critic, și cel mai intransigent, dar și cel mai părtinitor și deci mai puțin convingător, avea să fie B. P. Hasdeu. În cunoscuta sa *Istorie ‹ne›critică a românilor*, animată de un patriotism exacerbat, care l-a îndemnat să schimonosească multe pagini importante ale istoriei țărilor române, el îi reproșează pe nedrept lui Cantemir două lucruri, și anume că acesta nu ar fi știut că pînă la invazia mongolă din 1240 (de fapt, 1241) între Prut și Nistru români nu se aflau, teritoriul fiind locuit doar de cumani[157]. Bineînțeles că principele știa prea bine de prezența cumanilor la răsărit de Prut, pe care îi menționează repetat în scrierile sale, tot așa cum avea știre și de aflarea neîntreruptă a românilor aici, spre deosebire de criticul său, care nu voia să admită acest fapt sigur. Ceea ce nu cunoștea nici unul, nici altul era originea cumană a numelui Basarab, fapt care, obiectiv, avea să confirme părerea lui Cantemir despre originea numelui Basarabilor din Țara Românească, dînd peste cap numeroasele combinații sterile ale lui Hasdeu asupra acestui subiect. Această situație a făcut ca aprecierea pe care Hasdeu o va face, în final, părerii lui Cantemir să se situeze în afara realității istorice: „...ipoteza lui e nu numai nereală, dar și neprobabilă. El simțea foarte bine că termenul *topic* Basarabie nu poate a nu

[156] N. Iorga, *Imperiul cumanilor și domnia lui Băsărabă. Un capitol din colaborația româno-barbară în evul mediu*, în „Analele Academiei Române. Memoriile secțiunii istorice”, ser. III, VIII, 1927-1928; v. și idem, *Studii asupra evului mediu românesc*, sub îngrij. lui Ș. Papacostea, București, 1984, p. 68-69; L. Rásonyi-Nagy, *Contributions à l'histoire des premières cristallisations d'État des Roumains. L'origine des Basaraba*, în „Archivum Europae Centro-Orientalis”, Budapesta, I, 1935, p. 221 sqq.; A. Decei, *Relații româno-orientale*, București, 1978, p. 193 și urm.; idem, *La Horde d'Or et les Pays Roumains aux XIII et XIV siècles selon les historiens arabs contemporains*, în „Romano-arabica”, II, 1976, p. 62.

[157] B. P. Hasdeu, *Istoria critică a românilor*, în: B. P. Hasdeu, Scrieri, vol. 8, Chișinău, 2008, p. 128.

fi în cea mai strînsă înrudire cu numele gentilițiu al Basarabilor; dar, din nenorocire, puținătatea izvoarelor sale l-a împins la o eroare de procedură, aducînd pe Basarab din Basarabie, în loc de a deduce Basarabia de la Basarabi”[158]. Trebuie totuși să reținem că în polemica sa cu Cantemir, Hasdeu face o observație de bun-simț, cînd zice că pentru populația care la 1241 a fost forțată să se refugieze din Basarabia „nimic nu putea fi mai lesne decît a trece Dunărea, adăpostindu-se în Balcani, precum o și obicinuiau în secolul XIII cumanii cei mărginași, de cîte ori îi amenința mai de aproape vro urgie tătărească”[159]. Dar această observație nu prejudiciază în nici un chip ipoteza lui Cantemir, de vreme ce se știa că româno-cumanii care ar fi trecut la sud de Dunăre, au putut trece foarte ușor rîul înapoi, oprindu-se între acest fluviu și Carpați, cît timp teritoriile estice se aflau sub stăpînire mongolă. Această evoluție a evenimentelor anterioară fondării Țării Românești o aflăm în scrierile mai multor scriitori de istorie și cercetători români. *Letopisețul cantacuzinesc* consemnează evenimentul astfel: „Basarabeștii erau veniți la sud de Carpați, trecînd apa Dunării, au domnit o vreme pînă a coborît Radu-Vodă din Țara Ungurească, mare herțeg pre Amlaș și pre Făgăraș... Atunce și Băsărăbeștii cu toată boierimea ce era mai nainte preste Olt s-au sculat cu toții de au venit la Radul-vodă, închinîndu-se să fie supt porunca lui și numai el să fie preste toți”[160]. În fond, această viziune asupra întemeierii Țării Românești este admisă și de D. Onciul, care ținea să sublinieze că Basarabii într-adevăr ar fi venit de peste Dunăre, dar încă nu ca dinastie, ci doar ca organizatori ai Olteniei, ca o clasă stăpînitoare[161]. De fapt ideea aceasta e cea a letopisețului și, în fond, același lucru susținea și Cantemir cînd zicea că banii basarabești erau „supt ascultarea și voia domnului”. Ideea admigrării românilor sau a româno-cumanilor de peste Dunăre, ca mișcare de mari proporții, nu doar ca deplasare a unui grup ce urma să devină dominator în noul teritoriu, este argumentată consistent de un alt mare cercetător al originii românilor, Al. Philippide, care era destul de informat asupra „simbiozei româno-cumane”, cum o numise Iorga[162], știind, între altele, prea bine că numele Basarab, ca și multe alte nume și termeni din

[158] *Ibidem*, p. 129.

[159] *Ibidem*, p. 128.

[160] *Letopisețul cantacuzinesc (Istoria Țării Rumânești de cînd au descălecat pravoslavnicii creștini),* în „Cronicari munteni”, vol. I, București, 1961, p. 83-84.

[161] D. Onciul, *Originile Principatelor Române*, în „Scrieri istorice”, vol. I, București, 1968, p. 574.

[162] N. Iorga, *Istoria românilor*, ed. a 2-a, vol. III, București, 1993, p. 45-49, 134.

limba română, era de origine cumană[163]. Așadar, ipoteza cantemiriană privind originea pruto-nistreană a Basarabilor din Muntenia, indiferent că aceștia ar fi venit aici direct de la răsărit de Prut, cum credea el, sau s-ar fi retras pentru o vreme la sud de Dunăre pentru a trece apoi rîul îndărăt, de astă dată în Oltenia, cum au gîndit alții, nu are contraargumente serioase. Părerea lui Cantemir că „nărodul băsărăbăsc s-a tras spre pădurile Oltului și acolo" basarabenii au „rămas locași" pare a fi cît se poate de plauzibilă, întrucît se știe că în momenul invaziei mongole o mare parte a cumanilor, dacă nu cei mai mulți, s-au refugait, împreună desigur cu românii în mediul cărora trăiau, spre vest ocolind curbura Carpaților dinspre sud, de vreme ce mai tîrziu pe mulți din ei îi vom găsi pe Tisa inferioară[164]. Se știe că una din căile principale urmate de nomazii asiatici spre Europa trecea pe la sud de Carpați, cum a fost și în timpul marii invazii mongole din 1241[165]. Luînd act de prezența pe un spațiu relativ întins a numelui Basarab, sub variate forme, la sud de Carpați și pe ambele laturi ale aripei sudice a arcului carpatic[166], Iorga avea să demonstreze că răspîndirea acestui nume în zonele vestice ale teritoriului românesc s-a datorat colonizării masive de cumani în secolul al XIII-lea: „Originea lui cumană se cunoaște; ea e incontestabilă. Dacă se întîlnește acolo..., ea s-ar explica printr-o așezare compactă de cumani după trecerea lor în Ungaria..."[167], fapt parțial confirmat, parțial corectat de cercetările ulterioare, care au demonstrat că așezarea nomazilor pe aceste pămînturi s-a realizat succesiv, în principal în două etape, prima în secolele XI-XII, cînd colonizarea zonei respective i-a putut viza numai pe pecenegi, și a doua în preajma și mai cu seamă în prima jumătate a secolului al XIII-lea, cînd a fost posibilă și o masivă colonizare cumană. Astăzi se știe prea bine că numele de origine pecenego-cumană s-au răspîndit la sud de Carpați și

---

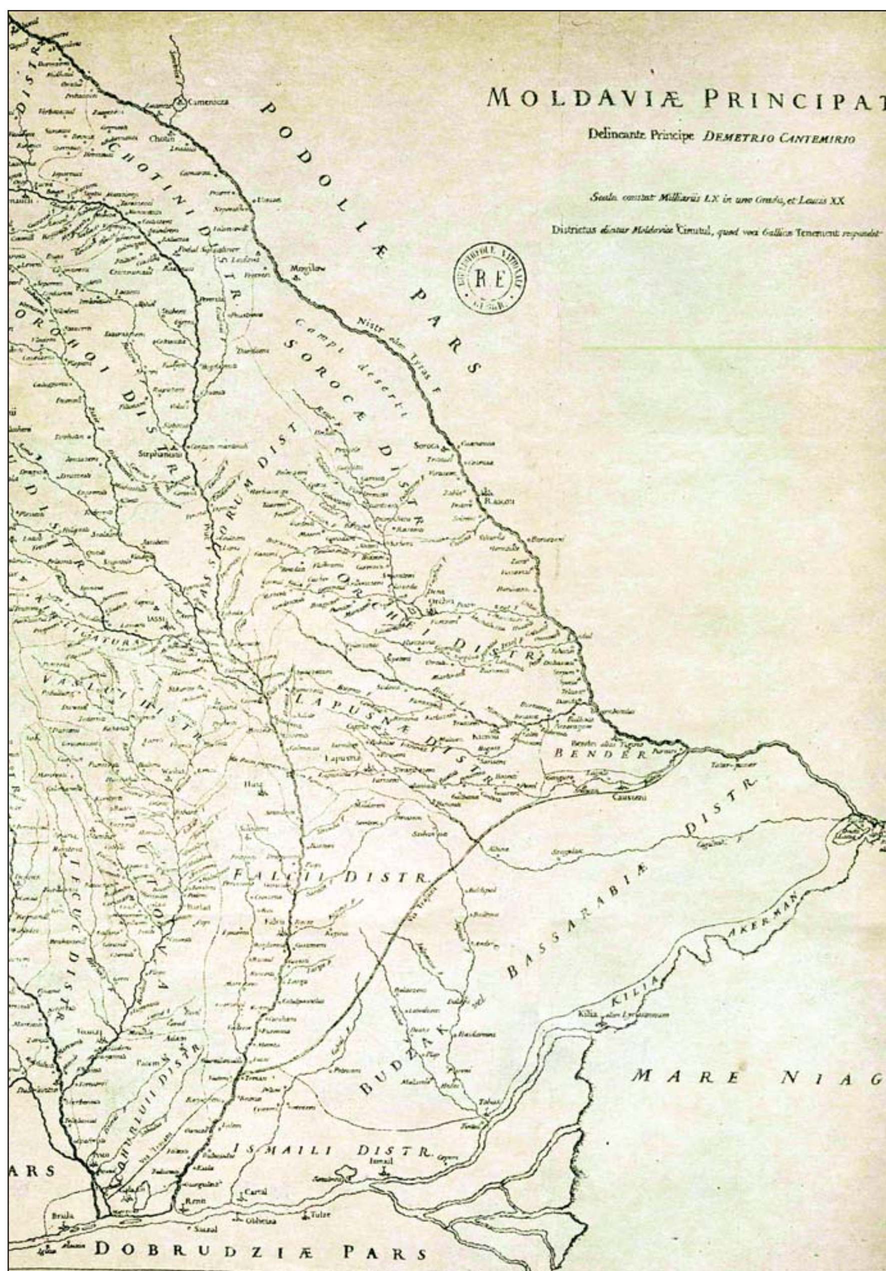
163 Al. Philippide, *Originea românilor*, vol. 1, Iași, 1923, p. 727; vol. II, Iași, 1927, p. 350-360 și urm.

164 N. Djuvara, *Thocomerus – Negru Vodă. Un voivod de oroine cumană la începuturile Țării Românești*, ed. a III-a, București, 2009, p. 31.

165 Vezi de ex. C. M. d'Ohsson, *Histoire des Mongols, depuis Tchinguiz-Khan jusqu' a Timour Bey ou Tamerlan*, tome 2, Adamant Media Corporation, 2006 (reprintare a ediției La Haye et Amsterdam, 1834), p. 128 & sqq.

166 N. Drăganu, *Românii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei și a onomasticei*, București, 1933, p. 520-550; I. Conea, *Basarabii de la Argeș. Despre originea lor teritorială și etnică*, București, 1935; S. Oța, *Populații nomade de stepă din Banat (secolele XI-XIV) I. Pecenegii și cumanii*, în „Prinos lui Petre Diaconu la 80 de ani", volum îngrijit de Ionel Cândea, Valeriu Sîrbu și Marian Neagu, Brăila, 2004, p. 494.

167 N. Iorga, *[Recenzie: I. Conea, Basarabii din Argeș, despre originea lor teritorială și etnică, București, 1835]*, în „Revista istorică", XX, 1936, 1, p. 84.

Basarabia în harta Moldovei de Cantemir, ediția 1738

în Transilvania în urma invaziilor succesive ale cumanilor și tătarilor, care au forțat deplasarea spre aceste regiuni, mai întîi, la sfîrșitul secolului al XI-lea și începutul secolului al XII-lea, a unui mare val de pecenegi, iar în ajunul invaziei mongole, a unui val și mai mare al cumanilor.

„Eroarea de procedură", pe care Hasdeu i-o reproșează lui Cantemir, în sensul că acesta nu ar fi știut de părerea că numele Basarabiei ar fi apărut de la acela al Basarabilor din Țara Românească era superfluă, deoarece în *Istoria creșterii și descreșterii Imperiului Otoman* autorul critică această părere atunci cînd observă că în unele hărți ungurești Basarabia este arătată ca parte a Munteniei, pe motivul ușor de înțeles că aceasta din urmă era vasală a Ungariei, ceea ce vroia să spună că autoritatea regilor unguri se întindea și asupra acestui teritoriu. „De cîte ori arunc ochii asupra chartei Ungariei, observa el, totdeauna mă prinde mirarea cît de absurd și eronat se vede acolo delimitate limitele Romaniei (Țării Românești – *I.Ț.*) și Moldovei; și n-am văzut chartă nici veche și nici modernă, care în privința aceasta să nu fie plină de cele mai groase erori. Așa p.e. cetățile Kilia și Akkerman se pun în Romania, pre cînd ele niciodată nu i-au aparținut; ele se țin de Moldova și sînt în distanță de mai bine de trei sute de mile de la confinele Romaniei"[168].

Referirile din *Hronicul* la retragerea Basarabilor pruto-nistreni în Muntenia și implantarea acestui nume în noul teritoriu nu sînt singurele mărturii întîlnite la Cantemir despre basarabenii dintre Prut și Nistru. Într-un comentariu asupra lui Nicetas Choniates despre invazia hunilor dincoace de Nistru, el interpolează un citat dintr-o lucrare puțin cunoscută, *De rebus Hungariae*, a unui istoric italian la fel de obscur, neapolitanul Michele Riccio: „Hunii au cotropit mai întîi ținuturile goților (geților – *I.Ț.*), apoi pe bessi (numiți de alții «basarabeni»), pe sudali și amîndouă Cumaniile, adică cea Albă și cea Neagră, care se numește acum Moldova"[169]. Dincolo de confuziile privind besii și sudalii, ca și cea referitoare la amplasarea Cumaniei Albe, acest autor sugerează ideea, oarecum firească, după care cucerirea Cumani-

---

[168] Dimitrie Cantemir, *Istoria Imperiului Otoman*, p. 177.

[169] Idem, *Historia moldo-vlachica*, p. 363. Din voia autorului sau din vina traducătorului, relația citatului cu contextul din varianta în limba română a acestei scrieri nu este destul de clară, de aceea reproduc în original contextul exact care cuprinde și fraza citată în text: „*Ad finitimos Scythas traiecerunt*". *Sub Scythiarum nomine intelligit tum Scythas Comanos (qui sub illo tempore, ut in Corona de Ungariae historia(e) leginius, aut in parte, ‹aut› in tota Moldavia habitabant: „Hunni, inquit, primum Gothorum regiones occuparunt, deinde Bessis (Bessarabi allii‹s› dictos), Sudalos et utramque Cumaniam, scilicet albam et nigram, quae Moldavia nunc appellatur), tum reliquos transdanubianos Valachos*".

ei, înțelegîndu-se prin aceasta teritoriul viitoarei Moldove, a început cu supunerea locuitorilor din partea estică a acestui teritoriu, numiți basarabeni. În *Descrierea Moldovei* se află o trimitere la istoricul polon M. Bielski, care zicea „că neamurile pecinicilor (pecenegilor – *I.Ț.*) și polovților erau lituanieni care, după ce ieșiră din părțile strîmtorii cimeriene, au legat mai întîi prietenie cu genovezii, care stăpîneau peninsula (Crimeii – *I.Ț.*), și că aceștia, împreună cu moldovenii și basarabenii, au ridicat cetățile Mangopa, Cherci, Azov, Caffa, Chilia sau Achilia, Moncastrum și Tîrgoviște"[170]. Lăsînd la o parte cele cîteva inadvertențe, ca originea pecenegilor, cumanilor și lituanienilor, participarea moldovenilor la construirea cetăților de la Marea Neagră sau a Tîrgoviștei împreună cu genovezii, citatul conține două elemente foarte importante pentru tema de față: referirea la basarabeni, enunț care vom vedea îndată că se potrivește foarte bine cu mărturiile unor surse străine, și – ceea ce e încă mai semnificativ - menționarea acestora alături și aparte de moldoveni. Așadar, nu mai poate exista nici o îndoială că basarabenii menționați în sursele medievale străine nu puteau fi alții decît locuitorii din spațiul pruto-nistrean, eventual și de pe malul stîng al Nistrului. De aici vine și numele de Basarabia pentru acest teritoriu. Astfel, constatăm că atunci cînd Cantemir vorbea despre Basarabia și basarabeni ca despre niște nume care luaseră naștere în realitățile pruto-nistrene anterioare invaziei mongole, el se baza pe fapte sigure, culese din surse ce meritau toată încrederea. Altfel spus, pe vremea cînd apăruseră aceste surse, fiind vorba în special de secolele XV-XVII, exista deja o tradiție istoriografică cu privire la Basarabia, fie și destul de firavă, după care în timpurile foarte vechi aceasta era concepută aparte, ca teritoriu și comunitate umană.

Faptele invocate de Cantemir în favoarea unei Basarabii ce ar fi existat încă în ajunul invaziei mongole, precum și a numelui de basarabeni pentru populația pruto-nistreană din acea vreme își are confirmarea în cronicile

[170] Idem, *Descrierea Moldovei*, p.32. Nu am reușit deocamdată să identific acest citat cu locul corespunzător din cronica lui M. Bielski. Există o referire la cumani privind legătura lor cu cetățile genoveze din Crimeea (Marcin Bielski, *Kronika polska*, vol. 2, Warszawie, 1830, p. 80), dar nu și la moldoveni și basarabeni. Citatul corespunzător din originalul *Descrierii Moldovei* este următorul: *Pieczinicow et Polowcow esse Lithvanos, qui postquam ex partibus Bosphori Cimmerici, prius amicitiam cum Genuensibus Chersonesum tenentibus iniisse, eosdemque Genuenses cum Moldavis et Bassarabis condidisse urbes Mancob, Kerkel, Krym, Azow, Kafam, Kiliam, sive Achilleam, Moncastrum et Tyrgaviscam* etc.: idem, *Descriptio Moldaviae*, p. 23-24. Evident, *Tyrgaviscam*, indiferent că e sau nu un nume corupt, nu poate avea nici o legătură cu Tîrgoviște, cum i s-a părut traducătorului român, aceasta fiind o așezare medievală tîrzie și avînd nume slav.

polone, acestea fiind cea mai informată și, prin urmare, cea mai credibilă sursă asupra istoriei medievale timpurii a spațiului est-carpatic. Materialele consultate de Cantemir, cum ar fi cronica lui Bielski, pe care o citează în *Descrierea Moldovei*, sau istoria lui Michele Ritius, menționată în *Istoria moldo-vlahică*, fondată în acest loc tot pe surse polone, trimiteau, la rîndul lor, la scrieri istorice și mai vechi; anume acestea din urmă au pus începutul tradiției privind existența unei Țări a Basarabiei pe vremea cumanilor. Printre ele, cea mai cunoscută este *Cronica pe scurt a Poloniei*, scrisă pe la 1395[171] de un arhidiacon anonim din Gniezno[172]. Istoricul german F. W. Sommersberg semnala, în 1730, un fragment din această cronică referitor la anul 1259, în care erau relatate foarte pe scurt evenimentele legate de un nou atac al mongolilor, împreună cu cîțiva aliați de-ai lor, asupra Poloniei: *Tartari subjugatis Bessarebenis, Lithwanis, Ruthenis et aliis gentibus, Sandomirz castrum capiunt*[173]. Aceasta nu este singura sursă referitoare la evenimentul din acel an, în care sînt menționați basarabenii; bineînțeles că ea nu este o sursă primară, dat fiind momentul foarte îndepărtat al scrierii ei față de data consumării evenimentului, au exsitat alte mărturii scrise, mult mai vechi, pe care se fondează cronica din Gniezno, ca și alte informații documentare din aceeași perioadă, cercetate nu numai de Sommersberg,

---

[171] T. Hotnog, *„Bersabeni" din Cronicele vechi poloneze*, în „Arhiva", XXXIV, 1927, 2, p. 76.

[172] Chestiunea privind paternitatea acestei cronici, respectiv cum s-a numit acel arhidiacon, nu a fost, din păcate, studiată aproape deloc. Despre anonimul călugăr din Gniesen nu se cunosc decît doar cîteva date contradictorii: v. de ex. F. Bentkowski, *Historya literatury polskiey*, II, Warsyawie/Wilnie, 1814, s. 708. Nu se știe deocamdată dacă nu cumva acest autor anonim a fost Janko din Czarnków, un destul de cunoscut arhiadiacon de Gniesen, care a scris o cronică ce cuprinde anii 1333-1384: J. J. Lerski, P. Wróbel, R. J. Kozicki, *Historical dictionary of Poland*, 966-1945, Westport, 1996, p. 222; J. Krzyzanowski, *A History of Polish Literarture*, Warsaw, 1978, p. 7; A. Vauchez, R. B. Dobson, A. Walford, M. Lapidge. *Encyclopedia of the Middle Ages*, vol. 2, 3d. ed., Chicago, 2000, p. 303; A. Burguière, *Diccionario de ciencias históricas*, Madrid, 1991, p. 549. Argumentul forte care l-ar avantaja în mod sigur pe autorul cunoscut ar fi referințele sale la unele fapte petrecute înainte de 1333, cum de altfel se practica în toată cronistica medievală. O mărturire în plus ar fi și faptul că istoria sa se află în Monumenta Poloniae Historica/Pomniki Dziejowe Polski, tom II, Lwow, 1874, din care fac parte și alte cronici din perioada respectivă.

[173] F. W. Sommersberg, *Silesicarum rerum scriptores aliquot adhuc inediti*, II, Lipsiae, 1730, p. 82. „Bessarabenis" este forma cea mai răspîndită a acestui nume din cronica din Gniezno, în special în literatura istorică germană, dar și în cea poloneză: v. de ex. A. Naruszewicz, *Historia narodu polskiego*, vol. VII, Lipska, 1836, c. 29 (nota). B. P. Hasdeu, care a cunoscut această lucrare, folosește aceeași formă: B. P. Hasdeu, *op. cit.*, p. 118. Cf. *Arhiva* (Iași), XXXIII, 1926, 1, p. 62. Ortografierile latine variate ale numelui „basarabeni", atribuite cronicii din Gniezno, s-au explicat prin existența mai multor còpii ale manuscrisului.

ci și de alți istorici, în special polonezi și germani, ca J. Lelewel[174] sau J. S. Semler[175]. Anume aceste date constituie firava tradiție istoriografică menționată puțin mai sus. În alte surse polone din secolele XIV-XVl numele basarbenilor este redat uneori într-o ortografie mai mult sau mai puțin diferită. Astfel, o informație asemănătoare și totodată parțial diferită se află într-o altă cronică polonă, numită a Sf. Cruci: *Anno Domini 1259 Tartari subjugatis Bersabeis, Lithwanis, Ruthenis et aliis gentibus castrum Sandomiriense capiunt*[176]. Prima idee sugerată de informațiile de acest gen este relația strînsă a numelui cuman Basarab cu numele *basarabeni* (Bessarebenis/Bersabeis) din cronicile polone. Sugestia este confirmată fără putință de tăgadă de unele din aceste cronici, precum și de anumite surse maghiare, în care numele de basarabeni este înlocuit de cel cu cumani (numiți în unele cazuri *kipčiaki*, iar în altele *polowzer*)[177], asta însemnînd că cele două nume erau sinonime. Observăm, astfel, la A. Naruszewicz, care îl citează pe Dlugosz: *Ante festum sancti Andreae introierant Tartari cum Pruthenis, Rutenis, Comanis et aliis gentibus* etc.[178]

Constatăm, așadar, că în cronicile care povestesc despre evenimentele din secolul al XIII-lea numele *basarabeni* și *cumani* erau sinonime. Această identificare se explică prin faptul că, așa cum am văzut mai sus, Basarab este un nume de origine cumană. Nu se cunoaște vreo ramură a cumanilor care să fi avut un astfel de nume, de aceea trebuie să acceptăm că la început acesta a fost numele propriu al unei căpetenii cumane, poate chiar al unei întregi dinastii, de vreme ce specialiștii au tălmăcit numele Basarab drept *tată dominator* sau, altfel, cel care subjugă, stăpînește[179]. Acest nume, cu timpul, s-a putut transfera, așa cum s-a întîmplat adeseori în istorie, asupra întregii comunități cumane sau, în orice caz, asupra aceleia care se afla în vecinătatea sudică și sud-vestică a Poloniei, odată ce basarabenii sînt menționați în sursele medievale polone timpurii. Al doilea lucru pe care referin-

---

[174] J. Lelewel, *Polska wieków średnich*, I, Poznan, 1855, c. 69 & sqq. Sînt analizare aici și cercetările lui Sommersberg și ale lui Semler în această chestiune.

[175] Aceste cercetări i-au fost cunoscute și lui B. P. Hasdeu: v. *op. cit*., p. 115-116, 238.

[176] Apud T. Hotnog, *op. cit*., p. 69. Este citată sursa *Monumenta Poloniae historica/Pomniki dziejowe Polski*, tom III, Lwow, 1878, p. 73.

[177] *Ibidem*, p. 72; L. A. Gebhardi, *Geschichte des Reichs Ungarn und der damit verbundenen Staaten*, II, Pest, 1802, p. 112; I. A. Fessler, *Die Geschichte der Ungarn*, II, Leipzig, 1848, p. 603.

[178] A. Naruszewicz, *Historya narodu Polskiego*, IV, wyd. K. J. Turowskiego, Krakow, 1860, p. 49.

[179] L. Rásonyi-Nagy, *op. cit*., p. 221 sqq.

țele din cronici la basarabeni cer să fie lămurit este legătura acestui nume cu Basarabia pruto-nistreană. Se cunoaște de mai multă vreme că într-o serie de surse din secolul al XIII-lea, ca însemnările unor călători sau documente ale curiei papale ori ale cancelariei regale a Ungariei, Moldova este numită Cumania. Documente de mai tîrziu referitoare la episcopatul Milcoviei, din prima jumătate a secolului al XIII-lea, foloseau curent expresia *Moldavia olim Cumania dicta*[180], adică Moldova care odinioară se numea Cumania. Evocînd tradiția istoriografică polonă referitoare la teritoriul est-carpatic, *Cronica Moldovei de la Cracovia*, scrisă pe la începutul secolului al XVII-lea, spune clar că, înainte de a se numi Moldova, aceasta avea numele de Cumania[181]. Era și firesc ca trăitorii în acest spațiu, inclusiv românii, să poarte numele de cumani, deci și de basarabeni. Acest fapt ne face să înțelegem de ce Gh. Șincai, care consultase variate scrieri despre realitățile din spațiul est-carpatic în primele secole ale mileniului II îi numește pe românii care locuiau aici cumani[182]. Din aceste constatări rezultă cu toată claritatea că între Basarabia și Cumania, ca nume și realități istorice, există o legătură foarte strînsă, ceea ce înseamnă că numele de Basarabia este un rezultat al dominației cumane în spațiul care poartă acest nume. Trebuie însă să ne aducem aminte că, așa cum observa Cantemir, citîndu-l pe M. Bielski, cel puțin unele cronici polone făceau deosebirea dintre moldoveni și basarabeni; cei din urmă nu se puteau afla decît în partea estică a Moldovei, cum se vede, între altele, la fel de bine și din unele scrieri cantemiriene.

Toate datele acestea demonstrează că referințele disparate ale lui Cantemir la Basarabia și la basarabenii din timpurile foarte vechi, cu mult anterioare ocupației otomane a Țărilor Române, nu sînt deloc întîmplătoare. Ele sînt confirmate de unele surse pe care el le-a consultat și de altele care nu i-au fost cunoscute. Tocmai de aceea observația lui că Basarabii din Țara Românească sînt orginari din ținuturile pruto-nistrene, și nu invres, cum se încăpăținează să susțină o bună parte a istoriografiei, fără să aibă pentru asta nici un argument credibil, nu mai poate fi trecută cu vederea sau tratată, în cel mai bun caz, cu condescendență.

Anuarul Muzeului literaturi române, Iași, III, 2010, p. 15-24.

---

[180] J. Benko, *Transilvania, sive magnus Transilvaniae principatus, olim Dacia Mediterranea dictus*..., Viena, 1781, p. 32 & sqq.

[181] *Cronica Moldovei de la Cracovia (secolul XIII – începutul secolului XVII). Textul inedit al unui autor polon anonim*. Studiu introductiv, ediție, note și bibliografie de Constantin Rezachevici, București, 2006, p. 129.

[182] Gh. Șincai, *Opere I. Hronica românilor*, tom I, București, 1967, p. 340, 343, 350, 361, 380, 381, 395-397, 405, 418, 428, 434, 437.

BESSARABIA DESCRIPTION
The territory between the Prut and Dniester in historical evolution

I. Historiographical tradition concerning the name and status of the territory between Prut and Dniester.

Undoubtedly, the history of Bessarabia can be considered one of the less fortunate themes of historical research. Although in ancient times this land was the site of passage, a site of confrontation, or even, for some longer or shorter periods of time, the stationary place for many populations, which have significantly influenced the history of Europe, and some of them the history of Asia, i.e. the Scythians, Persians, Greeks, Romans, Goths, Slavs, Byzantines, Pechenegs, Cumanians, Tatars and others. Later it was one of the largest Romanian-inhabited territories, and afterwards it has been for longtime a topic of great interest to the European political agenda, especially in the nineteenth century and the first half of the twentieth century. Finally, despite the fact that during the two World Wars the territory served as a theater of military confrontation landslide, and also political, Bessarabia did not manage to become even today a priority topic of historical researches.

1. The name

The origin of name Bessarabia is not quite clear. It's true though that there is not a big controversy over this matter, but the lack of the adversarial debate on this question cannot be explained by the fact that the matter had been cleared itself, but rather because of poor research that doesn't provide consistent material for such debate. Two points of view became prevalent throughout time. One of them, the most ancient, tributary to the classical and romantic models in historiography, argues that the name of Bessarabia comes from the name of the Thracian tribe of Bessi. Dimitrie Cantemir had a similar opinion, even though he didn't articulate it very clearly. He used to refer to the Latin poet Ovidius or

Matheus Praetor, in whose works he found the phrase: "Bessi, and today are called Bessarabians, i.e. those who live in Bessarabia". Much more clearly will later be Gheorghe Șincai, who had expressed his opinion in the following way: "Might be that the Bessi from Thracia, the place where they used to live, have settled in the lands of Old Dacia, which is now called Bugeac, and that from their name (i.e. Bessi- I.Ț.) is (this region - I.Ț.) known as Bessarabia". This opinion, although poorly supported by historical documents and increasingly neglected by the newer researches, was yet maintained for a long time, so in a late nineteenth century description of Bessarabia, one could read the following: "Bessarabia itself, or Bugeac, was named Bessia in the remote antiquity, from Bessi people who lived before Christ's birth with the Dacians on the Danube, the Prut and Dniester River and the Black Sea, and which the Roman poet Ovidius, exiled by Augustus on the coast of the Pontus Euxinus, evokes in his words "Vivere quam miserum est inter Bessosque". But beyond these observations concerning the relationship between the ancient Bessi and the name of Bessarabia, there is one observation that requires the most careful examination. Referring to the events that took place in the eleventh century in the Byzantine Empire, the Russian historian G. G. Litavrin notes that Byzantine sources of that time-frame appointed the Vlach population by the name of Bessi. It is known that the Byzantine historians were well informed about the Thracian numerous tribe of Bessi, whom they considered to be the ancestors of the Vlachs, so there are all grounds to suppose that the name of Bessi used to refer also to the Vlachs situated north of the Lower Danube, and so it is possible, hypothetically, that this is how the term of Bessarabia appeared. This seems to be the most plausible explanation of the belief that the name of the historical region would come from Bessi. But one must express as clearly as possible his reserved attitude towards such an opinion, as when consulting the Byzantine sources we observe that the identification of the Vlachs with the term Bessi is met rather rarely, a fact also noticed by Litavrin. This reserved attitude must be retained not only because of the fact that they had disappeared at the time the first records about Bessi appear in medieval historical documents, but also because their numerous tribe used to live in a place south of Balkans, a place situated at a great distance from the space between the Prut and Dniester river.

I must observe that the relationship between the names of Bessi and Bessarabia also knows a different approach, an approach that arised from

the very high interest shown by the historians of the medieval time-frame towards Pechenegs who were designated by the same name of Bessos just like the ancient Thracian tribe. There were some attempts to validate such views back in the old historiography. The famous german historian, F.J. Sulzer, for example, tried to prove that the Pechenegs redeemed from Cumans a large number of Arab slaves with whom they had lived in the space between Prut and Dniester: from the joint name of Bessia and Arabia, he argues, the name Bessarabia was born. Of course, such interpretations cannot be taken too seriously, but must not be overlooked either.

Since, as it is well known, the name Bessarabia is refered not only to the area between Prut and Dniester, we must remember that there were numerous attempts to find its origin. Those attempts were often cheap, such as the review of known toponyms and anthroponyms from the space situated east of Prut, in other cases by examining political realities and geographical areas to remote from the places and times which we discuss, or by reference to the various languages and folk tradition.

Besides the opinion stating that the name of Bessarabia originated from that of Bessi/Bessos, there is also another point of view, dominant in historical science, the one arguing that the name of Bessarabia derives from the dynastic name of the first rulers of Walachia - Basarabs. Those supporting this theory rely on the supposition that Basarabs ruled a portion of territory in the far south of the area between the Prut and Dniester, with the port of Chilia as its core. This point of view is based especially on the titles bared by some rulers of Walachia, most relevant being the reign of Mircea the Old. Under such perception was crystallized the view that the most undeniable evidence of Walachian rule over Chilia would be a document dating from 1404-1406 and in which we find the following: ”I, Mircea great ruler and prince…of the whole Ungrowlachia and of the lands across the mountains, and towards the Tatar lands, and duke of the Almaș and Făgăraș, ruler of the banat of Severin and Podunavia both parts throughout, even down to the Great Sea, and the ruler of the city of Dîrstor”. Starting with Hasdeu, who often tried to force the documents to reveal something else that they truly suggested, many researchers have interpreted this sources as a meaning that Mircea was the ruler of the both sides of the Danube to the Black Sea, and therefore, the ruler of the southern end of Bessarabia. It was thought that such a belief would be favored by those three formulas that long ago have raised the interest of N. Iorga. Those formulas are: ruler "towards the Tatar lands", "on the both sides throughout Pudonavia" and

“to the Great Sea”. The phrase “on the both sides throughout Pudonavia” indeed corresponds to the fact that according to some information, which is not very clear, at the begging of XVth century Mircea had a brief period of glory, a time when he could probably rule not only the Wallachian bank of Danube, but even the portion South of the river mouths, and that could justify the title “ruler…down to the Great Sea”. But all these are nothing but suppositions and not certain realities. Anyway, this phrase does not provide us the certainty that he ruled the territory north of Danube’s mouths, which should be mentioned in the document just like the stronghold Dîrstor from Dobrogea. Therefore, the conclusion that this source should prove that the territory situated on the left of Chilia branch was a part of Walachia is only an assumption which is not based on a reliable documentation. In general, it is important to remember that the document quoted above is a protocol formula seeking to outbid the authority of the ruler, so it is contraindicated to be interpreted as a reflection of reality. It is not in vain that Iorga, after reviewing some titles assumed by Mircea the Old, would express doubts concerning the persuasiveness of such evidence of doubtful Wallachian rule north of Danube’s mouths. Similar formulas had accompanied the names of Mircea’s predecessors or successors; in general, the formulations of this kind are typical for the title of the crowned heads, and usually were inconsistent with the reality. Those title formulas were, as it is known, of Byzantine inspiration, just like all the royal houses from Balkan area and Russian principalities - that were in their initial stage under the influence of Byzantium – had.

There has been very much focus on the formula “on to the Tatar lands” from the title of the Basarabs princes from those who wanted to see it as a proof in favor of a hypothetical Wallachian rule in the southern space between Prut and Dniester and even the whole southern Moldova in general. According to some researchers, “Tatar lands” or “Tatar countries” were not situated in eastern Walachia and southern Moldavia, as often thought, but would have included Northern Dobrogea, the mouths of the Danube and Chilia with an adjacent territory which was, of course, impossible to identify. A completely different idea about this phenomenon, very clearly expressed, results, for example, from the privilege which Alexander the Good granted to the merchants from Lwow in 1408 and which was renewed by Stephen II in 1434, and Petru Aron in 1456. The document says that whoever of those merchants “travels to the Tatar lands” is to pay the custom taxes at Suceava, Iași, and Cetatea Albă. In other variant we find the fol-

lowing: "whoever travels to the Tatar lands (will pay – I.Ţ.)…at Suceava… at the borough of Iași...at Lăpușna...and at Cetatea Albă". The same document contains a no less relevant passage: „And whoever carries cattle to Tatars <will pay> at the main customs, in Suceava, four grosz (polish coin – I.Ţ) for each cow, and in Iași two grosz, and in Tighina two grosz, and for a hundred sheep one must pay in Suceava sixty grosz, in Iași thirty grosz and in Tighina thirty grosz. These were the customs for those who traveled to Tatars". It is important to remember that the document speaks about the Tartars, and not „Tatar lands", (тємъ кто идутъ до татаръ). I would also add that the text repeatedly mentions Tartar goods (татарскыи товаръ), including silks, incense, pepper, Greek wine, brought of course from outside the Romanian territory, the territories from East and South that were mastered at that time or in the past by the Tartars. Back then, during that time-frame, there were no more Tatars in Moldova, so the phrase "at Tartars", or, used more rarely – "the Tartar lands", refer to a non-existing reality in this part of the country so that when one said he would travel from Suceava to the Tatar lands it actually meant that he would have to follow the path to the East and especially south-eastern Moldova, or even further, beyond the Dniester. Therefore, the phrases "at Tartars" or "towards the Tartars lands", which are met frequently in official documents of the fourteenth and fifteenth centuries from Romanian Countries and Hungary, as in Papal correspondence, do not indicate a specific area, but a direction toward lands once occupied by the Tartars to the east of the Carpathians, or rather, as the privilege of 1408 clearly shows, the space actually possessed by them beyond the river Dniester.

I would also add a detail also clear enough on this subject: when Bonifinius told us about the departure of Bogdan from Maramures in order to reestablish the Moldovan principality to the east of the Carpathians, he said: Bogdan Valachorum Princeps, qui destituta Tartarorum vicinitate, Moldauia, quae interior Valachia est, etc. Thus, back then, the little principality of Moldavia was told to be in the vicinity of the Tartars, though it was well known that it was surrounded by Romanian lands. Nor we can overlook the observation of the great French geographer and cartographer J.-B. d'Anvile who noticed that the maps dating from late medieval and modern era name the surroundings of north-western coast of the Black Sea, from the mouth of the Danube till far beyond Dnieper, Little Tartaria. We also must remember that beginning with the late fourteenth century, the southern Bessarabia was part of the Moldovan state, meaning that "the

Tartar lands" remained beyond the Dniester. The same opinion expresses Dimitrie Cantemir when referring to Tartaria in his narration about the Trajan's Wall, which, he says, after it passes Căușeni and "crosses the entire land of the Tartars, it ends at Don river" (Fossa Traiani imperatoris, hodie etiam sui conditoris nomen retinens ‹...› inde simplici vallo per totam Valachiam et Moladviam transit, Hierasum ad paganum Trajan dictum, Botnam ad oppidumCauszen secat, transactaque tota Tartaria ad Tanaim flumen desinit).

Therefore, the formula "towards the Tartar lands" in the title of the Bassarabs has absolutely no relevance to the relationship between Wallachia and the area between the Prut and Dniester or the southern part of Moldova in general. Once we convince ourselves that there is no reliable evidence about a possible rule Wallachian in these areas, it is natural to wonder on what relies the insistence of most of the Romanian historiography. Based on the information we have on the matter, I believe there are two reasons which caused and still fuel this conception. The first reason is the consonance between the names of Bassarabs and Bessarabia: knowing that the first rulers of Wallachia were the Bassarabs, it was not difficult to assume that the name of a region could be derived from the name of a dynasty; it was a difficult but worthy task for historians, prove the validity of such assumption. This argument would be brought in discussion by Iorga since 1899: "Even more important than all the other arguments regarding the possession of southern Moldova by wallachians is the persistent name of «Bessarabia» itself, a name which the region held up till very late. The rule of Bassarabs in this area must have been more than a transient accident, since the name remained so well rooted in this neighboring country". The simple mention of the name Bessarabia referring to the southern extremity of the space between Prut and Dniester was enough to be an undisputable proof of Wallachian rule; Iorga could not imagine, nor admit, that this name could mean something else than such a rule. Yet the main reason of such a persistent insistence in the past and still in the present on the idea that the name of this eastern Romanian province comes from Wallachian Bessarabia was not the coincidental names, even if this was what gave it the start and is sustained by famous historians, but the main reason is the opinion that was launched in national historiography beginning with Dimitrie Cantemir, and which stated that at the beginning the two Wallachias, i.e. Moldova and Romanian Country, had been in fact one (Wallachia=former Dacia), and this suggested that sooner or later, it will be once again the way

it was. Generously fueled with the natural sense of attachment to national values, that reason was bound to make a successful career in Romanian historiography, since it says that the ideal of national unity has always been present in Romanian consciousness since the emergence of the first Romanian state, in south of Carpathians. "The tendency of the new state to include the Romanian population east of the Carpathians in its borders, writes Ș. Papacostea, was one of the manifestations of this basic impulse". The Romanian Country, he will write elsewhere, from the beginning has "claimed the supremacy in the unity made on ethnic principle" which meant that "the emergence of the first Romanian state has prepared the liberation of Romanians from foreign domination.

One cannot say that these beautiful thoughts could not find confirmation in some historical sources, if those sources would be presented in the light of such encouraging beliefs, but it is not less true that such assumptions seem more suited to a political and ideological debate.

2. The territory east of Prut named Bessarabia

Depending on the period, the name of Bessarabia which refers to the territory between Prut and Dniester has two contents in historiographical tradition. The first refers to the whole territory between the two rivers, near the southern border of medieval Poland and up to the mouths of the Danube and Black Sea. In general, this content refers to Bessarabia from 1812 and up to its disappearance as separate historical province in 1940. What is less known is that, judging by some historical sources, including some writings of Cantemir, such an understanding of Bessarabia was also reported in earlier periods, starting with the emergence of the Moldovan state, or even before the foundation of medieval Moldova. His most famous work, Descriptio Moldaviae, contains the first almost complete mention about the location and configuration of this territory in the Middle Ages. "In olden days, he says, Moldova was divided into three parts: the Lower, Upper and Bessarabia, which included, all three of them, 23 smaller districts. But as the time passed, when Bessarabia fell under Turkish rule, and by the betrayal of the ruler Hero or Aron the city of Bender and four provinces in passed in the hands of the Turks, the rulers of Moldova remained with only 19 provinces, and those not even integral". This fragment of text is very interesting, but if the facts alleged in it are not examined carefully and are not confronted, it looks confusing and contradictory. Thus, the mentioning of the moment of Bender occu-

pation in 1538 - without the story of “ruler Aron” having any relevance to this event - as the beginning of the history of Turkish Bessarabia (if we disregard that the Ottoman military administration was present in Chilia and Cetatea Albă more than half a century ago), as if it wants to show that about a territory with such a name one can talk only beginning with that date. On the other hand Cantemir is very clear about the fact that Bessarabia, as a territory with this name already existed before that date, along with the other part of Moldova, the one divided into Upper and Lower Country. Although we know that back then Moldova was not divided that way, and that this phenomenon occurred only by the middle of XVIth century, but when it did, the Lower Country included almost all of Bessarabia, except the district of Hotin. But Cantemir says it bluntly that until the Ottoman occupation of Bessarabia, which he sometimes calls the country (Principatus) alter any part of the country (regio), though considered part of Moldova, however, was separate region (perhaps in some administrative way) from the other two parts of it. The Romanian translator has correctly translated the Latin word olim from the original text of the book as “the olden days”, an expression suggesting in both languages the idea of a distant historical period and which, in the case mentioned by Cantemir, covers the period preceding the start of the sixteenth century. There are also other references in Descriptio Moldaviae which show that the sources used for writing - because it is beyond any doubt that this is a book based mainly under other writings, and very little research is done on the basis of personal observations on the spot – suggested Cantemir the idea that Bessarabia was the whole territory between Prut and Dniester, a territory more or less detached from the right of Prut Moldova. Thus, in one place he speaks of Bessarabia as the part of Moldova neighboring with “polish Ukraine”, which clearly shows that he refers not only to the southern extremity of this territory. Somewhere else he mentions Bîrlad as the administrative center of the Lower Country, and this fact, knowing his remark reported above regarding the division of Moldova, confirms, indirectly, the tradition of territorial-political separation of the lands divided by the Prut river. We see, therefore, that these references support the hypothesis of a very old Bessarabia, clearly older than the Turkish one established at 1538 and which would be the whole southern part of the territory between Prut and Dniester under direct Ottoman control from the river Botna to Danube and Black Sea. Highly relevant is the fact that, as Cantemir says, in Middle Ages the term

of Bessarabia – which, as we saw, he sometimes assigns a separate political-territorial status – was not a toponym picked by the scholars from books, but a well known name to the Romanians which lived between Prut and Dniester, which makes it a very old one: the land, he says "bears today, among the people, the name of Bessarabia". But, either because lacking sufficient data, or because the savant prince did not have such a goal in his research, he does not states it definitely, but leaves it rather like a suggestion than an absolute truth. I will write again on this subject towards the end of the study of this topic when I am going to refer to some other writings of Cantemir, from which results that he knew from other historians who wrote before that time-frame, that the region between Prut and Dniester named Bessarabia back in the early Romanian Middle Ages that meaning before the foundation of Moldovan state and during its first centuries of history.

But it is once again Cantemir who provides us with most reliable information, that the name of Bessarabia, in his time, and several centuries before him, referred only to the southern extremity of the space between Prut and Dniester, an area possessed by the Turks and inhabited mostly by Tartars. "This part of the country, says he, was taken by the Turks before the whole country fell to them, and for this reason it no longer under Moldovan rule, although even today the boroughs and villages situated on the banks of the Danube are populated by Moldavians who remained Christian and have to endure the forced rule of Turks and Tartars". He referred specifically to this Bessarabia when he says that: "it contains today four counties, that of Bugeac, that of Akerman, of Chilia and of Ismail" and that it is inhabited by a mixture of population which includes Moldavians, Turks and Tartars. This perception will remain unchanged in the historical tradition, as we will find it unaltered in some writings of the late nineteenth century. So, as it results from his own judgments, Bessarabia of his time-frame contained the southern part of the territory between Prut, Dniester, Danube and Black Sea. He tried to prove that, beginning with the XVIIIth century, there was a separation between Moldova and the territory named Bessarabia, observing that "as one can see clearly on the map (a map made by himself for his book, Descriptio Moldaviae – I.Ț.), today's border of Moldova is on the Prut, from its mouth and till the village named Traian, across the river Botna, and, in straight line, to the mouth of river Bîc, which flows into the river Dniester".

II. Opinion concerning the wallachian rule over Chilia

Chilia is the city most often mentioned in the historical sources from the first centuries of the first millennium. At the end of the fourteenth century and early fifteenth century, it became a bone of contention for those states that sought either to consolidate their position at the Lower Danube and Black Sea, as was the case in Moldova, which had just consolidated its borders in the region, or either to seize the city, this being especially the desire of Turkey and Hungary. Competition for Chilia, on the one hand, and the lapidary and contradictory nature of historical information about it, on the other hand, made it almost impossible for us to find out whose city it was eventually at that time. "The problem of possession of Chilia in the first decades of the XVth century, noted the historian N. Stoicescu commenting on the opinion of A. D. Xenopol and other historians about this matter, is far from being solved". Like most Romanian historians, he believed that this city could belong to Wallachians at some point during that period, but had to admit that "about the possession of Chilia by Wallachian princes has been written much without reaching any final conclusions". So the question still remains open.

There are several facts that have been researched in order to prove that in some years of the XVth century Chilia was under Wallachian rule. Especially P. P. Panaitescu and N. Iorga insisted on an event that occurred in Chilia in 1424. "In this year 1424, in late October, says Iorga, Ioan VII, the son and the coregent of the Byzantine emperor Manuil returns to Constantinople «by parts of the Danube, descending in a particular locality Chilia», from where triremes took him to Byzantiu. Phrantzes, who mentions this event, as Iorga notes, places Chilia in «Great Wallachia», which would be Romanian Country". But in fact, from the narration of the XVth century Byzantine historian G. Sphrantzes results something else than Iorga claims. "At the end of October in that year [1424], mentions briefly the Byzantine chronicle, the emperor Kir Ioan returned to Constantinople from the so called Chilia situated near river Danube, after boats came there from Constantinople [after him]". (Καί είς τό τέλος τοΰ Ὀκτωβρίον μηνός τοΰ λγ¯ου έτους έπανήλθε καί είς τήν Πόλιν άπό τοΰ μέρους τοΰ είς τόν Δανούβίον ποταμόν Κελλίου όνομαζομένου ό βασιλεύς κύρ Ἰωάννης□ άπελθόντων κατέργων άπό τής Πόλεως έκεϊσε). But the source also adds that earlier the prince informed his father, the emperor, throuth a courier who was sent to Hungary, about the fact that he was going „towards Great Walachia (romanian text says it wrong: „Great Țara Românească" – I. Ț.)

and that he (the emperor – I. Ț.) had to send ships to the place named Chilia to bring him home". (Προέπεμψε γάρ από τήν Ούγγαρίαν άνθρωπον άλλόγλωσσον καί αλλο¬γενή, τού έλθεϊν δια της στέρεας μετά πιττακίου ύφειλτου... Καί άναγνούς τό χαρτί, ὃτι καί υγιαίνει καί απέρχεται καλώς καί εις τά περί τήν Μεγάλην Βλαχίαν καί νά άπέλθωσιν εις τό Κελλίν όνομαζόμενον τόπον κάτεργα, ίνα έπάρωσι καί φέρωσιν αυτόν, έχάρησαν μεγάλως). So Sphrantzes does not "places Chilia in Great Wallachia", although from what he writes one can say that this is what he means, but from these facts does not result at all that, from his point of view, Great Wallachia would be the same with Romanian Country (Țara Românească), as Iorga claims and the translator interprets wrongly, mistake that would later make historians to state that "the route used by the emperor Ioan VIII at 1424 passed through Romanian Country, and not Moldova". Later, Iorga would reconsider his point of view and argue that it is Moldova the country of about Sphrantzes speaks in his memoirs, but the majority of the historians have taken this information from Iorga, along with older point of view, and that requires the task of examining it more closely. Actually G. Sphrantzes could not understand the term of "Great Wallachia" otherwise than almost all his compatriots understood and well-informed people of that time-frame did, namely that it was used to designate Moldova, not the Wallachia (=Țara Românească). He could also consider other territory as we shall see later. However it is clear that his statement is not related to Romanian Country (=ȚaraRomânească). Cantemir, who knew the Byzantine historiography, often draws attention in his writings about this matter. When Greeks speak about Moldova, he notes in his Moldo-Wallachian History, "they call it Moldowallachia, Bogdania, but many name it Great Wallachia". From the Byzantine historians this name will be taken over by German, Italians, Hungarians and Poles historians. Thus, Cantemir notes that Moldova appears in the writings of many authors "as Great Wallachia – in Leuncalvius, Bonfinius, Cluverius and others". Quoting Cluverius, he explains that the territory between Transylvania "and Danube was called Small Wallachia, i.e. Mountain Country. And the territory comprised between Small Wallachia and the river Prut, so as between Prut and Dniester and Black Sea, was named Great Wallachia, i.e. Moldova". And if it is true that the term of "Great Wallachia" could refer either to Mountain Country (=Muntenia), just as it could refer to the territory south of Danube inhabited by Romanians, this proves once again that there is no reason why we should conclude that the strongholds of Chilia and Cetatea Albă were part

of Romanian country, if in a source such as the one quoted above they are mentioned as being part of Great Wallachia. Given the circumstances, we would conclude that it is actually Moldova. In this context, a special attention deserves the narration of the Italian scholar Francesco Filelfo, who, at 1423-1424, after staying a long time at Constantinople, was at Chilia and Cetatea Albă, says that those cities were in "Moldova at Euxin". Therefore, what Iorga believed in 1899 that would be the proof that Chilia was part of Romanian Country in 1424, is clearly an argument against his proper point of view.

Another event of the few that have been mentioned to support the idea that Chilia would have belonged to Țara Românească is the issue of so-called Wallachian-Moldovan conflict that occurred in 20s years of the XV century over the possession of this city. Usually, this phenomenon is examined in close connection with the Hungarian-Polish treaty of Lublau, 15 March 1412, then with the meeting in Luck, 23 January 1429, of the Hungarian and Polish kings Sigismund and Vladislav and of Vitold, Great Duke of Lithuania, as well as with the relationship between Hungary and the Teutonic knights.

From these stories it is very clearly seen that Chilia was claimed by the Hungarians, who needed it in order to be able to resist the powerful Ottoman offensive, but also to build up a strong commercial competition against the Venetians, whom they faced on the Dalmatian coast of the Adriatic Sea. To this end negotiations took place with Alexander the Good in order to make him give up the city, it is unclear under what conditions, perhaps not even the removal from the throne being excluded, in case he did not accept this proposal. To "soften" the moldavian ruler, Sigismund caused a false border conflict between him and Dan, whom meanwhile he brought back on the throne. "Sigismund, notes Iorga, could have instigate the ruler who found the borders of his country too narrow, borders which made Mircea the Old content in his last years of life. What is certain is that, as early as 1429, he crossed the border with his Wallachians and several Turks, and began to plunder the territory of Chilia; soon, divided into four parts, the army of Dan continued plundering". So it becomes clear there was no border conflict, as it seeks to prove Iorga (unconvincingly, because the sources he uses contradict him) and the way the historiography after him tries to present the things, but there was applied harassment and intimidation to force Alexander the Good to give up to the Hungarians. Dan does not attack in order to recapture Chila, as would be normal if

he had claimed it as legitimate possession, but only carried out acts of robbery on Alexander's possessions in a raid near the city (the historian quotes: bona ipsius [Alexandri] que sunt circa castram Kylia). Iorga says further that Alexander attacked and overthrew Dan, after which he addressed a complaint to Sigismund and Vladislav, but the emperor Sigismund did not respond. Polish king, however, who was suzerain of Alexander, addressed to his Hungarian ally a letter in which he reproaches the accusations unfounded claims against moldovan ruler, reminding him, among other things, that the Moldovans came on the meeting fixed on the day of St. George and presented the proofs of rights of possession over Chilia, while Sigismund did not send anyone. Therefore the great prince Vitold, as a referee in the conflict, although favoring Sigismund, who had gave him the royal crown in the same year, 1429, was nevertheless forced to conclude that still "the moldovan ruler should master peacefully and quietly the so called castle of Chilia, and of the lands that he possess, as it was said by him". In the end, Vladislav, even though he was very interested to keep the friendship of Sigismund, to make him stop instigating the Teutonics against him, he still names Sigismund the master of the provoker Dan, the one who attacked Moldavian lands. At the same time he refuses to recognize Vitold – who favored very much the Hungarian king – his quality of referee in the matter over the dispute of Chilia, an act that would lead to the deterioration of the Polish-Lithuanian relations. The emperor did not reply neither to this second letter. But there was nothing to answer, since in that same year peace was concluded between Hungary and Turkey, and that made Sigismund lose his interest over the matter of Chilia's possession; moreover, there will be even an improvement of the Moldovan-Hungarian relations. And since previously there had been no real reason for a conflict between Moldavians and Wallachians over the possession of the fortress, Iorga stated naturally: "When Alexander died, the business of Chilia was completely forgotten".

It is clear therefore that there can't be any discussion about a Wallachian rule over Chilia not even at 1426, because there were no grounds for claiming this fortress as a part of Wallachia. The short and irrelevant "border conflict" of 1429 between Moldavians and Wallachians was nothing more than a maneuver of Sigismund's diplomacy who wanted to seize this important strategic point in his attempt to stop the offensive of the Ottomans to his land and control the commerce on the Lower Danube. In fact, as the American historian Daniel Stone noted, the Magyar king tried to re-

vive the old politics of a Hungarian expansion east of the Carpathians, seeking to replace Poland in Moldova and even in Galicia. Meanwhile Turkey has reached once again the Lower Danube. As we know, earlier, in 1420, Sigismund had to cope with an attack of the Turks in Transylvania, via Wallachia of course, so that the business of Chilia was definitely put aside.

The third important factor in a series of basic arguments in favor of the idea of a Wallachian rule over Chilia is connected with the events that took place in Moldova and the Moldovan-Hungarian relations in the years 1447-1448, especially with reference to the role played by John Hunyadi in the development of this relations. Both in earlier times, as well as today, two interpretations over this subject have been dominant. Historians who could never see the XVth century Chilia anywhere outside the Romanian Country have claimed that back then the stronghold was returned to the Wallachians. And that in defiance to historical sources that show clearly that back then the stronghold was taken by Hungarians: дадє Пєтръ Кєлєю град Угром, as quoting from the "Slavo-moldavian chronicle"; Пєтръ жє воєвода... прѣдадє Килиж град Угром, as we can read in the "Putna's first chronicle"; И дадє он Кєлию град Угром, as we finally find out from the "Putna's second chronicle". Those whom, on the contrary, patriotism did not prevent to use a relaxed approach over the problem, using reliable data provided by historical sources, have shown that in fact at that time Chilia came under Hungarian rule, even if there sometimes were present delegates of the wallachian rule, a natural thing since Wallachia was a vassal of the Hungarian crown. Iorga, for instance, wrote a hundred years ago, that "after the concession Petru made,... Chilia enters into possession of Ioan Huniady's Hungarians, whose support and whose tolerance was needed for a rule over Moldova to become possible". Earlier, Xenopol observed: "To thank Hunyadi for helping him become the ruler of Moldova, Petru gives Magyars the city of Chilia" and to soften this blunt statement, he adds "Hunyadi gave it to his relative, Dan III, ruler of Wallachia". Latest researches that have ignored such sentimentalism showed that the passing of Chilia from Moldovan to Magyar possession was determined by the desires of two characters: on the one hand the need of Moldavian ruler Peter II to obtain the support of Hunyadi, back then the leader of Hungary in order to gain the Moldavian throne in the competition with another suitor backed by Poland, and on the other hand a too old desire, expressed at that time by Hunyadi, of the Hungarian state to ensure access to the Black Sea through the city, at a time when the royal

power was very weak in Moldova, and with Ottomans trying to subdue it, after Wallachia had been forced to pay tribute. "In early 1448, writes S. Papacostea on Hunyadi's attitude towards this matter, after taking an expedition to Wallachia, where he installed a prince favorable towards his policy, he did the same in Moldova, where he helped the pretender Petru to obtain the supreme dignity; as the price for this help, the Moldavian ruler ceded Chilia to John Hunyadi who brought a garrison there". This explanation is confirmed by Cromer who says the following: Stephano & Elie fratribus palatinis uita defunctis, huic quidem Romanus, illi uerò Petrus filij in dominatu successerant: ex his Petrus Ioannis Huniadis, qui Vungariam pro Ladislao rege gubernabat, ope fretus Romanum ciecit. Erat autem Romanus consobrinus Cazimiri regis. Eiectus in Podoliam profugit. When, after two years, Bogdan II will claim to the throne of Moldavia against his competitor, Petru Aron, he will also seek the support of Hungarian ruler, and take an oath of allegiance and commitment not to claim Chilia. Finally, when Stephen the Great recaptured the city in 1465, taking it back from Hungarians, Matthias Corvinus launched an expedition in 1467 in Moldova, which sought to recover the city and punish the perpetrator, who, given the Moldavian-Hungarian relations in the past, was considered a vassal by the Hungarian king. But it didn't happen just as the Hungarian king planned, because of the Moldavia resistance which the invader didn't take into account. There is very interesting documentary information dating from 1448, which is indirectly related to the issue of Chilia. In that very year, John Hunyadi took in possession not just Chilia, but also the Wallachian lands of Amlaș and Făgăraș, an action that made Vlad Tepes to protest referring to the Hungarian ruler: "For it is not enough for him the reign of Hungarian country, but he tries to take away my rightful possession and the land of Amlaș and Făgăraș, and his intention is to harm me". But there is not even a hint of dissatisfaction with the Hungarian occupation of Chilia, which clearly shows that the Wallachians had no claims on that city. We see therefore, that the three reasons mentioned above and considered to be the most convincing demonstration of Wallachian rule over Chilia in the early fifteenth century, are not persuasive enough in this regard. There are, of course, other facts, and many other historians who have tried to support this plea, but the results were not anywhere near expectations, and this because of the same reason that there have not been discovered facts to justify such efforts.

III. Finding the origin of the name Bessarabia

Since the origin of the name of Bessarabia coming from the Wallachian Basarabs dynasty did not prove to be persuasive, it was natural to look for another solution. It was clear though from the beginning that the anthroponym Basarab is not completely unrelated to that of Bessarabia. It was important, first of all, to clarify the origin of the name Basarab. If we ignore the less relevant attempts from the XIXth century and the beginning of XXth century (B. P. Hasdeu, D. Onciul, etc), the first attempt in Romanian historiography to answer to this question relying on concrete historical realities was made by Iorga, who obviously was inspired by some earlier writings of European historians, like those of F. W. Sommersberg, J. Thunmann, L. A. Gebhardi and others, who were summarily concerned with the matter. He proved, back in 1919, that the name Basarab is of Cumanian origin, just as Talabă, Toxabă and Tîncabă. In 1927 he will reopen this topic and restate and consolidate his point of view in a chapter of his great historical synthesis, very suggestively titled "Romanian-Cuman symbiosis", which shows that from the coexistence of Romanians and Cumanians for more than two centuries, Romanians inherited not just names of places and people, but also "political influence of the highest order", with a vocabulary that can be observed in Codex cumanicus, a new conduct and even a new articulation of the exterior appearance. His conclusions were later confirmed by special investigations of appreciated scholars like Rásonyi László-Nagy, A. Decei, Gy. Györffy, etc. All these observations are founded on a very impressive amount of historical, linguistic and archaeological data regarding the long time cohabitation of Romanians and Cumanians, and the influence exercised by the Cumanians over the Romanians. The same observations lead to the idea that the Bassarabs from Wallachia and Bessarabia, the territory between Prut and Dniester, have the same Cumanian origin, and since Cumanians were mostly concentrated in the east of the Carpathians, while their presence between these mountains and the Danube river was less significant, it is possible that the Wallachian Bassarabs migrated from East of Prut.

This idea is not completely new. In Romanian historiography it was first formulated by Cantemir, who was relying, of course, on much older information. For example, in his Chronicle of the roman-moldo-wallachian ancientness, we read the following: "And since Leunclavie, with Cureus, the secretary, both famous men among the historians, say that those people named Bessarabians, were not from another kind, nor did they come from

elsewhere, but are a part of the Romanian nation; which is why we can consider that before and after the raid of Batu, some Romanians remained in their homelands, as we said before, mainly in the strongholds from Cetatea Albă and till Severin; just as Bessarabian people, raising from the plains of Bessarabia, went to the woods of Olt, and remained there; and those people were the ancestors of today's family of Bessarabians from Wallachia, their master, or ban, taking the name of his people, ancestor of the family and famous princes of Wallachia, as the course of history would prove when the time comes". This long phrase contains some essential elements for the topic of this study. First, referring to known and reliable sources, the author shows that on the eve of the Mongol invasion, the residents of the territory between Prut and Dniester were named Bessarabians and their land, Bessarabia. Second, he mentions that when the invasion occurred, a large part of the "Bessarabians" took refuge in Oltenia. Third, it states clearly that the Bessarabian family from the Romanian country, the one that, most certainly, would become later the ruling family of the Wallachian Bassarabs, are the offspring of the Bassarabs that inhabited in the past the territory between Prut and Dniester. Fourth, Cantemir insists that the "Bessarabian nation" was composed solely of Romanians, a fact, which, seen through the prism of the patriotic pathos that characterizes the Chronicle, looks natural, but in relation to historical reality as it is seen by contemporary historical research this statement should be reviewed, as that "nation" was actually a Romano-Cumanian, or Cumano-Romanian amalgam. And finally, we must still point out a crucial detail, a detail on which the prince insists right from the beginning of this fragment of text, namely the continuity of the Romanian population (which, as we know, cannot exist in that period apart from Cumans) in the space between Prut and Dniester, both before the Tatar invasion, as well as after it occurred "before and after the raid of Batu, some Romanians remained in their homelands". Let us remember one more relevant detail: Cantemir's statement of the emergence of Bassarabs south of the Carpathians, whom, as I said, we must see as Cumano-Romanians (also not forgetting the Romanianized Slavs), was possible because of the "refuge in the woods of Olt" of the "people from the plains of Bessarabia", a statement which is in accord with documents and historical research on the relationship of the Cumanians with the territory east and south of the Carpathians, as it is, for example, the case of Cumanian bishopric, showing that until the Mongol invasion took place they have always lived just east of these mountains and southeast of the Carpathian arc.

The perception of European historiography of this phenomenon, the same perception we find in the writings of D. Cantemir, and which actually was expressed a few centuries earlier, would later be expressed very clearly by J. Thunmann, which had consulted the sources Cantemir used, but certainly also other sources that the prince could not know, or just learned of them from the writings he has studied. Making reference to some sources and to the study of Sommersberg, which he wrote by the time the Chronicle appeared, the renowned German historian notes that, in the early twelfth century, after the Cumanians drove the Pechenegs across the Danube river, "they have also seized, together with other lands, Bessarabia. But their great power was completely destroyed by the Tartars or Mongols in the years 1237-1241. Many Cumanians were killed, some of them became slaves, while others took refuge in Hungary, the Greek regions and in Asia Minor. A smaller number were allowed to remain in the country, but only as subjects of the Tartars. Among the lands mastered by them in the past, not other has kept so much memories about Cumanians than Bessarabia. Here they obeyed their princes, and by the name of one of them, Bassarab, they took the name of Bessarabians. Thunmann says nothing about the refuge of Bessarabians in the "words of Olt", but in general his account does not contradict the words of Cantemir - on the contrary, the two accounts are of the same subject, upholding and confirming each other. Not concerned with the passions the Romanian prince had, Thunmann completes and corrects in a useful manner for science Cantemir's information about the Bessarabians of the first half of the thirteenth century. The new element, suggested by the German scholar is the name of Bessarabia, who, he says, was a Prince of Cumans (i.e.cumano-Romanians), from which the people took the name of Bessarabians, and, I add, the name of Bessarabia, as the name of their land. What may seem a serious shortcoming of the Thunmann's book, since he only talks about Cumanians and does not mention the Romanians, is in fact a major amendment of Cantemir's narration, which, by contrast, speaks only of Romanians, while forgetting the Cumanians. Investigated in parallel, these two narrations reveal an obvious historical reality, which, for various reasons is neglected by contemporary historians, namely that in the middle of the thirteenth century the demographic structure of the territory between Carpathians and Dniester represented a mixture of Romanians and Cumanians, a mixture altered by the slavo-romanian element.

Cantemir's stories and those of Thunmann about Bassarab, Bessarabia and Bessarabians, even if they support each other, as we have noted earlier, and even if it is relying on an amount of data well-established by the historical research, for example the massive presence of Cumanians east of the Carpathians, their almost complete absence south of the Carpathian arc until the Mongol invasion, as well as the facts proving the achievement of that complicated process which was called Romano-Cumanian symbiosis. But even with all evidence listed here, these accounts would still not have sufficient power of persuasion if it could not be proved on the basis of very old chronicles, which are supported in turn by a series of historical writings of indisputable scientific value. This is, especially a fragment of the Short Chronicle of Poland, written in 1395 by an anonymous archdeacon of Gniezno, document reported, apparently for the first time, by the German historian Sommersberg in 1730. Referring to the year 1259, Chronicle recounts the following event: Tartari subjugates Bessarebenis, Lithwanis, Ruthenis et aliis gentibus, Sandomirz capiunt castrum. This is not the only source which tells us about the event of that year, and in which are mentioned Bessarabians; of course, this is not a primary source, given the fact that the time of its writing is too distant to the time the event took place; there are other written evidence, much older chronicles, on which the Chronicle of Gniezno is based, as well as other documentary information from the same period, which was investigated not only by Sommersberg, but also by the other historians, especially Poles and Germans, like J. Lelewel or J. S. Semler. In some of these sources the spelling of the name Bessarabians is rendered in a more or less different way. Thus, a similar and at the same time partially different information is found in another Polish chronicle, called the "Chronicle of the Holy Cross": Anno Domini 1259 Tartari, subjugatis Bersabeis, Lithwanis, Ruthenis et aliis gentibus, castrum Sandomiriense capiunt. The first idea suggested by this information is the close relationship of the Cumanian name "Bassarab" with the name of Bessarabians (Bessarebenis / Bersabeis) in Polish chronicles. The suggestion is unquestionably confirmed by some of these sources, and some Hungarian sources, where the name of Bessarabians is replaced by that of Cumanians (appointed in some cases and in others as polowzer and kipčiaki), this meant that the two names were synonyms. We can read, therefore, at the Polish historian A. Naruszewicz, who quotes Dlugosz, the following: Ante festum Sancti Andreae introierant Tartari cum Pruthenis, Rutenis, Comanis et aliis gentibus etc.

Several references about Bessarabians before the foundation of Moldova can be encountered in Cantemir's work, references taken from historians who lived much earlier. Thus, in a commentary on Nicetas Choniates about the Hunic invasion on this side of the River Dniester, he interpolated a quote from a little-known work, De rebus Hungariae, of an equally obscure Italian history, Michele Riccio from Naples: "First, the Huns have invaded the lands of the Goths (Getae - I.Ț.), after that the lands of the Bessi (named by others "Bessarabians"), and the Sudali, and both Cumanias, i.e. the Black and White, what is now Moldova". Since we do not know the name of Bessarabians to be present in other early European medieval sources than the Polish ones, we must assume that Michele Riccio (or Ritius), who lived until 1515, took the information on this subject from Polish chronicles, without having any reasons to doubt that the event that took place at 1259/1260 was known to European historiography long before the beginning of the sixteenth century. Beyond the confusion regarding the Besi and Sudali, as well as that of location of the White Cumania, the author suggests, somehow naturally, the idea that the conquest of Cumania, thereby referring to the future territory of Moldova, began with the submission of the inhabitants of the eastern part of this territory, people named Bessarabians. We can note that this information corresponds with the one from Polish chronicles which places the Bessarabians south of Ruthenians and Poles. This fits perfectly with a reference of Cantemir to the polish historian M. Bielski, from whose work he quotes "the nation of Pechenegs and Polowzers were Lithuanians which, after coming out of Cimmerian Straight, became friends with the Genoese, who owned the peninsula (Crimea - I.Ț.), and that these, together with the Moldovans and Bessarabians have raised the cities of Mangopa, Cherci, Azov, Caffa, Chilia or Achillia, Moncastrum and Târgoviște." Leaving aside the few discrepancies, like the origin of Pechenegs, Cumans and Lithuanians, or the participation of Moldavians in building the strongholds next to the Black Sea and that of Târgoviște, along with the Genoese, the quote contains two very important elements for the topic at hand: the reference to Bessarabians, a statement which we know that fits naturally within Polish tradition of the chronicles, and - what is even more significant – the mention of Bessarabians next to, and separate of Moldovans. Therefore, there can be no doubt that Bessarabians mentioned in medieval sources could not be other than the residents of the territory between Prut and Dniester, and possibly those on the left bank. Hence this was how the name of Bessarabia came up for

this territory. Thus, we find that when Cantemir or Thunmann spoke about Bessarabia and Bessarabians, as about some names that had taken birth in the realities of the space between Prut and Dniester before the Mongol invasion, they were based on reliable facts, gathered from equally reliable sources. In other words, when these sources appeared, speaking especially about XV-XVI centuries, there was already a tradition of historiography of Bessarabia, after which it was designed separately, from ancient times, as territory and human community. All the data mentioned above in an effort to find out the origins of the name of Bessarabia leaves us no doubt that it's provenience is Cumanian, a name which in a period of coexistence between the natives and the Cumanians, in XII-XIII centuries and even up to the middle of XIVth century, became known in the space east of Carpathians, especially between the Prut and Nistru rivers. Under pressure from the Mongols, an important amount of Cumanians, mixed with Romanians, and probably with Romanianized Slavs migrated westward, many of whom have stationed south of the Carpathians, making themselves known here by the name of "Bassarabi" or "Bessarabians". Since, as we know, this name was first and foremost that of the community leader, was in the nature of things for the founder of the state in this part of the country to be named Basarab. But in the tradition of that place, this could not remain the name of the country, and that because the local Romanians were more numerous than eastern migrants, which in time could have melted into the mass of the natives. Being a name referring to the ruling dynasty, Bassarabia, as another name of the Wallachia, will be present for a while in foreign documents referring to this country, except those written here and designated for foreigners, and then disappears, as a product which had no organic connection with the place. It follows from these observations the very clear conclusion that the name comes from the province between the Prut and Dniester, not vice versa, as submitted, without serious grounds, so far. This conclusion is based on an amount of facts that we have mentioned and reviewed on the pages above and, as we have seen, those facts leave no chances to the old view on the origin of the name of Bessarabia. So it's no wonder that, although rarely and without mobilizing all the necessary resources, there have been, however, researchers that wanted to look somewhat convinced that the land between the Prut and Nistru Bessarabia was named so "probably not after the name of Prince Bassarab..., but because it was inhabited in part by Cumanians, which were also named "bassarabi", i. a. because the name of Bassarab, indeed of the Cumanian origin, was a proper name" (Al. A. Bolșacov-Ghimpu).

We must consider the situation where, after the Mongol invasion, the name of Cumania for Moldova, and hence that of Bessarabia for the eastern part of that territory, have been gradually replaced (of course, in official documents, correspondence and writings from outside Romanian area) by that of Tartaria or Tataria. Therefore observations like the following one, as suggested by the historical context that had changed much during the thirteenth and fourteenth centuries, are all too relevant: "In the middle of the fourteenth century, notions such as terra Tartarorum have gradually replaced the archaic and therefore outdated term of Cumania. Even papal documents, which are the most conservative in this respect, abandoned the fictional term of Cumania, because the geographical terminology had to follow the political reality of the presence of the Tartars "(I. Vásáry). As the living and influence area of the Tartars gradually restricted, the name of Tartaria is being used mostly for the territory north of Lower Danube, a phenomenon characteristic for the time of formation of the Romanian Principalities. And since Tartaria substituted Cumana, and the term of Bessarabia derived from the latter, it was natural that when, in the new historical conditions, this term appears in a speech, he should not cover the whole area between Prut and Dniester, but only its southern part. Among other things, this metamorphosis explains why the tartar Bugeac would be identified later - wrongly, however - with Bessarabia. This is the only way we can explain how it came that in the late Middle Ages and modern times the historical and geographical content of term Bessarabia became much more restricted than in the period before the foundation of Moldova. Therefore, it can't be true that the name of Bessarabia could have come from the Turks, as advocated in some writings, from the Middle Ages and until today. But on the other hand the close and long political and military relationship between Turks and Tartars in the north-western Black Sea has made possible in certain cases that the names of the territories ruled by Tartars become also used for spaces under Turkish control. Thus, J. Thunmann, emphasizes a clear distinction between Bugeac which, in the second half of the eighteenth century belonged exclusively to the Tatars, and Bessarabia, i.e. all the southern part of the region between Prut and Dniester, area being under Ottoman control, which besides Bugeac, contained also sanjaks Ismail, Chilia, Akkerman and Bender. Therefore Bessarabia, which refers to the earlier Tartaria, and in ancient times to Cumania, had come under the Turks domination to mean an Ottoman possession. This finding is fully confirmed by other information. Very interesting is the fact that in

some European maps dating back to the seventeenth century as the territory of Bessarabia is indicated the space comprising the southern part of the territory between Prut and Dniester, and the territories east of the lower course of the Dniester to the left bank of the Bug. All these maps clearly suggest the idea that the lands mastered by Turks and inhabited by Tartars in the north-western vicinity of the Black Sea were referred to as Bessarabia. This impression will be fully confirmed in the eighteenth century. Treaty of Kuciuk Kainargi of 1774 stated that the Ochiakov region situated next to the Black Sea between the lower courses of rivers Dniester and Bug would remain in possession of the Turks, even if the rest northern space next to the sea, and even Bugeac, was submitted to Russians who emerged victorious in the war. It's no accident, therefore, that a map of Jan Elwe, printed at Amsterdam in 1792, shows that Bessarabia included the south-eastern part of the territory between Prut and Dniester and an even greater area between the lower course of the Dniester and Bug rivers. A Russian traveler, P. Sumarokov, who visited the Ochakov region in 1799 proves that such information was not simply the fruit of imagination of cartographers. He relates that after he had reached Ovidiopol, he went up on the left bank of the Dniester, passing through the settlements of Mayak, Tiraspol, Parcani, Mălăești, Butor, Tașlîk, Pugăceni, Grigoriopol and reached Dubăsari, where he would record pathetically: "Here I said goodbye to the Dniester that enchanted me and to the charming Bessarabia". But the traveller did not see the lands between Prut and Dniester and therefore could not know how they looked like.

Thus, over the centuries, passing through a series of successive metamorphosis, after it appeared in the XII-XIII centuries and was designated to represent the whole area between the Prut and Dniester, the name of Bessarabia represented, after the Ottoman conquests of the late XVth century, only the southern extremity of the region mentioned before.

IV. The evolution of the political status of the territory between Prut and Dniester from the beginning of the nineteenth century

The uncertainty concerning the meaning of the name Bessarabia was preserved in many various informative works – historical writing, cartographic works, official, diplomatic and private correspondence, travel notes, etc. – until the end of the Russo-Turkish war of 1806-1812. But, as usual, as far as military operations were held, by the term of Bessarabia was designated the southern extremity of the territory between Prut and

Dniester was mentioned along with Moldova and Wallachia being under Ottoman jurisdiction. The end of the war and the peace signing in Bucharest, 16 (28) May 1812, by representatives of Turkey and Russia had essentially changed the idea of Bessarabia, as name and as territory. Article IV of the Peace Treaty stipulates that "the border between the two countries is the Prut river, from its entry into Moldavia and to the place where the river meets the Danube, and from there to follow the left side of Danube River to the mouth of Chilia and up to Sea". Since during war, more specifically, in 1807, the tsarist government deported the 80,000 tatars from Bugeac to Russia, the Russo-Turkish negotiations legislated this phenomenon post-factum after a series of delays by Russia, who did not want to assume any responsibility for this population. Thus, following the war, the ethnic and demographic structure of southern Bessarabia has changed radically, so that Bugeac steppe became mostly depopulated, something that had to motivate in future the colonization to be carried out after the war when the new tsarist rule bringing population from south of the Danube, especially Bulgarians and Gagauz, but also Russians (peasant serfs of the state) and later also from some European countries, especially Germany. The Russians extended the name of Bessarabia, which had previously designated territory ruled by the Turks in the southern part of the Prut and Dniester interfluve, also over the rest of this space. The northern border of the new Bessarabia was designated by the western boundary of the district Hotin, through which passes Rochitna Neagră, an affluent of the river Prut, comprising, from north to south in the direction of Herța, the villages Onut, Balamutovca, Rjavinți, Colicăuți, Rachitna, Răscăuți, Stroeneț and Marineț. The acquisition of the Tsar had a territorial area of 45,630 square kilometers, with 7,400 km^2 more than what was left of Moldova on the right bank of the Prut, and almost 2,6 times more than what used to be Turkish Bessarabia. We can assume, though it is clear that there is no reliable data in this aspect, that the new Bessarabia generally corresponded with the Bessarabia that existed before the emergence of Moldovan state, and about which Cantemir was talking and was referred by Polish chronicles in the time between thirteenth and seventeenth centuries; we must admit, however, that the uncertain territorial boundaries, always fluctuating, of the ethnic clusters in the first centuries of the first millennium in the space east of Carpathians, do not exclude the possibility that the Cumanian Bessarabia extended at least in some moments over the two rivers that guarded it from the east and west. Russia's defeat in the Crimean War of 1853-1856

brought other changes in the internal political and administrative status of Bessarabia. By the Treaty of Paris in 1856, Russia was denied access to the Danube. To this end, its boundary in Bessarabia was withdrawn from the Danube and the navigable part of the river Prut. Article XX of the Treaty established: "The new boundary will leave the Black Sea, a kilometer east of Lake Burna-Sola, will meet again at right angles the road to Akkerman, will follow this road until Trajan's Wall, will pass south of Bolgrad and will climb along the river Ialpug until Sărățica, and reach up Cotul Morii on the Prut. Upstream of this point, the old border between the two empires will not suffer any change. The delegates of the Contracting Powers will settle, in detail, the new border route". The territory was taken from Russia and returned to Moldavian Principality to be divided into three counties - Cahul, Ismail and Bolgrad - which will be part of the new Romanian state, formed in 1859 through the union of Wallachia and Moldavia. This land had an area of 10,977 square kilometers and a population of 127 330 inhabitants. But thereafter the European international relations have evolved in a manner that once again favored Russia: the Congress of Berlin in 1878, decided that Russia should re-hold the lands in southern Bessarabia that it lost 22 years ago. The fate of three Romanian counties near the Danube was sealed by art. 45 of the peace treaty, signed at 1/13 July 1878: "The Principality of Romania returns to His Majesty, the Russian Emperor, the portion of Bessarabian territory, separated from Russia by the Treaty of Paris in 1856, and which merges at west with the thalweg of Prut and at south with the thalweg of the Chilia branch and Stari-Stambul mouth".

The union of Bessarabia with Romania on March 27/April 9, 1918, did not change the territory of the province, keeping the same meaning of its name as that was known during the reign of the Tsar over this land. The declaration of unification, voted by SfatulȚării, the supreme representative of power of the whole Bessarabia, was reduced essentially to the following formula: "The Moldavian Democratic Republic (Bessarabia), within its borders between the Prut, Dniester, Black Sea and the old borders with Austria, more than a hundred years ago cut off from the body of Moldova, by the power of historical rights and the rights of the nation, based on the principle that the peoples themselves have to decide their fate, from now on and forever joins with her mother, Romania".

The context of European international relations in the late '30s and early '40s of the twentieth century would bring radical changes not only to the historical destiny of Bessarabia, but also in terms of territorial integrity

of the province and, therefore, even to the significance of this name. The secret German-Soviet agreement, of 23 August 1939, known as the "Molotov-Ribbentrop pact", from the name of the signatories of the document, foreign ministers of Nazi Germany and Soviet Russia, established: "Concerning the south-eastern Europe, the Soviet side stresses its interest in Bessarabia. The German side declares its complete political disinterest in these territories". The direct result of this agreement was the Soviet ultimatum addressed to the Romanian government on the night of 26 to 27 June 1940 in which the Soviets asked: "To return Bessarabia to Soviet Union" while also claiming to surrender to the USSR the "northern part of Bucovina, with borders according to the attached map". On June 28, 1940, Soviet troops invaded Bessarabia, while occupying the northern part of Bucovina and the land of Herța. From this point the meaning of the name Bessarabia has modified essentially. On the 2th August 1940, a special session of the Supreme Soviet of the USSR, under the pretext of satisfaction the "request of Moldavian people" from both sides of the river Dniester, decided the following: "Welcoming the wishes of the working people of Bessarabia and the working people of the Autonomous Soviet Socialist Republic of Moldova, regarding the reunion of the Moldavian population of Bessarabia and the Moldavian population of the Moldavian ASSR, and guided by the soviet principle of the free development of the nationalities, the Supreme Soviet of the USSR decides: 1. The unional Moldavian Soviet Socialist Republic is formed. 2. The city of Tiraspol and the districts Grigoriopol, Dubasari, Kamenka, Rybnitsa, Slobozia, Tiraspol of the Moldavian Autonomous Soviet Socialist Republic are included in the unional Moldavian Soviet Socialist Republic, as well the city of Chișinau and counties of Bălți, Bender, Chișinău, Cahul, Soroca and Orhei from Bessarabia". This decision was truly a historical one for Bessarabia. We see therefore that the new MSSR included just six of the nine Bessarabian counties, with an addition of six of the fourteen districts that the barely existing MASSR had on the left side of Dniester. The way this bizarre construction was built denotes the purely political reasons behind the whole action. In order to solve the problem that Stalin had to face this time, the area of the former autonomous republic of Transnistria did not count (which subsequently shed light on the motivation of its establishment in 1924), nor did the territory of Bessarabia; once its mission accomplished, the first one is liquidated, while the latter, which was long a bone of contention between the Romanians and Russians, was simply abolished as a territorial, political and eth-

nical entity. Taking into account the particular historical experience and exceptional strategic importance of southern province, which borders with Danube and the Black Sea, the Soviets gave under Ukrainian administration the counties of Ismail and Cetatea Albă, and along with those two, the county of Hotin, which through its traditional ties with Bucovina, ensured a close linkage between the latter and Bessarabia. From now on, divided into three parts very different in size and, partially, different in ethnic and demographic structure, economic and cultural tradition, Bessarabia will cease to exist as a unitary political-administrative territory. The separation from its northern and southern territories deformed the body of Bessarabia and condemned it to economical and spiritual stagnation. The annexation to what remained of Bessarabia of six districts from the left bank, undeveloped and strongly russified, has been no compensation, but rather an additional wound. For these reasons, even if the soviet national policy would have not been so sharp, the new MSSR still had no real chances to develop as a political entity with its own administrative and spiritual national physiognomy. Restoration of the Soviet power in 1944, in the territory between Prut and Dniester, after the failed attempt of Ion Antonescu, the leader of Romania during the Second World War, to bring back Bessarabia to its traditionally historical place, strengthened the new status of this territory, confirming that historical Bessarabia has disappeared.

(din Ion Țurcanu, *Descrierea Basarabiei*, Chișinău, 2011)